

Івано-Франківський краєзнавчий музей

**ЗБЕРЕЖЕННЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ГАЛИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ
до 1125-річчя
*першої писемної згадки про Галич***

Матеріали науково-практичної конференції

(Івано-Франківськ, 6 листопада 2023 р.)

Івано-Франківськ

2023

УДК 930.85(47786-21 Галич)(06)(082)

З-41

**Затверджено науково-методичною радою
Івано-Франківського краєзнавчого музею
Протокол №5 від 27.11.2023 р.**

Відповідальний за видання, упорядник – О. Коретчук

Голова оргкомітету – Г. Беднарчик

Літературні редактори – О. Коретчук, О. Олійник, В. Устинський

Комп'ютерний набір і верстка – І. Бода

Дизайн обкладинки – О. Кочкодан

Ivano-Frankivsk

2023

Зміст

1. Ярослав Штирко . Княжий Галич в експозиціях музеїв.....	5
2. Андрій Гусак . Відбудова храму Св. Пантелеймона після Першої світової війни.....	13
3. Петро Ганцюк . За Галич ішли на багнети!.....	24
4. Олег Олійник . Історія дослідження кераміки і гончарного виробництва княжого Галича.....	35
5. Марія Вуянко . Археологічні експедиції ІФКМ (1990-2015).....	50
6. Ольга Коретчук . Прикраси давнього Галича на основі фондової збірки ІФКМ.....	57
7. Надія Мельник, Ольга Януш . Алебастр і алебастровий промисел в Галичі та його околицях в XII – на початку XVII ст.....	69
8. Володимир Бакала . Некрополі давнього Галича.....	79
9. Наталія Доскалюк, Віктор Доскалюк . Давній Галич у творах митців із збірки Музею мистецтв Прикарпаття.....	90
10. Тетяна Лебідь . Вишивка одягового призначення Галицького Опілля (із фондової збірки ІФКМ).....	100
11. Руслан Делятинський, Володимир Мельничук . Джерела з історії галицького деканату в структурі української греко-католицької церкви (XVIII – початок XXI ст.): спроба класифікації.....	108
12. Любов Осудар . Видання “Географія” як першоджерело з історичної географії Галичини.....	122
13. Лілія Тацакович . Поверхневі води колишнього Галицького району.....	130
14. Ганна Кравець . Будівельний матеріал та техніка обробки кам’яних церков давнього Галича.....	137
15. Віта Дідик . Пластуни, що загинули у російсько-	

українській війні, уродженці колишнього галицького району (на основі спогадів близьких та друзів).....145

КНЯЖИЙ ГАЛИЧ В ЕКСПОЗИЦІЯХ МУЗЕІВ

Ярослав Штиркало, завідувач науково-методичного відділу Івано-Франківського краєзнавчого музею

На протязі XI-XII століть відбувався процес формування одного з найбільших руських князівств – Галицького. Наприкінці X століття великохорватські землі були приєднані до Києво-руської держави, а саме до Волинської волості. У Володимирі сиділи намісники великокиївського князя. Їх влада поширювалась на великохорватські землі. Однак на початку XI століття сини Ростислава Володимировича захоплюють ці землі. Рюрик зайняв Перемишль, Володар – Звенигород, а Василько – Тереховлю. На Любецькому з'їзді князів Київської Русі було юридично узаконено право володіння Ростиславичами відповідними землями.

Після смерті Рюрика і Василька Ростиславичів, а також синів Василька (Григорія і Івана) в руках Володимирка Володаровича зосередилась влада над усіма західноруськими землями (в межах давнього Великохорватського князівства). Природно постало питання про перенесення княжого столу. Ні Перемишль, ні Тереховля, ні тим більше Звенигород князівським об'єднуючим політичним центром не підходили.

Володимирко Володарович переносить свою столицю до Галича – старого великохорватського князівського центру. Галич став столичним центром західноруських земель [12].

Процес становлення Галицького князівства представлений у музейних експозиціях області, і не тільки області, з різною наповненістю артефактами. Розглянемо їх по чергову.

Івано-Франківський краєзнавчий музей. Розпочинається експозиція унікальними артефактами, виявленими під час розкопок літописної Галичиної могили: бойові сокири, меч, ніж, а також фрагменти позолоти дерев'яного щита.

Найбільшого розквіту Галицьке князівство досягло за часів князя Ярослава (1153-1187), якого за розум та мудре правління

назвали “Осмомислом”, себто “мудрим князем”. У музеї зберігається унікальний експонат доби Галицько-Волинської держави – кам’яний саркофаг (труна) в якому було поховано князя Ярослава Осмомисла. Саркофаг знайшов відомий археолог Ярослав Пастернак при розчищенні фундаменту однієї з найбільших сакральних споруд того часу – Успенського собору (територія сучасного с. Крилос).

У вітринах представлено археологічні знахідки з княжого Галича: унікальні бронзові іконки, хрести-енколпіони XII-XIII ст., формочки-тигельки, керамічні плитки. Цінними є фрагменти тканин, гаптованих золотою ниткою, а також срібна гривна.

Стародавній Галич був значним торгово-ремісничим центром. Про це свідчать вироби галицьких ремісників, знайдені під час археологічних розкопок. У вітринах експонуються ковальські вироби: серпи, ножі, окуття лопат, бойові сокири, підкови, ножиці, наконечники стріл, пряжки, шпори. Увагу відвідувачів привертають ювелірні прикраси з бронзи і срібла, намиста, коралі, фрагменти скляних браслетів, кістяні та рогові вироби. Поряд з розвитком ремесла розвивалась і торгівля. Про зв’язок галицьких купців з країнами Сходу свідчить скарб арабських монет (дирхемів), знайдений у глиняному глечуку.

Відродження княжого **Галича** над Дністром, очевидно, належить Івану Васильовичу. Саме йому Василько Ростиславич виділив окреме удільне князівство (малу Галицьку землю) в складі Теробовлянського князівства.

Музей історії давнього Галича знаходиться у селі Крилос і міститься у Митрополичих палатах – пам’ятці архітектури початку XIX століття.

Експозиція музею історії Галича, яку умовно можна поділити на два періоди – долітописний і літописний, міститься у семи залах першого поверху Митрополичих палат. У перших двох екскурсанти знайомляться з раритетними експонатами долітописного Галича. Серед експонатів княжої доби центральне місце займає давньоруська зброя. Особливу увагу

відвідувачів привертає давньоруський меч невідомого князя XII століття, наконечники стріл, бойові сокири, кинджал, остроги різних типів, кінські стремена, стріли, хрести-енколпіони різних типів тощо.

У центрі п'ятого залу музею міститься Крилоський скарб: мідна церковна тарілка-дискос та срібні браслети, а також велика діорама Крилоса – макет стародавнього Галича та його околиць [7].

Ще одним унікальним об'єктом Крилоської гори, доповненням до експозиції Музею історії давнього Галича, є "Галичина Могила".

Колись це був високий пагорб, що вивиснувся над стольним містом Галичем. Саме про цей пагорб згадував, називаючи його "Галичиною Могилою", літописець, коли розповідав про складні політичні події початку XIII століття в Галичині.

Під час археологічних розкопок у 1991-1993 рр. тут в символічному похованні було виявлено рештки човна-довбанки, спорядження знатного воїна: кинджал, вістря дротика і стріл, три сокири, тесло, позолоту від щита, інші знахідки, які вчені датують X століттям.

У 1998 р., напередодні 1100-літнього ювілею Галича, Галичину могилу перетворили в музей і він є частиною Національного заповідника "Давній Галич" [14].

Місто **Звенигород** заснував онук Ярослава Мудрого – **Володар**. Найбільшого розквіту місто досягло за князя Володимирка, ставши столицею Звенигородського князівства.

Експозиція **Музею історії давньоруського міста Звенигород** розкриває його історію від заснування до сучасності. Експозиція розмістилася на двох поверхах музею. На першому поверсі представлений відділ археології. Тут привертає увагу колекція крем'яних знарядь праці, давньоруське бойове спорядження, жіночі прикраси, вироби з кістки. Заслужують на особливу увагу відвідувачів макети

давньоруських храмів та діорама літописного міста Звенигород.

Серед унікальних артефактів, знайдених на території колишньої княжої столиці, – три берестяні грамоти, які є найдавнішими документами та семиструнні гуслі першої третини XII століття, єдині такі в Україні.

Шкіряні чоботи, знайдені під час розкопок, – один з експонатів тутешнього музею. І це свідчить про високий розвиток ремесел. Крім черевиків, на території Звенигорода знайшли прикраси зі скла (намиста і браслети), ювелірні вироби, рештки керамічного посуду та залізних приладь.

Гордістю музею є вітражі (автори – брати Янковські та Я. Ф. Шушереп), де зображені герб князівства, в'їзна брама міста Звенигород, князь Володимир тощо [1].

Перше укріплення княжої **Теребовлі** зведене у IX-X ст., про яке збереглися писемні згадки, було дерев'яним, оточене частоколом. З північного боку замок і в'їзд до нього захищали глибокий рів і 2 оборонні вали. Фортеця мала 3 дерев'яні вежі: західну, східну і надбрамну. До замку можна було потрапити лише через підйомний міст. У фортеці знаходилися дерев'яні княжі палати, господарські приміщення і кам'яна церква у візантійському стилі. Згідно переказів, в ній був похований князь Василько Ростиславич, правнук великого князя Ярослава Мудрого, за часів якого Теребовля зазнала своєї найбільшої могутності. У 1241 році давньоруський замок зруйнували монголо-татарські війська хана Батия [10].

Теребовлянський музей-майстерня заснований **29 серпня 1999 р.**, як краєзнавчий музей за ініціативою та стараннями Мирослава Смалиги й Ігора Зінчишина.

Музей розташований в реставрованому будинку із семи кімнат, в яких розміщені експонати, і складається із 8 розділів. В музеї представлені артефакти часів княжої доби (X-XIV ст.) [11].

У Державному історико-культурному заповіднику Тустань діє дивовижний **Музей історії Тустані** – легендарної середньовічної фортеці, збудованої на величезній скелі поблизу села

Урич на Сколівщині [13].

Музейна експозиція подана дуже вдало і по-сучасному. Тут можна побачити дерев'яні фрагменти – “гонтя”, драниці, тиблі, клини, а також вироби зі шкіри й скла. Представлено справді унікальні експонати: хрест-енколпійон, зброя тустанських “воїв”, дерев'яний посуд, кераміку та кахлі. Більше того, тут можна побачити як виглядала середньовічна дерев'яна лопата із металевим окуттям. Вражаючою є цифрова тривимірна модель тустанської фортеці у період її розквіту; цікавою є відтворена кімната воєводи даної твердині.

Творці музею не забули про того, хто почав досліджувати легендарну фортецю, чиїми зусиллями було знайдено більшість експонатів та створено макет-реконструкцію цієї унікальної історичної пам'ятки – історика та археолога Михайла Рожка [8].

Музей історії України Львівського історичного музею розташований на площі Ринок, 24 у місті Львів у **Массарівській кам'яниці**.

Експозиція присвячена історії України-Русі та Галицько-Волинської держави (X-XIV ст.) знаходиться на II поверсі будівлі. Тут представлені археологічні знахідки з княжих міст: Галича, Звенигорода, Теревовлі та ін. Привертає увагу збірка хрестів-енколпійонів XII-XIII ст., фрагмент хрестильниці, в якій хрестився галицький князь Володимирко, керамічні плитки та архітектурні деталі катедрального Успенського собору з княжого Галича (XII ст.). В експозиції можна ознайомитись з пам'ятками, що висвітлюють історію княжих міст [4].

У 2020 році експонувалась виставка, присвячена культурі **Галицько-Волинської Русі**.

На виставці було репрезентовано понад 200 експонатів. Відвідувачі мали унікальну нагоду побачити оригінал рукописного Крестинопільського Апостола (XII ст.), який входить до Золотого фонду української культури і духовності. Це найдавніший повний послідовний Апостол, що зберігся в давньослов'янській літературній традиції. Про велич Успен-

ського собору в літописному Галичі розповідають його архітектурні деталі з розкопок знаного українського археолога Ярослава Пастернака.

У місті **Рогатин** з історією княжої доби можна ознайомитись у двох музеях “Опілля”. Експозиція **Рогатинського історико-краєзнавчого музею “Опілля”** висвітлює минуле Рогатинщини. У його залах відвідувач має можливість ознайомитись із найдавнішою історією. Тут представлені артефакти різних археологічних культур, зокрема, колекція фібул, хрестів, перснів та пряжок часів раннього залізного віку та Галицької Русі і реконструкції зброї та знарядь праці [9].

Відомчий музей “Опілля” розташований у приміщенні Рогатинської гімназії імені Володимира Великого – колегіумі Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Особливо цікавими для відвідувачів будуть матеріали експозиції про Білу Хорватію, княжу добу та князя Ярослава Осмомисла [5].

Музей “**Дрогобиччина**”. Відділ історії є незабутнім місцем, яке залюбки відвідують туристи та місцеві жителі. Цей заклад є не просто музеєм, але й найкращим джерелом історичних знань про визначні події в житті міста та області.

У відділі історії окреме місце займає тема Галицько-Волинської держави, де представлено безліч цікавих пам’яток, рідкісних експонатів та неймовірних історій, які розповідають про минуле Дрогобича та краю. Тут ви зможете розгледіти високохудожні картини, відчути атмосферу будинків – пам’яток архітектури, оглянути масштабні картографічні збірки та дізнатися про історичні факти та події, що описують життя краю [6].

Історико-краєзнавчий музей міста Винники. Археологічна колекція музею відображає історію міста та його околиць з найдавніших часів. Речі побуту, які експонуються у відділі археології, належать до культур лінійно-стрічкової кераміки,

лендельської культури, лійчастого посуду і трипільської культури. Цікавою знахідкою музею став скарб із 39 предметів бронзи і білого металу. Він належить до гальштатськолатенської доби, що охоплює хронологічні рамки культур пізньої доби бронзи – ранньозалізної доби (I тис. до н. е.).

Третій зал знайомить відвідувачів з історією формування нашої держави протягом X-XVIII ст. Тут представлені артефакти із літописних міст: Звенигород, Буськ, Галич та Пліснеськ, а також Львів [2].

Розглянувши дані експозиції можемо констатувати, що у більшості музеїв по даному періоду представлені однотипні артефакти: ковальські вироби, фрагменти зброї, прикраси, вироби із кістки та ін. Серед унікальних – варто відмітити саркофаг Ярослава Осмомисла, семиструнні гуслі, берестяні грамоти, шкіряне взуття, фрагмент хрестильниці, в якій хрестився галицький князь Володимирко.

Джерела та література

1. Іваник М. Звенигород: повернення давньої княжої столиці. URL: <https://www.polukr.net/uk/blog/2018/08/zvenigorod-povremennya-davnoyi-knyazhoji-stolici/>
2. Історико-краєзнавчий музей, Винники. URL: <https://karpaty.rocks/istoriko-kraieznavchiy-muzey-vinniki>
3. Історико-краєзнавчий музей, Теребовля. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/68581_istoriko-kraevedcheskiy-muzey-terebovlya.html
4. Львівський історичний музей. Музей історії України. URL: <https://www.lhm.lviv.ua/exposition.html>
5. Музей “ОПІЛЛЯ”. URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/if/fr/rohатыn/museums/opillya/>
6. Музей “Дрогобиччина”. Відділ історії та природи. URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/lv/dr/drogobych/museums/istoriya/>
7. Музей історії Давнього Галича (Митрополичі палати) в Крилосі. URL: <https://karpaty.rocks/muzey-istoriyi-davnogo-galycha-mytropolychi-palaty-v-krylosi>

8. Музей історії Тустані в селі Урич. Золота галицька провінція. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/muzei-istoriyi-tustani-v-seli-urich-zolota-galitska-provintsiia/>
9. Рогатинський музей “Опілля”. URL: <https://iftourism.com/places/rogatinskiy-muzeu-opillya>
10. Теребовлянський замок (м. Теребовля, Тернопільська обл.): карта, фото, опис. URL: <https://drymba.com/uk/1031254-terebovlyanskyu-zamok>
11. Теребовлянський музей-майстерня, Теребовля. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/object/4005/terebovlyanskyu-muzeu-maysternya>
12. Томенчук Б. Галич і Мала Галицька земля XII-XIII ст. Історична топографія городищ. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2016. С. 22-31.
13. Фортеця “Тустань” – оборонний комплекс в с. Урич. URL: <http://zymaghoru.com/tourism/tustan/ukr>
14. Чорновіл І. Таємниці Галичиної могили у Крилосі. URL: https://risu.ua/tayemnici-galichinoji-mogili-u-krilosj_n76267

ВІДБУДОВА ХРАМУ СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Андрій Гусак, молодший науковий співробітник Національного заповідника “Давній Галич”

Храм Св. Пантелеймона в с. Шевченкове – це єдина білокам'яна пам'ятка історії та архітектури княжого міста, що дійшла до нас з часів середньовіччя, зберігши свої автентичні мури (висотою до 8 метрів). За час свого існування пам'ятка неодноразово зазнавала руйнацій та в процесі відновлення змінювалась. Саме тому вважаємо за доцільне детально простежити історію функціонування княжої святині.

Церква віддавна привертає увагу багатьох вчених, адже є цікавим об'єктом у кількох аспектах – історичному, мистецтвознавчому, архітектурному, культурологічному, – оскільки має значний джерельний потенціал, а наукові дискусії навколо неї не вщухають. Епіграфічні джерела, які вціліли на стінах будівлі у вигляді написів та рисунків, не мають однозначних наукових інтерпретацій.

Про початки закладення храму та про княжий період його існування дізнаємось з кириличних написів-графіті, що збереглися на стінах храму. Найдавніша дата, яка висічена на північній стіні всередині храму – це 1194 рік. Відтак можемо припустити, що церкву могли закласти у 1180-х роках. Щодо фундатора храму, то ним, скоріш за все, був син Ярослава Володимировича Осмомисла – Володимир Ярославович.

Наступним етапом в історії храму був час коли його передали католицькому духовенству і перетворили на костел Св. Станіслава. На нашу думку, найбільш вірогідно, це відбулося в 1349 році, коли Казимир III захопив Галичину.

Станом на 1367 р. маємо першу письмову згадку про галицьку святиню, де йдеться про те, що її переосвячено в катедральний собор для латинського архієпископа, центром якого відтоді стає Галич.

Отож, як бачимо, в перші роки існування латинської єпархії костел Св. Станіслава служив катедрою для архієпископства. Після того, як латинська парафія у 1414 р. покинула храм, тривалий час він існував у напівзруйнованому вигляді. Однак навіть тоді у храмі відправлялися літургії. Проводила їх вірменська громада, свідченням чого є збережені на стінах храму написи, один з них датований 1444 р. [7, с. 314].

У XVI ст. костел користувався великими земельними наділами, що залишилися ще з часів, коли тут існувала латинська архієпископська капітула. У 1575 р. святиня потерпіла від татарського нападу.

У липні 1594 р. татари напали на Галич та зруйнували францисканський монастир та костел Св. Хреста. Польський король Зигмунт III 25 травня 1596 р. дав дозвіл на відбудову костелу Св. Станіслава та побудову монастиря поблизу нього. Перебудова костелу тривала 1598-1611 рр. – храм перетворили на тринавну базиліку. Крім того, було зведено в'їзну вежудзвіницю оснащену бійницями. З джерел відомо, що галицький староста Станіслав Влодек, надав велику допомогу францисканам для відбудови костелу, а також подарував монастиреві близько 170 моргів орної землі в Побережжі.

Впродовж XVII-XIX ст. конвент костелу Св. Станіслава щедрими пожертвами обдаровували представники галицької знаті латинського обряду. З галицьких міських актів за 1627 р. довідуємося, що францискани мали великі земельні наділи: Побережжя, Єшув, які тягнулися до гостинця, що вів до Блюдників [13, с. 195]. Близько 1632 р. у центрі міста наново відкрили й освятили монастир францисканів з костелом Св. Хреста, куди перейшла більшість ченців. Ті, що залишилися при костелі Св. Станіслава, утворили філію конвенту Св. Хреста.

Страшного спустошення зазнав костел під час нападу на Галич у 1676 р. татаро-турецьких військ Ібрагім Шайтана. Після цього нападу костел відновили завдяки пожертвуванням місцевої знаті, яка заповідала поховати себе у його криптах.

У 1802 році костел Св. Станіслава охопила пожежа, згоріло практично все, що було в тодішньому костелі, включно з архівом [11, с. 90]. Після пожежі і до 1820-х рр. костел не вдавалось повністю реконструювати.

У 1821 р. указ імператора Франца I про відновлення раніше закритих монастирів, ймовірно, дав поштовх на відновлення монастиря і костелу Св. Станіслава, оскільки вже у другій половині 1820-х рр. при костелі був ґвардіян. Про те, що реставрація святині тривала у 1830-х рр., видно зі свідчень Петра Левицького, який стверджував, що до цього часу на стінах ще були кириличні написи, з яких можна було довідатися, що це колишня церква Св. Пантелеймона, що походить з княжого періоду. Але у 1827 р. ґвардіян францисканців наказав всі кириличні написи на стінах костелу затерти, позаяк вважав їх “неактуальними”. Саме тому, у 1849 р. жодного з кириличних написів на храмі не було виявлено. Всі вони були затиньковані. Залишились лише численні графіті-написи з XVI ст. Однак інформація про “старовинні написи” збережена в інвентарі за 1785 р. [4, с. 229].

У листуванні консерватора з провінціалом ордену францисканів за 1869 р. дізнаємося про “сумний стан костелу Св. Станіслава біля Галича” [1, с. 103]. Тоді францискани просили в консерваторів провести в костелі ремонт, та ті не поспішали з відновленням пам’ятки. 1882 року храм знову постраждав від пожежі, що стало черговим аргументом для його нагальної відбудови. У зв’язку з цим, у 1884 р. ґвардіян францисканів написав чергове звернення до консерватора про допомогу у реставрації костелу Св. Станіслава. У 1886 р. було проведено реставрацію інтер’єру храму за проектом Юліяна Захаревича, коштом Крайового сейму, який виділив суму у 500 ринських [1, с. 106]. За цю суму не вдалось повністю відновити костел.

*Костел Св. Станіслава на початку Першої світової війни
Джерело: Фототека Національного музею
імені А. Шептицького у м. Львів*

В часи Першої світової війни храм зазнав великих руйнувань. У червні 1915 р. під час тритижневих артилерійських обстрілів святиня сильно постраждала. Внаслідок чого західний фасад церкви був значно пошкоджений: “Цілі блоки повіривані і пошкоджені, частково обвалився автентичний портал, понищена його ліва частина з профільованими романськими луками, над порталом вибито отвір величиною 2,0х3,0 м. Знищена пілястра, від бази до капітелей, з південної сторони від portalу. Дах бляшаний від гарматних куль пошкоджений, крокви поламані. Реставрація даху і відновлення ґзимсу буде коштувати найменше 2 000 крон. У вітварну частину попала граната “марера” внаслідок чого стіни від цоколю до верху пошкоджені, бічні вітварі цілком знищені. Наразі лише великі дірки залатані бляхою” [14, арк. 25].

Костел Св. Станіслава та монастир францисканів.

Фото 1921 р.

*Джерело: Фототека Національного музею
імені А. Шептицького у м. Львів*

Згоріло перекриття святині, пошкоджені верхні частини трьох апсид. Внаслідок прямого попадання снаряду всередину храму, було цілком знищено два бічні вівтарі та кам'яну підлогу. У приміщенні монастиря вибито шибки вікон. Значно більших руйнувань зазнала в'їзна вежа-дзвіниця. Тут було цілком знищено дах та частково пошкоджено третій ярус, де містилися три дзвони, що походили з часу будівництва дзвіниці (1611 р.). Найбільший дзвін тріснув. Проте, на щастя, всі дзвони залишилися на місці [14, арк. 25].

*Костел та в'їзна вежа-дзвіниця
після артилерійського обстрілу
Джерело: Фототека Національного музею
імені А. Шептицького у м. Львів*

У кошторисі складеному 25 вересня 1918 р. передбачена сума для відновлення костелу – 16 451,50 крон [14, арк. 20-21]. Деякі ремонтні роботи були проведені францисканами. Та, у 1920 р. Веслав Гжимальський повторно склав кошторис на суму 147 190.42 крон [15, арк. 16]. Окремо було складено кошторис і для в'їзної вежі-дзвіниці – 127 9991.70 крон [15, арк. 16]. Кошторисні документи разом із трьома фотографіями поруйнованого костелу Св. Станіслава було відправлено до Управління консерваторів у Кракові, а звітам до Львова [15, арк. 6]. З листа від 6 березня 1920 року провінціала францисканців о. Алоїзія Карвацького довідуємося, що костел на той час ще не було відновлено. Провінціал обґрунтовує необхідність відновлення костелу тим, що: "... Може це єдина романська пам'ятка першої половини XIII ст. на Червоній Русі, яка від часу свого створення була латинським костелом з епохи панування в Галичі угорського Коломана і брата його Андрія. Розбивається

серце коли бачимо єдиного свідка західної культури і католицького костелу ... в цих краях” [15, арк. 8].

Костел Св. Станіслава після часткової реставрації.

Фото 1920-х рр.

*Джерело: Фототека Національного музею
імені А. Шептицького у м. Львів*

Архітектор Іван Могитич у своїх наукових розвідках умовно зазначав, що відбудова галицького храму тривала до 1926 р. [10, с. 248]. Однак завдяки виявленню нових архівних джерел та ретельному опрацюванню листування отців францисканів з консерваторами, вдалось встановити, що реставрація святині тривала до 1939 р. Однак роботи перервала Друга світова війна.

Відтак маємо відомості за 26 червня 1926 р., коли на реставрацію костелу Св. Станіслава було виділено 900 злотих [9, арк. 55]. У 1927 р. на реконструкцію головного порталу надано 1000 злотих. Того ж року було підтримано прохання францисканів про анулювання позики на суму 6000 злотих, виділеної з Галицького староства на відбудову, однак борг не скасували. Також було затверджено проект головного вівтаря, який розробив архітектор Михайло Лужецький (1870-1939 рр.) [9, арк. 89].

У 1930 р. продовжувалися роботи з відновлення костелу Св. Станіслава, тоді залишилось ще відреставрувати фасад та

романський портал головного входу. Для цих робіт було закуплено будівельний матеріал, закінчено тинькування дзвіниці біля костелу, яка також виконувала функцію оборонної брами. Проект реставрації portalу було виконано на замовлення і під керівництвом консерватора інженера Людоміла Дюрковича. На ці роботи було виділено 1000 злотих [15, арк. 208]. А у 1931 р. зроблено запит до Міністерства релігії і народної освіти у справі виділення позики конвентові отців францисканів на реставрацію костелу, давнішої церкви Св. Пантелеймона, XIII ст., або ж про ліквідацію позики з фонду відбудови [15, арк. 304].

*Храм після часткової відбудови. Вигляд з північно-східної сторони. Фото кінця 1920 – початку 1930 рр.
Джерело: Фототека Національного музею імені А. Шептицького у м. Львів*

В грудні 1936 р. було завершено відновлення романського portalу коштом 3500 злотих [15, арк. 517]. Того ж року повністю завершили відновлення костелу. Відновили склепіння і дахи, підняли висоту бічних апсид, на яких відтворили аркади. “Поправлено” і вистрій чільного фасаду, бічні схили якого

отримали хвилясту форму. До відтворення пишного західного порталу, як про це свідчать збережені фотографії, так і не приступили. Відомо, що у 1938 р. ще велось листування з фахівцями зі Львова, щодо відновлення романського порталу. Костел Св. Станіслава надалі залишався монастирським храмом [10, с. 247].

Після Другої світової війни костел закрили. З поваги до давності і значущості пам'ятки її не використали, як зазвичай у ті часи, під колгоспний склад. Тут зберігали зведені з навколишніх святинь скульптури та вітарі.

У 1965 р. Львівською реставраційною майстернею під керівництвом архітектора Івана Могитича було проведено реставрацію та відтворення білокам'яної різьби західного перспективного порталу храму, окрім тимпану.

Довгий час святиня стояла неужитком. Лише після легалізації УГКЦ в Україні, та урочистих відвідин храму 14 квітня 1991 р. її глави Блаженнішого кардинала Мирослава-Івана Любачівського, відбувся могутній поштовх до відродження княжого храму.

У 1998 р. науково-реставраційний Інститут "Укрзахід-проектреставрація" під керівництвом Івана Могитича завершив реставрацію храму. Архітектор взяв за зразок для відбудови склепіння вірменських храмів. Цю реконструкцію науковці сприйняли неоднозначно, і дискусії щодо первісного вигляду княжого храму ведуться донині. Перший, хто критично віднісся ще до проекту І. Могитича, був Володимир Вуйцик. Відразу після реставрації церкву було посвячено її першому патрону Св. Пантелеймону та передано греко-католицькій громаді.

Нині храм діючий, охороняється законом, як пам'ятка історії та архітектури. Перебуває на балансі Національного заповідника "Давній Галич". Храм належить до Галицького деканату Івано-Франківської архієпархії УГКЦ.

Отже, церква Св. Пантелеймона в Галичі за час свого функціонування неодноразово піддавалась руйнуванням. Однак

в силу сприятливих обставин храм завше поставав з руїни. Кожна епоха залишила на архітектурній пам'ятці свій слід, та найбільшої шкоди галицькій святині завдала Перша світова війна. Сліди артилерійського обстрілу ми досі можемо побачити на перспективному порталі.

Джерела та література

1. Арсеніч М. Галич у діяльності галицьких консерваторів на рубежі XIX-XX ст.: дискусії про минуле та перші спроби охорони пам'яток. Галич: збірник наукових праць. Вип. 1 / За ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. С. 105-106.
2. Ауліх В. До історії давньої Галицької архітектури. Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. Львів, 1992. Вип. 2. С. 82-83.
3. Безсонов С. Архитектура Западной Украины. М.: Изд. Акад. Архитектуры СССР, 1946. 95 с.
4. Головацкии Я. Об изслѣдовании памятниковъ русской старины, сохранившихся в Галичинѣ и Буковинѣ. Труды Первого археологического съезда в Москве. 1869. М., 1871. Т. 1. С. 229.
5. Головка О. Останній похід князя Романа Мстиславича у джерелах та історичній думці. Український історичний журнал. 2009. № 3. С. 28-47.
6. Гусак А. Стан та перспективи дослідження кириличних написів зі стін храму св. Пантелеймона в Галичі. *Colloquia Russica* (Релігії та вірування IX-XVI століття). Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції. Львів, 15-18 листопада 2017 року. Краків, 2018. Серія I. Том.8. С. 227-234.
7. Дашкевич Я. Символіка просвітлого хреста. Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / Львівське відділення УАД ім. М. С. Грушевського НАН України. Львів: Піраміда, 2011. С. 314.
8. Львівська національна наукова бібліотека НАН України ім. В. Стефаника (ЛННБУ), Відділ рукописів ф.77 (Антонія Петрушевича), оп. IV, спр. 944, (Левицький Е. Нотатки до опису Галича. Чернетки, 1850 р.), арк. 24.
9. ЛННБУ. Відділ рукописів, ф. 26 (Управління консервації), оп. I, спр. 20 (Звіти про діяльність консерватора при відділі мистецтва

Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводства за алфавітом місцевостей і предметів обговорення 1924-1938 рр.). арк 55, 89, 208, 304, 517.

10. Могитич І. Результати дослідження церкви Св. Пантелеймона біля Галича. Галич: збірник наукових праць. Вип. 2. / За ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. С. 247-256.
11. Петрушевич А. Историческое известие о церкви Св. Пантелеймона близ города Галича теперь костел Св. Станислава оо. Францисканов jako древнейшим пам'ятники романского зодчества на Галицкой Руси с первой половины XIII ст. Львов, 1881. 110 с.
12. Стасюк А. Середньовічний монастир у Галичі: від Св. Пантелеймона до Св. Станіслава. Вісник Прикарпатського університету. Історія. ПНУ ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2011. Випуск 20. С. 181-186.
13. Федунків З. Галицький релігійний центр: проблеми і факти. Науково-популярне видання. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 288 с.
14. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ). ф. 616 (Товариство "Коло консерваторів пам'яток старовини Східної Галичини", м. Львів), оп.1 спр. 90 (Доповідні записки, запити, донесення та ін. документи про стан і збереження пам'яток архітектури і мистецтва у Станіславівському повіті), арк. 25.
15. ЦДІАУЛ. ф.672. оп.1. спр. 8. Арк. 8.
16. Brzezina K. Kościół parafialny P. W. Wniebowzięcia Najśw. Panny Marii w Haliczu. Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Red. Naukowa Jan. K. Ostrowski. Część I. Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. T. 14. Kraków, 2006. S. 57.
17. Łuszczkiewicz W. Kościół wsw. Stanisławowie pod Haliczem z resztkami romańskiej cerkwi Pantelemona. Sprawozdania komisji historii sztuki. Z. I. Kraków, 1880. 20 s.
18. Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych I źródeł arhiwalnych / akademia uniejetności nakladzu funduszu spasowicza. Kraków. 1914. 208 s.

ЗА ГАЛИЧ ІШЛИ НА БАГНЕТІ!..

Петро Ганцюк, провідний науковий співробітник Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені С. Бандери

*Вид на середмістя. Галич, 1915 р.
Фото з відкритих джерел*

В часі Першої світової, або як тоді її називали Великої війни Галич, як великий транспортний вузол на р. Дністер, залишався важливим стратегічним об'єктом для обох протиборчих сил. Російські війська окупували його у вересні 1914 року в ході Галицької битви. Але якщо для військового командування Австро-Угорської імперії звільнення міста мало чисто стратегічне значення, то для українців, зокрема вояків легіону УСС як першої у ХХ ст. української національної формації, ще й велике історичне.

Навесні 1915 року австро-угорська армія за підтримки союзної німецької 11-ї армії генерал-фельдмаршала А. фон Макензена зуміла успішно провести Горлицьку операцію. Союзні армії прорвали оборону 3-ї російської армії на 35-кілометровій ділянці фронту в районі містечка Горлиці (пол. *Gorlice*, нині *м. Горлице* Малопольського воєводства, Польща) [9].

3 червня 1915 року німецька дивізія корпусу ген. Ботмера звільнила м. Стрий. У тому часі УСС ішли як передові відділи 129-ї та 130-ї бригад корпусу генерала П. фон Гофмана 55-ї піхотної дивізії генерала Г. Фляйшмана, який 3 червня вдарив на Калуш, а згодом, проломивши російську оборону на лінії Завадка-Голинь-Кропивник, завернув на Галич.

Прямуючи до Галича, 2-й курінь УСС з-під Болехова перейшов маршем через Тростянець, Завадку, Верхню, Слобідку й Сапогів до Крилоса. 1-й курінь з Лісович через Чолгани, Креховичі, попри Калуш і через Комарів до Вікторова, зайнявши позиції у Вікторівських лісах [3, с. 130].

“В погідний, весняний час, спішним походом перейшли У.С.С. жидачівський та калуський повіт і около 10. червня спинилися біля с. Вікторова. Стрілецькі стежі загналися тоді за ворогом аж до Тязева, недалеко Станиславова” [11, с. 39].

*Генерал Петер фон Гофман
Рисунок з відкритих джерел*

8 червня 1915 року корпус ген. Ґерока, який співдіяв з корпусом Гофмана здобув Станиславів [1, с. 15].

“Не так легко як Ґен. Ґерокові зі Станиславовом, – пише Осип Думін, – пішло Ґен. Гофманові з Галичем. Російська

команда знала, що всі зусилля на головному оперативному напрямку, тобто проти ґрупи Макензена, ні нащо не здадуться, коли Південна армія перейде Дністер. Тимто вона змагала спинити війська ґен. Лізінґена на правому березі ріки. Москалі забезпечили собі передовсім найважлишу точку на цій оборонній лінії на Дністрі, переправу під Галичем, широким, сильно закріпленим мостовим причілком, що йшов могутнім півколесом від р. Лімниці через Сокіл, Крилос до Єзуполя... Москалі виправдали опінію добрих фортифікаторів, бо галицький мостовий причілок укріпили так сильно і так справно, що навіть славні австрійські 30.5 цм. важкі гармати не змогли з ним справитись..." [3, с. 129-130].

"Оперті плечима о Дністер і Галич (москалі) ставили дуже сильний опір. Але наша і німецька артилерія не дали їм довго вдержатися на тих позиціях. Моздірі 30.5 цм (стрільці їх називають "вуйки") працювали невтомимо, острілюючи укріплення Галича. Притім велика кількість гармат меншого калібру робила величезні шкоди москалям. Москалі майже ніколи не сиділи днем у перших окопах. Але все таки перервати ворожу лінію не було змоги – задля великого числа російської піхоти" [4, с. 27].

За таких умов 55-та дивізія взяла Галич в "тісний перстень", в центрі та на лівому фланзі якого стояли курені УСС, які змогли відтіснити ворога і закріпитися на віддалі якихось 350-500 метрів від ворожих становищ:

"Після двотижневої позиційної боротьби у Вікторівському лісі У.С.С. відсунули ворога під сам Галич" [11, с. 39]. Далось їм це дорогою ціною: 23 січові стрільці полягли в тих боях, і були поховані у спільній могилі поміж селами Вікторів і Тязів [4, с. 11].

*Спільна могила 23-ох полеглих УСС біля села Викторова.
Червень 1915 р.*

*Джерело: З кривавого шляху Українських Січових
Стрільців: Ілюстрована збірка оповідань і описів. Львів:
Просвіта, 1916 р.*

22 червня 1915 року 2-га армія фельдмаршала Е. фон Бем-Ермолі здобула м. Львів і продовжила наступ. Південна армія генерала А. фон Лінзінґена просунулась аж до р. Гнила Липа. Тому, коли 131-а бригада (в її складі була чота УСС Остапа Коберського) зуміла переправитись на лівий бік р. Дністер і загрозила ударом в тили мостового причілку, російські війська змушені були його покинути. Їх переправа на лівий бік Дністра відбувалась чотирма мостами. Вслід за ними рушив 2-й курінь УСС під команду В. Дідушка...

“Наче в нагороду за жертви в сутичках коло Викторова Січові Стрільці перші ввійшли 27 червня до колишньої столиці галицьких князів...” – пише Осип Думін [3, с. 130].

Перші УСС перед магістратом після вивішення українського прапора. Галич, 27 червня 1915 р.

Джерело: З кривавого шляху Українських Січових Стрільців: Ілюстрована збірка оповідань і описів. Львів: Просвіта, 1916 р.

“... Сповнилася історична хвиля. Українські січові сили відібрали наїздникови свій княжий город і увійшли побідно в нього. Населенє витало їх з радістю і з одушевленєм... Перша увійшла до Галича сотня Вітовського як передна сторожа цілого курія. Сотник Вітовський став командантом міста. Він сей час установив бурмістра і казав вибрати сторожу безпеченства. На ратуші замаяла українська синьо-жовта хоругов поруч з австрійською. Поробивши ще деякі зарядження, подався сотник зі своєю сотнею в сторону моста. На другім боці моста усадовилися москалі і сильним огнем з машинових крісів перешкоджали нашим у переході через Дністер. Стрільці зробили розстрільну і під охороною домів розпочали сильний огонь на ворога. Щойно тоді надійшли мадяри від сторони Станіславова. Також наша артилерія, яка вспіла зайняти позиції, розпочала сильну канонаду. Москалі мусіли податися знова, а стрільці пігналися за ними. В той спосіб зробили свобідним для переходу міст на Дністрі. По нім перейшли потому відділи австрійської піхоти, щоби спільно переслідувати ворога.

Корпусний комендант Гофман і бриг. ген.-майор Вітошинський приглядалися ходови подій зі Замкової гори і не мали слів похвали і подиву для наших молодих героїв, видячи, як вони жваво і з завзяттям дали собі раду зі сильнішим ворогом” – деталізує Роман Купчинський у своєму нарисі “На Галич” [4, с. 27-28].

*Сотник УСС Дмитро Вітовський
Джерело: З Великих днів. Відень, 1915 р.*

Короткий спомин про вступ сотні Вітовського до Галича залишив і поручник УСС Михайло Мінчак: “Наша сотня Вітовського відбила від москалів Галич. Сотник вислав мене з кількома стрільцями на розвідку за Дністер до села Семаківці, де був австрійський фронт. Сам сотник з рештою сотні занявся вивішенням українського прапора на ратуші княжого города” [8].

Однак такий патріотичний чин як вивіщення українського національного прапора мав серйозні наслідки для його ініціатора: “Той його вчинок, що вимагав справді героїської відваги, наробив шуму в вищих командах, а в мадярському парламенті в Будапешті була з того приводу інтерпеляція” [6, с. 32]. Справа в тому, що прем’єр-міністр Угорщини І. Тіса звинуватив Д. Вітовського у зневазі до державного прапора Австро-Угорщини. Сотник міг отримати покарання, але обійшлося лиш “погрозою Вітовському зі сторони вищих команд, що відберуть йому старшинський ступінь, якщо такий випадок повторивсь би” [6, с. 33].

“Цей день є одним з найкращих в історії стрілецтва, яке в своєму поході стануло на місці старої княжої слави. Сотник Вітовський обняв команду міста в ратуші, з якого скинено російський прапор. Це був день великого патріотичного піднесення серед стрілецтва” – напише згодом Лука Луців, якому судилося бути там [7, с. 16].

В продовження значимості цієї події і її резонансу наведемо рядки Івана Балюка з його листа знайомій до Відня:

“По важких сотках літ стали тут, на руїнах давньої слави, горді і незломні ряди наші.

Короткий відпочинок під мурами замку.

Тихо було між нами. А в цій тиші чули ми, як щось незламне, мов залізо й ґраніт, пронизує наші ряди, як лучить нас з тим давнім, що тут дримає, як концентрується велика, елементарна міцна сила, що вже перейшла Рубікон, сказала в нас своє перше слово і вже ломить, вже прориває собі дорогу. Ми чули, що ми мов щілина, через яку прорвалась перша струя цієї енергії, яка за віки набиралась і незадовго прорветься щілиною, мов розбурхане море, і ніхто не покладе їй ні заборони, ні стриму” [10, с. 88].

*Пошкоджений залізний міст через р. Дністер.
Галич, червень 1915 р.
Фото з відкритих джерел*

Вранці наступного дня, 29 червня 1915 року, сотні 2-го куреня Василя Дідушка продовжили свій шлях:

“Сонце ще не високо відбилося від наддністрянських гір, а вже був приказ курінного Дідушка: “Сотня піде через Семиківці і Межигірці – даліше на схід і розслідить позиції ворога”.

Хвилю потім ми марширували безлюдними, ярко освіченими вулицями Галича до залізного моста на Дністрі.

Попереднього дня висадив ворог середний лук моста у воздух так, що поміст тонув по середині у рвучих струях ріки. Кілька дощок, положених там, де була прірва, служило за кладку, якою переправляло ся наше військо...” – писав у спогаді чотовий Василь Кучабський із сотні Андрія Мельника [4, с. 30].

Після короткої зустрічі з сотнею Осипа Будзиновського в Семиківцях УСС зайняли позиції на правому березі р. Гнила Липа. А вже наступного дня, 30 червня 1915 року, вдосвіта, стрільці куреня Василя Дідушка спільно з іншими відділами 130-ої бригади корпусу Гофмана [2] приступом, в багнетній атаці, взяли перехід через Гнилу Липу та погнали ворога аж до р. Золота

Липа [11, с. 40]. Так закінчилась битва за Галич – місто княжої слави.

З нагоди здобуття Галича 27-28 червня 1915 року стрілецький Боян – поет і композитор Роман Купчинський написав Присвяту [5, с. 176]:

*Роман Купчинський в однострої УСС
Фото з відкритих джерел*

До Галича!..

Гостили ви мури, гостили ви брами
Могутні дружини Данила,
Чоло піднімали перед ворогами,
Бо була в вас гордість і сила.
Та плили – минали літа за літами,
І вас вкінці доля стоптала ногами,
Ви впали до долу, скорилися долі
І довго лежали, як символ неволі...
Стоптали вас стопи наїзників лютих
У різних часах і годинах,

Сміялися з баштів, з замків не здобутих
Що нині лежали в руїнах.
Та вибила хвиля кервавої плати,
Здрігнулися гори і бори,
Схитнулися сильні ворожії рати –
І впали московські запори.
Загримали кріси, здригнулися гори,
Кров плила широко, як море...
А Військо Січове – Стрілецькій Чети,
За Галич ішли на багнети!..

Навесні 2020 року, 105 років по тих подіях, аматорський театр-студія “Жива історія” (керівник Тетяна Зарецька), з метою відтворення та популяризації героїчних сторінок історії рідного краю й України, розпочав роботу над історичним художньо-документальним фільмом “За Галич ішли на багнети!..”. В основу фільму покладені реальні історії сучасників та очевидців тих подій, використано правдиві історичні локації як самого Галича, так і його околиць. Історичним консультантом фільму та виконавцем однієї з ролей мав за честь бути і автор даної статті.

Прем'єра фільму відбулася цьогоріч, 2023 року, в рамках відзначення “Року княжого Галича”.

Фільм є у вільному доступі і його можна переглянути на каналі ЮТУБ (див. тут: <https://www.youtube.com/watch?v=tzLX2hCyNuo>).

Джерела та література

1. Адамович С. Станиславів у часи лихоліть Великої війни (1914-1918 рр.). Івано-Франківськ: Лілія-НВ, 2013. 79 с.
2. Битва за Галич, 27-30 червня 1915 року. Часопис “Галич”. URL: <https://www.facebook.com/858913037531442/posts/3203933293029393/> (дата звернення 16.11.2023)
3. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців. 1914-1916. Львів, 1936. 375 с.

4. З кривавого шляху Українських Січових Стрільців: Ілюстрована збірка оповідань і описів. Львів: Просвіта, 1916. 72 с.
5. За волю України: Історичний збірник УСС в 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви 1914-1964 / гол. ред. С. Ріпецький. Нью Йорк, 1967. 608 с.
6. Заклинський М. Дмитро Вітовський. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. 128 с.
7. Луців Л. Слідами Стрілецької слави. Джерсі Сіті: Червона Калина, 1965. 33 с.
8. Мінчак М. Спомини старого усусуса. Вісті комбатанта. 1975. Ч. 3-4. С. 38-44.
9. Реєнт О. П. Перша світова війна і Україна. Перша світова війна (Велика війна). URL: http://www.history.org.ua/?termin=Persha_svitova (дата звернення 16.11.2023)
10. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво: визвольна ідея і збройний чин / С. Ріпецький. Львів: НТШ, 1995. 358 с.
11. Українські Січові Стрільці, 1914-1920: [фотоальбом] / [матеріал зібрани І. Іванець, В. Софронів-Левицький; ред.: Б. Гнатевич, Л. Лепкий, І. Німчук]. Репринт. відтворення з вид. 1935 р. Львів: Слово, 1991. 160 с.

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КЕРАМІКИ

ТА ГОНЧАРНОГО ВИРОБНИЦТВА КНЯЖОГО ГАЛИЧА

Олег Олійник, доктор філософії, провідний науковий співробітник Івано-Франківського краєзнавчого музею

Одним із важливих напрямків дослідження княжого Галича є вивчення кераміки та гончарного виробництва. Керамічні вироби у різних формах дають можливість зрозуміти рівень розвитку ремесел і мистецтва. Окрім того, вироби місцевих гончарів іноді є одним із небагатьох способів датування інших знахідок. Тому дана проблема завжди була практично невід'ємним елементом археологічних досліджень цього князівського центру.

Вперше керамічні плитки в давньому Галичі були відкриті на розкопках фундаментів літописної Спаської церкви, які проводили священник Лев Лаврецький і професор Львівського університету Ісидор Шараневич у 1882 р. [3]. Після власних знахідок та під впливом наукових досліджень І. Шараневича, Л. Лаврецький, парох с. Залуква, за власні кошти найняв робітника, який почав копати на пагорбі Карпиця земельну ділянку, зарослу травою і густими корчами. Пошукові роботи розпочалися з середини квітня 1882 р. 18 квітня, священникові стало зрозуміло, що він знайшов східну частину фундаментів старовинної церкви. Після того, як робітник докопався до глибини залягання фундаменту, священник залучив до розкопок ще більшу кількість селян із Залукви. Впродовж 18-19 квітня вони розчистили ще кілька метрів поздовжніх фундаментів. Найчастіше на розкопі їм траплялися трикутні плитки, покриті поливою різних кольорів.

На запрошення, висловлене Л. Лаврецьким Антонію Петрушевичу та І. Шараневичу, першим відгукнувся професор Львівського університету [9, с. 221-222; 224]. Неоціненну допомогу І. Шараневичу і Л. Лаврецькому надав професор Львівської політехніки Юліан Захарівич (1837-1889). Науковець поділив усі

знахідки з фундаментів Спаської церкви на декілька груп. До першої групи львівський архітектор відносив різнофігурні керамічні плитки покриті ясно-жовтою, зеленою, коричневою, майже чорною поверхнею [7].

У 1884 р., протягом літнього сезону, отець Л. Лаврецький відкрив залишки трьох невеликих церков. В урочищі Церквиська він віднайшов фундамент церкви Благовіщення. У ній досить добре збереглася частина підлоги із притаманних для давнього Галича керамічних полив'яних плиток [2].

Український мистецтвознавець Йосип Пеленський, описуючи власні дослідження 1909 і 1911 рр. у книзі "Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних і архівних джерел" відзначав: "Весь простір у напрямку Крилос аж до ріки є місцем кладовищ і руїн, про що свідчать обидва береги Лукви, т. зв. Осторовець і Сіножать, звідки при їх відслоненнях випадають ... черепки глиняного посуду...". Загалом вчений у своїй праці вказав на цілий ряд локацій княжого Галича, де траплялись знахідки керамічного матеріалу [15, с. 298-299, 124, 127, 162, 171].

Керамічні плитки під час своїх досліджень знаходили Лев Чачковський та Ярослав Хмілевський. До прикладу, у книзі "Княжий Галич" вказано: "У 1928 р. пощастило авторам віднайти румовища: церкви неозначеної назви на орних парцелях, за останньою хатою Підгороддя, пониже гостинця Підгороддя-Четвертки; побіч густо розсіяних куснів білого пісковика, знайдено там більшу кількість г'лязурованих плиток жовтавої краски, що їх стрічається на інших галицьких церквиськах (плитки з підлоги)...". Дослідники відзначали, що селяни з с. Підгороддя і с. Залукви на полях часто знаходили уламки кераміки та залишки гончарних печей [20, с. 25, 27].

В 1929 р. у Крилосі вперше побував Ярослав Пастернак. Разом із Л. Чачковським вони оглянули широкий терен колишнього столичного града. На місцевості Крилоського городища дослідники знайшли давньоруську кераміку XI-XIII ст.

Протидія польських властей на декілька років унеможливила реалізацію широкомасштабних розкопок українським археологом. Тільки у 1934 р. вченому завдяки “щедрості Митрополита Андрея [Шептицького], що випливала з глибокого пієтизму до пам’яток нашого історичного минулого”, вдалось розпочати інтенсивні розкопки княжого Галича [8, с. 86-87].

Ярослав Пастернак відкрив квадратні рельєфні плитки одночасно в урочищі Золотий Тік і на розкопках Успенського собору в Галичі [3]. Розкопуючи фундамент цього середньовічного храму дослідник віднайшов “... трохи череп’я кухонного глиняного посуду княжої доби, яке знаходилося в самих спідніх верствах румовища та підсипі під кам’яну підлогу собору. Воно походить приблизно з XII ст.” Крім того, описуючи розкопки біля апсид собору науковець зазначав: “Виявилось, що первісний терен з часу ще до будування собору був за апсидами досить нерівний. В його верхній верстві знайшлося багато керамічних фрагментів, між ними частини вінців з профілем, прикметним для XI ст.” [14, с. 98, 198].

У 1938-1939 рр. на Золотому Тоці Крилоського дитинця він розкопав вали і відкрив досить значну площу на плато і знайшов чимало кераміки XII-XIII ст. [2]. За словами Я. Пастернака, під час розкопок, які дослідник проводив в основному вздовж східної (південно-східної) частини майданчика городища Золотого Току, було викопано 2 тонни знахідок. В тому числі амфори і корчаги [16, с. 139-140].

В контексті вивчення розвитку гончарного виробництва у княжому Галичі особливо важливим є організоване у 1939-1941 рр. дослідження кількох ремісничих майстерень в урочищі Юріївське [11]. Цілий “промисловий комбінат”, за атрибутацією вченого, було знайдено в час проведення ним розкопок у цій місцевості. У сусідстві з Воскресенською церквою (XIII ст.) археолог відкрив ювелірну, бронзоліварну, бляхарську, ковальську, склоробну і гончарську майстерні [8, с. 95]. У 1941 р.

на Монастирищі Юріївське серед іншого відкрито і двоярусну гончарну піч [2].

Вчений у своїй праці “Старий Галич” подав наступний опис цієї знахідки: “Дуже інтересна, єдина досі в Крилосі цього роду пам’ятка знайшлася теж при краї яру, але в іншому куті розкопуваної площі. Це був останок гончарської печі, з якої збереглася півколиста задня частина в промірі 90 см “у світлі”. Її черинь була вимащена жовтою глиною і не мала жодного кам’яного підкладу. На висоті 35 см над цим паленищем ішла на всю ширину печі горизонтальна перегородка, 10 см завгрубшки. В ній було кілька широких круглих наскрізних дір, якими проходив вогонь. З них збереглися ще три, розставлені трикутником, кожна в промірі 13 см.

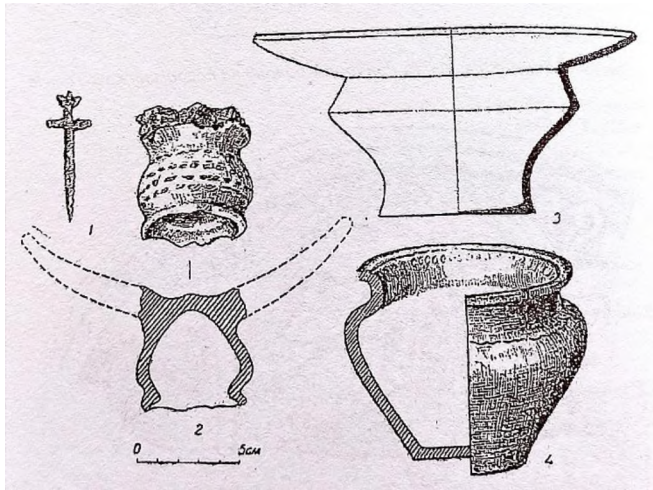
Над цією перегородкою було прикрите банястим верхом печі порожнє місце, куди вставляли посуд, призначений на випал. З цього прикриття збереглися тільки останки стінок кругом. Ціла піч була зроблена з самої жовтої глини, без каміння, і була дуже добре випалена. Її дно лежало на глибині 105 см, а верх перегородки з дірами на глибині 60 см під нинішнім верхом терену”. Науковець підкреслював: “... описана вище гончарська піч була варстатом праці гончарів біля Юрївського монастиря, які забезпечували старий Галич кухонним посудом” [14, с. 203-204, 208].

Важливе значення у процесі дослідження галицьких полив’яних керамічних плиток мала діяльність Івана Старчука. Вчений, як заступник керівника і кресляр, взяв участь в очолюваній Я. Пастернаком “Галицькій археологічній експедиції” [5, с. 80-81]. Під час цих розкопок на Золотому Тоці (з 2 липня до 2 серпня 1940 р.) науковець звернув увагу на керамічні плитки з рельєфними зображеннями. Перша знайдена там квадратна плитка (16x15 см) мала зображення грифона. Дослідник протягом усієї Другої світової війни ретельно замальовував керамічний матеріал, виконавши понад 50 рисунків фрагментів керамічних плиток.

Найбільше плиток було виявлено на Золотому Тоці під час розкопок 1941 р. Початок німецько-радянської війни зупинив розкопки у Крилосі. Майже вся колекція керамічного матеріалу залишилася в крилоському музеї. Війна знищила багато знахідок. Частина з них збереглась тільки в замальовках науковця. Завдяки педантично зробленим зарисовкам, котрі уціліли в архіві вченого, збережено унікальний джерельний матеріал.

Незважаючи на те, що мотиви на керамічних плитках були запозичені у східному мистецтві, І. Старчук вважав, що їх виготовленням займалися галицькі ремісники [6, с. 88].

Активні дослідження галицької кераміки і гончарного виробництва продовжились вже в 50-х рр. ХХ ст. Зокрема, експедиція на чолі з Володимиром Гончаровим проводила розкопки на Підгородді в урочищі Царинка [19, с. 12], розташованому в трикутнику між р. Луквою, Мозолевим потоком і Крилоською горою. Дерев'яна оселя була двоповерхова: верхнє приміщення слугувало за житло, а нижнє призначалося для господарських і виробничих потреб. Уцілілий керамічний посуд і фрагменти горщиків, корчаг для збереження зерна, амфор було виявлено археологами в процесі розкопок будинку [9, с. 280]. Серед знайденого дослідником керамічного матеріалу в урочищі Царинка були також глеки з прямими горизонтальними вінцями і двома вушками, безвухі збани, прикрашені у верхній частині хвилястим орнаментом, вазочки-світільники з вузьким дном і широкими горизонтальними обідцями. 1951 р. він в урочищі Прокаліїв Сад, виявив кераміку XII-XIII ст.

Декоративна кераміка з багатого давньоруського житла, яке В. Гончаров розкопав в урочищі Царинка
Джерело: Коваль І. Вітольд Ауліх та археологічні студії княжого Галича. Галич. Збірник наукових праць.
За ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. Серія 2.
Випуск 1. С. 108

Великою заслугою експедиції В. Гончарова, на думку Ігоря Ковалю, стало продовження фіксації на Золотому Тоці керамічних плиток, що мають квадратну форму, з рельєфним зображенням у центрі грифонів, орлів, пав і фігур воїнів та рослинних орнаментів [6, с. 101, 98].

Основна маса рельєфних плиток (близько 250 фрагментів) зібрана в результаті розкопок 1955 року М. Каргера на ділянці західніше від Успенського собору. Польові дослідження київського археолога В. Гончарова в 1955 р. на Золотому Тоці поповнили колекцію плиток з княжого Галича [3]. За шифрувальними текстами на зворотній стороні плиток, які зберігаються у фондах Крилоського історичного музею, можна встановити, що унікальні знахідки траплялися археологам у 1955 та 1959 рр. Київський вчений В. Гончаров називає ще й третю дату щодо відкриття пам'ятки – 1963 р. [9, с. 252]. На 184 із знайдених

плиток був рельєфний рисунок, виконаний на 12-ти матрицях. На 9 матрицях були орнаментальні композиції, на інших – зображення грифона, птаха-сирина з людською головою і звичайного птаха. Михайло Каргер вважав, що плитками такого типу була вистелена підлога княжого палацового храму Спаса.

В урочищі Качків лєнінградські археологи розкопали залишки двох жител X-XI ст. До основної камери житла №2 (розмір 3x2,26 м) примикав вузький прохід, який з'єднував напівземлянку з господарською ямою (діаметр – близько 1,5 м). Учасниці експедиції М. Малєвській вдалося довести за двома скупченнями кераміки в житлово-господарському комплексі призначення споруди як гончарної майстерні XI ст. [6, с. 104].

Згодом керамічні плитки зафіксував Б. Тимошук на квадрифолії в урочищі Карпів Гай, на так званому “Полігоні”, і у церкві на Царинці. У 1978 р. підсумкове узагальнення зробили два авторитетні мистецтвознавці М. Малєвська і П. Раппопорт. У їхній статті ґрунтовно класифіковано галицькі плитки з рельєфними зображеннями. В масиві цих виробів художнього ремесла виділено два типи: плитки I типу віднесені до матеріалів Успенського собору, а плитки II типу асоціюються із впливами романського мистецтва. На основі цієї класифікації вивчення галицьких рельєфних плиток продовжено в наукових дослідженнях О. Овчинникова, Т. Ткачука і К. Тимус [3].

У 1978-1985 рр. на території Галича працював Галицький загін архітектурно-археологічної експедиції Львівського відділу Інституту археології АН України на чолі з П. Раппопортом. В його складі проводив розкопки дослідник архітектури стародавньої Русі О. Іоаннісян. Експедиція заново обстежила фундамент Спаської церкви. М. Фіголь відзначав важливу роль експедиції так званого “Полігону” [19, с. 12-13].

В 1979 р. Олег Іоаннісян провів розкопки на “Полігоні”. Особливе зацікавлення археолога викликали плитки із зображенням орла з розгорнутими крилами. І. Коваль та Іван Миронюк у книзі “Сучасна археологія княжого Галича і

Галицької землі” підкреслили, що сумарність зібраних археологічних джерел дали підставу продатувати дослідникові будівництво “Полігону” серединою – другою половиною XII ст. Воно розпочалося одразу ж після завершення спорудження Успенського собору, звідки для оздоблення ротонди була відправлена партія невикористаних взірців плиток [9, с. 181].

Значний вплив на вивчення галицької кераміки мали дослідження проведені В. Ауліхом. За понад 25 розкопок (1969-1994 рр.) проведених ним, було знайдено кілька десятків тисяч уламків кераміки [6, с. 120]. Зокрема, у 1969, 1970 і 1979 рр. В. Ауліх провів дослідження в урочищі Плебаня. Найбільше знахідок припадає на предмети датовані XII-XIII ст. серед них і багато кераміки, в тому числі амфорної, та значну кількість керамічних плиток. На ділянці, що знаходиться на північ від Успенського Собору під час розкопок (1970, 1971, 1974 рр.) ним було виявлено велику групу кераміки, в тому числі уламки амфор XII-XIII ст. В 1976, 1983-1986 рр. В. Ауліхом проведено дослідження в урочищі Сад. Закладено 9 траншей та 6 розкопів (3000 кв. м), де викопано багато керамічного матеріалу (в тому числі амфорної тари) [16, с. 112-115].

В контексті історії дослідження кераміки княжого Галича варто відзначити розкопки В. Ауліха у 1980-1981 рр. у південній частині Крилоського городища, на його стрілці (садиба Шевчуків). Тут виявлено багатий речовий комплекс. Зокрема, у коморі галицького ювеліра знайдено і фрагменти глиняного посуду XII ст. [2].

Також варто відзначити, що в процесі своїх досліджень гончарного виробництва науковець виділив у кераміці раннього етапу існування Галича чотири послідовні хронологічні комплекси, які укладаються в загальні рамки VIII-XI ст. Вчений в одній із публікацій відзначав: “Чітко простежується розвиток керамічного виробництва від обточування на легкому гончарському крузі посудин, виготовлених фактично ще ліпним способом, і до кераміки, повністю виготовленої на удос-

коналеному крузі зі швидкими обертами, який забезпечував високу якість продукції” [1].

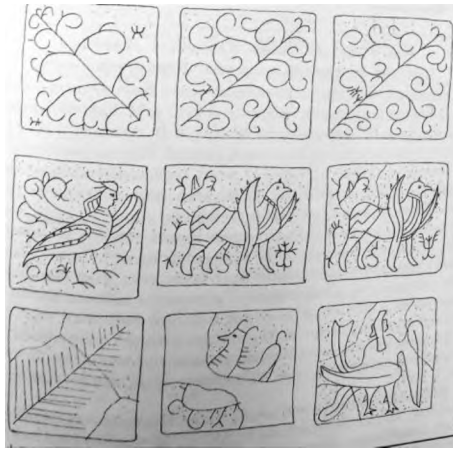
Наприкінці XX – на початку XXI ст. активні дослідження території княжого Галича продовжили Богдан Томенчук, Володимир Баран і Юрій Лукомський. У 1986-1990 рр. львівським архітектором Ю. Лукомським на посаді княжого Галича було виявлено і досліджено три дерев'яні храми. Перша церква знаходилась на території невеликого монастирського комплексу (урочище Царинка). Підлога в ньому була вимощена тесаними кам'яними плитами та керамічними плитками. Окремі з них мали зооморфні та рослинні рельєфи. Третій храм досліджений на північно-східній околиці Крилоського городища і також знаходився в межах невеликого монастирського комплексу (урочища Воскресенське, Юріївське) мав підлогу із трикутних керамічних плиток. Керамічна підлога була виявлена і в розкопаній 1988-1989 рр. Б. Томенчуком церкві на східній околиці міста за 15 км від Крилоського городища [17].

У 1990 р. у складі Галицької археологічної експедиції працював загін з дослідження периферії Галича (Б. Томенчук, Марія Вуянко) у с. Залуква на високому правому березі р. Лімниця. У розкопі було виявлено п'ять будівель X-XIII ст. В заповненні ями овальної форми будівлі 2, знайдено керамічний матеріал X-XI ст. Імовірно тут містилась якась споруда побутового обслуговування торгово-ремісничого посаду (можливо, для випікання хліба). У будівлях 3 і 4 було виявлено кераміку XII-XIII ст. [4].

У 1993-1996 рр. проведено дослідження головного оборонного валу Крилоського городища (розкоп 1). Керамічний матеріал, знайдений у зрубках, датує їх побудову серединою X ст. Впродовж 1995-1996 рр. в розкопі III (урочище Сад) досліджувалась велика дерев'яна будівля, яка, на думку В. Барана, була ґридницею галицької княжої дружини. На території розкопок виявлено давньоруську (XII-XIII ст.) кераміку, багато керамічних плиток (окремі з рослинним орнаментом та

зображенням грифонів). Особливо багато амфорної тари, вона становила близько половини фрагментів усього виявленого посуду. 1998 р. в житлі № 5, на Крилоському городищі (розкоп V-5) виявлено керамічний матеріал XII – середини XIII ст. Це співвідношення кераміки характерне і для матеріалу з житла № 4 дає змогу робити висновок про їхню синхронність [2].

Богдан Томенчук і Олег Мельничук у публікації “Результати археологічних досліджень Давнього Галича у 2003-2007 роках” вказують, що під час розкопок в урочищі Церківська (2004, 2005 рр.) ними було також виявлені фрагменти кераміки XII-XIII ст. У 2005 р. в урочищі Качків на території розораного валу розкопано фрагменти кераміки X-XI ст. 2007 р. між апсидами храму Св. Пантелеймона і оборонним валом виявлено уламки кераміки кінця XII-XIII ст. Знайдено декілька уламків корчаг “галицького типу” та візантійських амфор [18].

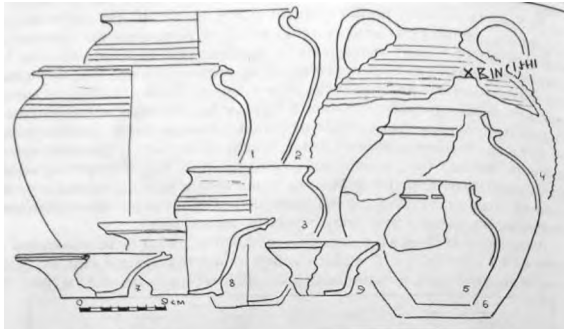
Керамічні плитки. Західний палацовий комплекс.

Крилоське городище

Джерело: Томенчук Б. Новітні археологічні дослідження пам'яток дерев'яної монументальної архітектури княжого Галича. Матеріали міжнародної конференції “Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України”.

Галич 10-11 жовтня 2008 року. Галич, 2008. С. 184-196

Богдан Томенчук у своїй статті “Новітні археологічні дослідження пам’яток дерев’яної монументальної архітектури княжого Галича” зазначає, що під час проведених ним розкопок на території західного палацового комплексу було виявлено 130 керамічних плиток від мозаїчної підлоги трикутної і квадратної форми, а також значна кількість кераміки початку XIII ст., в тому числі багато амфорної тари [17].

*Керамічний посуд. Західний палацовий комплекс.
Крилоське городище*

Джерело: Томенчук Б. Новітні археологічні дослідження пам’яток дерев’яної монументальної архітектури княжого Галича. Матеріали міжнародної конференції “Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України”.

Галич 10-11 жовтня 2008 року. Галич, 2008. С. 184-196

Впродовж тривалої історії дослідження кераміки і гончарного виробництва княжого Галича різним науковцям та цілим експедиціям у ряді музейних установ вдалось накопичити велику кількість археологічних знахідок. Зокрема, багато керамічного матеріалу зберігається у фондах і експозиціях Національного заповідника “Давній Галич”, Археологічного музею Львівського університету та Івано-Франківського краєзнавчого музею [12].

Зокрема, Михайло Паньків подавав перелік керамічних виробів отриманих краєзнавчим музеєм. Серед них різноманітний гончарний посуд (горщики, глечики, миски, сковорідки,

світильники) та кілька тисяч керамічних фрагментів [13]. В експозиції музею окреме місце посідають керамічні плитки декоровані стилізованими композиціями рослинного орнаменту, зображеннями грифонів, фантастичних птахів та орлів [10].

Ручки від амфор XI ст.

Експозиція Івано-Франківського краєзнавчого музею

Керамічна плитка

Експозиція Івано-Франківського краєзнавчого музею

Загалом, великий масив таких керамічних виробів, як полив'яні плитки та гончарний посуд, знайдений дослідниками княжого Галича, засвідчує високий рівень розвитку як ремісничого виробництва, так і художнього мистецтва. Виявлений вченими керамічний матеріал демонструє широкі торговельні зв'язки Галицької землі і присутність різноманітних культурних впливів на цих теренах. Наявність залишків кераміки різних

хронологічних періодів, віднайдених у багатьох місцевостях княжого Галича, засвідчує його тривалий історичний розвиток.

Джерела та література

1. Ауліх В. Княжий Галич. Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького / Ред. кол.: Я. Ісаєвич (відп. ред.), М. Литвин, Л. Мацкевий, І. Патер, Ю. Сливка, В. Петегирич (відп. секр.). Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2001. С. 139-153. (Історичні та культурологічні студії. – Вип. 3). URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014380>
2. Баран В. Історія археологічних досліджень давнього Галича (середина XIX – кінець XX ст.). Українознавство. № 1 (58), 2016. С. 171-190.
3. Білик О. Коричневі полив'яні плитки в інтер'єрі галицьких церков XII-XIII ст. Наукові записки. Серія: Мистецтвознавство. 2017, № 2. (37). С. 214-222. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9393/1/29Bilyk.pdf>
4. Вуянко М. Археологічні охоронні дослідження на території ремісничого посаду давнього Галича. Галицька земля: історія та сучасність. Матеріали наукової конференції, пересвяченої 1100-річчю Галича. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1998. С. 49-53.
5. Гринюка Б. Науково-педагогічна та мистецтвознавча діяльність Івана Старчука (1894-1950 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Тернопіль, 2016. 262 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hryniuka_Bohdan/Naukovo-pedahohich_na_ta_mystetstvoznachcha_dialnist_Ivana_Starchuka_18941950_r/
6. Коваль І. Вітольд Ауліх та археологічні студії княжого Галича. Галич. Збірник наукових праць. За ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. Серія 2. Випуск 1. 280 с.
7. Коваль І. Вклад польських учених в археологічне вивчення княжого Галича та їх співпраця з українськими археологами. Po stronie pamięci i dialogu, Stanisławów i Ziemia Stanisławowska w dobie przemian społecznych i narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku: Gospodarka-kultura-religia. Т. 2. 2017. С. 170-180.
8. Коваль І. Дослідник підземного архіву України. Львів: Місіонер, 1999. 176 с.

9. Коваль І. М., Миронюк І. Ф. Сучасна археологія княжого Галича і Галицької землі. Монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2015. 320 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Koval_Ihor/Suchasna_arkheolohiia_kniazhohe_Halycha_i_Halytskoi_zemli.pdf
10. Коретчук О. Сакральна колекція періоду Галицько-Волинського князівства в експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею. Матеріали науково-практичної конференції “Християнство – духовна основа українського народу” (до 1030-річчя хрещення України-Руси). Івано-Франківський краєзнавчий музей. Івано-Франківськ, 2019. С. 51-59.
11. Ляска В. Планувальна структура Галича XI-XIII ст.: історія досліджень. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 12. 2008. С. 467-476. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/files/12/40Liaska.pdf>
12. Ляска В., Мінейко О., Вітвіцька Г. Галицькі керамічні плитки з колекції Археологічного музею Львівського університету (матеріали до каталогу). Археол. Досл. Львів. Ун-ту Іviv univ. Archaeol. Stud., 2009. Вип. 12. С. 169-181. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/11-21.pdf>
13. Паньків М. Фондові збірки Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею як джерело вивчення історії давнього Галича. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції “Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України”, присвяченої 1100-річчю Галича. Видавництво “Плай” Прикарпатського університету, 1998. С. 284-287.
14. Пастернак Я. Старий Галич: археологічно-історичні дослідження 1850-1943 рр. / Вступ. ст. І. М. Ковалю; Ред. кол.: В. В. Ґрещук, В. І. Кононенко, Р. В. Піхманець, В. М. Бойчук. Інститут українознавства Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Вид-во “Плай”, 1998. 348 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009314>
15. Пеленський Й. Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних і архівних джерел. Галич. Збірник наукових праць. За ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018. Серія 2. Випуск 4. 320 с.

16. Томенчук Б. Галич і Мала Галицька земля. XII-XIII ст. Історична топографія городищ. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2016. 596 с.
17. Томенчук Б. Новітні археологічні дослідження пам'яток дерев'яної монументальної архітектури княжого Галича. Матеріали міжнародної конференції "Галич і Галицька земля в державо-творчих процесах України". Галич 10-11 жовтня 2008 року. Галич, 2008. С. 184-196.
18. Томенчук Б., Мельничук О. Результати археологічних досліджень Давнього Галича у 2003-2007 роках. Матеріали міжнародної конференції "Галич і Галицька землі в державотворчих процесах України". Галич 10-11 жовтня 2008 року. Галич, 2008. С. 50-53.
19. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича. К.: Мистецтво, 1997. 224 с.
20. Чачковський Л., Хмілевський Я. Давній Галич. Видання Українського Архіву-Музею. Чикаго, 1959. 104 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/7145-chachkovskiy-l-hmilevskiy-ya-knyazhiy-galich/>

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
(1990-2015 рр.)

Марія Вуянко, завідувач відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею

Івано-Франківський краєзнавчий музей як науково-освітній заклад, що здійснював функції державного органу охорони пам'яток археології, історії та культури, свої безпосередні завдання виконував, зокрема, через експедиційну діяльність. Польові археологічні дослідження стали важливою складовою роботи наукових працівників музею від часу його створення в 1940 р. і до сьогодні. Знаменно, що перші археологічні дослідження, в яких взяли участь науковці музею, пов'язані з княжим Галичем. В складі різних археологічних експедицій співробітники музею брали участь в дослідженнях давнього Галича, починаючи з літа 1940 року. На розлогій території княжого Галича відтоді в різні часи діяли експедиції під керівництвом Я. Пастернака (Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, м. Львів) В. Гончарова та В. Довженка (Інститут археології АН УРСР, м. Київ), М. Каргера (Ленінградське відділення Інституту археології АН СРСР), О. Іоаннісяна (Державний Ермітаж, м. Ленінград), В. Ауліха (Інститут суспільних наук АН УРСР, м. Львів, від 1969 р.). Членами цих експедицій були Я. Легінь, Д. Михальчук, П. Арсенич, О. Харитонова, М. Клапчук, Т. Тимус, В. Федорняк, Б. Томенчук, Б. Василенко – наукові співробітники ІФКМ та Крилоського музею, що від 1960 р. був філією Івано-Франківського.

В 1988 р. при відділі охорони пам'яток історії та культури ІФКМ було створено сектор археології під керівництвом Б. Томенчука. Науковці сектора археології Б. Томенчук, Б. Василенко, М. Вуянко, Н. Палійчук значну увагу приділяли пам'яткоохоронній роботі – тоді активно йшов процес підготовки

матеріалів про археологічні пам'ятки на території Івано-Франківщини. До обстеження історичних об'єктів та написання узагальнюючих статей по всіх пам'ятках було запрошено великий колектив авторів з Києва, Львова, Івано-Франківська. На основі цих матеріалів науковці готували до друку Звід пам'яток археології Івано-Франківської області, складали археологічні карти тощо. В 2001 р. відділ археології ІФКМ підготував та опублікував Державний реєстр пам'яток археології Івано-Франківської області, куди увійшли 1490 археологічних об'єктів [4]. Одночасно в 1988-1990 рр. під керівництвом Б. Томенчука працювала Буківнянська археологічна експедиція музею, яка досліджувала городище та некрополь XII-XIII ст. в с. Буківна Тлумацького району, де містилось літописне місто Биковен.

В 1989 р. в складі Галицької археологічної експедиції Інституту суспільних наук та ІФКМ під керівництвом В. Ауліха створено окремий загін з дослідження периферії давнього Галича під керівництвом Б. Томенчука. Проводились охоронні дослідження в с. Пітрич Тисменицького р-ну, біля церкви Св. Спаса, в ур. Мнішський Сад с. Шевченкове Галицького р-ну та ін.

Взимку 1991 р. сектор археології реорганізовано у відділ. Доцільність створення відділу обґрунтовано в наказі директора музею М. Паньківа від 22.01.1991 р.: сектор археології реорганізовано у відділ археології у зв'язку зі збільшенням кількості пам'яток археології в області, розширенням археологічних досліджень, поглибленим вивченням фондової археологічної колекції. Завідувачем відділу призначено Б. Томенчука, працівниками відділу стали М. Вуянко та Н. Палійчук. Уже в березні того року було відкрито виставку до десятиріччя археологічних та природничих експедицій музею [1].

В 1990-х роках значно активізувався процес розбудови міст та сільських поселень. Виникла гостра потреба археологічного дослідження в зонах новобудов на предмет виявлення пам'яток. В червні 1991 р. у зв'язку з необхідністю

проведення охоронних археологічних досліджень та вишукувальних робіт під проєктування і будівництво з метою виявлення пам'яток на території Івано-Франківської області при відділі археології ІФКМ створено постійнодіючу Наддністрянську охоронну археологічну експедицію. Начальником експедиції призначено Богдана Томенчука, науковим керівником експедиції – завідувача Відділом слов'янської археології ІА АН УРСР д. і. н. Володимира Барана. Фінансування Наддністрянської охоронної археологічної експедиції здійснювалось на підставі заключених госпдоговорів та ст. 16 “Ремонт та реставрація” кошторису обласного Управління культури, кошти перераховувались на рахунок ІФКМ [1].

Влітку 1991 р. продовжувалися охоронні дослідження в с. Буківна Тлумацького району та в Галицькому районі. Восени всю роботу експедиції було зосереджено над дослідженням літописної Галичиної Могили в Крилосі. Якщо в першій половині ХХ ст. одним із найбільших археологічних успіхів у вивченні давнього Галича було відкриття Ярославом Пастернаком фундаментів літописного Успенського Собору XII-XIII ст., то в другій половині ХХ ст. таким найбільшим успіхом стало дослідження Богданом Томенчуком Галичиної Могили.

Дирекція музею працювала над організаційними питаннями по створенню Галицького Національного Заповідника. Б. Томенчук та М. Паньків неодноразово брали участь в нарадах, консультаціях, були членами багатьох фахових комітетів тощо [1].

В 1992-93 рр. музей фінансував охоронні розкопки черняхівського поселення в с. Куропатники Галицького р-ну, які проводила експедиція під керівництвом В. Барана з 1980 р. Членами експедиції були, зокрема, науковці Інституту археології АН УРСР О. Бобровська та І. Зеленецька, викладач Прикарпатського університету І. Кочкін, музейні працівники [1].

В 1980-х-1990-х роках під керівництвом Б. Томенчука на території давнього Галича проводились охоронні розкопки

дерев'яної церкви та некрополя XII-XIII ст. в с. Пітрич (1988-1989 рр.), ротонди-квадрифоля в с. Побережжя (1989 р.), розкопки в ур. Мнішський Сад (1990 р.), в ур. Галичина Могила (1991-1992 рр.); досліджувались курганний могильник в ур. Глинне – Воротиська (1992-1993 рр.), курганний могильник в ур. Ліс Діброва (1992-1993 рр.), кладовище біля церкви Спаса (1991р.), ротонда в ур. Полігон (1992-1993 рр.), кам'яний храм в ур. Цвинтариська (1991-1992 рр.); відбувались розкопки в ур. Золотий Тік (1992 р.), в ур. Кирилівка (1993-1994 рр.), в ур. Воскресенське (1994 р.), розкопки біля храму Св. Пантелеймона в с. Шевченкове (1991-1992 рр.), церкви в ур. Прокаліїв Сад (1993, 2004рр.), в ур. Церквиська (1992-1993рр.); проводились розкопки біля валу в ур. Старі Палаці (1995-1996 рр.), в ур. Плебанський Сад (1996 р.), біля Успенської церкви (1996-1997 рр.) тощо. Досліджувались городище в с. Копачинці Городенківського р-ну (1988 р.), городище в с. Олешків та Любківці Снятинського р-ну (1981-1984 рр.), городище з храмом в с. Буківна Тлумацького р-ну (1989-1992 рр.), та інші [5].

Плідно працювала археологічна експедиція в с. Манява Богородчанського р-ну, де проводилися охоронні розкопки на території славновідомого Скита Манявського (1993-94 рр., поч. 2000-х рр.); одночасно тут здійснювалися історико-природничі дослідження (керівник експедиції Б. Томенчук, керівник природничого загону – Я. Штиркало) [1].

Комплексні археологічні та природничі експедиції ІФКМ організовувалися систематично. Серед інших, наприклад, експедиція по Дністру, яка працювала в 1994 р. (керівник експедиції Б. Томенчук, члени експедиції Я. Штиркало, М. Вуянко, О. Лучак) [1].

Велику роботу проведено Івано-Франківською археологічною експедицією, що проводила охоронні дослідження в центральній частині м. Івано-Франківська (1995-1998-2001 рр., керівник Б. Томенчук): було, зокрема, виявлено трипільське

поселення, локалізовано Галицьку Браму, вивчено систему оборонних укріплень міста XVII-XVIII ст. [3].

Зі створенням в 1994 р. Національного заповідника “Давній Галич” в 1995 р. було створено нову постійнодіючу Галицьку археологічну експедицію Національного заповідника, Інституту археології НАН України, Інституту українознавства НАН України та Івано-Франківського краєзнавчого музею. Основою цієї експедиції стала Галицька слов'яно-руська експедиція, яка працювала на початку 1990-х рр. (керівник експедиції В. Баран очолював слов'янський загін, заступник керівника Б. Томенчук – давньоруський загін) та Галицька археологічна експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР та Івано-Франківського краєзнавчого музею, що працювала на території княжої столиці під керівництвом В. Ауліха від 1969 р. до початку 1990-х рр.

2000 року ця експедиція була реорганізована в Галицьку археологічну експедицію Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника під керівництвом Б. Томенчука, науковий консультант – В. Баран [5, с. 8-9]. Після захисту дисертації Б. Томенчук у 1999 р. перейшов на викладацьку роботу в Івано-Франківський державний педагогічний інститут ім. Василя Стефаника (тепер – Прикарпатський національний університет), та кілька років поспіль залишався науковим працівником ІФКМ. В травні 2001 р. відділ археології музею очолила М. Вуянко. Починаючи від 2003 р. і до 2010 р., згідно наказів ІФКМ, щороку створювалась спільно з ПНУ ім. Стефаника, Національним заповідником “Давній Галич” та музеєм експедиція з дослідження давнього Галича та обстеження середньовічних пам'яток археології (керівником експедиції був провідний спеціаліст музею Богдан Томенчук, керівником загону – Марія Вуянко). Галицька археологічна експедиція постійно працювала спільно з Івано-Франківським краєзнавчим музеєм [1].

В середині 1990-х рр. науковці відділу археології почали широкопланове вивчення історії монастирів Прикарпаття від XII-

XIII ст. до сьогодні. В 2001 р. створено постійнодіючу експедицію ІФКМ з дослідження пізньосередньовічних монастирів Івано-Франківщини (керівник М. Вуянко), яка працює до нашого часу. Досліджено багато давніх монастирищ, зокрема, в Галичі – Крилосі, Печеніжині, Пшеничниках, Погоні, Маняві, Нижневі, Клубівцях, Долині, Підгородді та ін. В окремі роки експедиція працювала спільно з Івано-Франківським відділом Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури [2, с. 234-239].

Протягом кількох польових сезонів (2005-2011 рр.) тривала робота Печеніжинської археологічної експедиції (керівник М. Вуянко), яка досліджувала пізньосередньовічне городище в с. Печеніжин Коломийського р-ну [1].

Науковці відділу археології були науковими консультантами, членами експедицій ДП “Культурна спадщина Прикарпаття” (керівник В. Романець).

Наукові співробітники ІФКМ продовжують працювати над вивченням пам'яток археології Прикарпаття, досліджують археологічні колекції, беруть участь в багатьох спільних експедиціях музею, Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, Національного заповідника “Давній Галич”, інших наукових установ.

Джерела та література

1. Архів Івано-Франківського краєзнавчого музею. Книги наказів. 1988-2015 рр.
2. Вуянко М. Дослідження середньовічних монастирів Прикарпаття. Наукові записки Інституту народознавства НАН України та Івано-Франківського краєзнавчого музею. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2001. С. 234-239.
3. Вуянко М., Томенчук Б. Археологія середньовічного Івано-Франківська (Станиславова). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. 160 с.

4. Державний реєстр пам'яток археології Івано-Франківської області. Авт. Колектив: Паньків М., Томенчук Б., Любінець В., Вуянко М. Івано-Франківськ, 2001. 179 с.
5. Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. 328 с.

ПРИКРАСИ ДАВНЬОГО ГАЛИЧА НА ОСНОВІ ФОНДОВОЇ ЗБІРКИ ІФКМ

Ольга Коретчук, вчений секретар Івано-Франківського краєзнавчого музею

Значне місце в експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею займає розділ присвячений Галицько-Волинському князівству, яке виникло в кінці XI – на початку XII ст. внаслідок феодальної роздробленості Київської Русі на території сьогodнішньої Західної України і Молдови з центром у Галичі [7]. Серед представлених для відвідувачів музейних предметів у даному відділі значну частину займають прикраси.

Стародавній Галич був великим ремісничим центром, про що свідчать вироби галицьких ремісників, знайдені під час археологічних розкопок у с. Крилос. Серед ювелірних виробів виготовляли прикраси з бронзи, золота, бурштину, які водночас були і предметами торгівлі [2].

Розмірковуючи над природою провідного виду художнього ремесла, дослідник галицького мистецтва М. Фіголь писав: “На Русі, як і Візантії, церква була місцем зосередження мистецтва, у ній синтезовані праця архітектора, художника і майстра декоративно-прикладного мистецтва. Тому художнє ремесло, як і інші види мистецтва, розвивалося біля монастирів, зокрема в столичних містах” [5, с. 151].

Залишки горна для виплавки міді виявлені в урочищі Церквища. Велика кількість шлаку біля горна та прикраси з бронзи, срібла і золота, знайдені в різних частинах міста, дають привід говорити про високий ступінь розвитку ювелірного ремесла в XI-XIII ст. На це вказують і знахідки штампів для витискання орнаментів на металевих прикрасах [3, с. 13-14].

Про масштаби виробництва спілки умільців – ювелірів, які, на думку В. Ауліха, входили до вотчинної майстерні, тобто підпорядковувалися безпосередньо княжому двору, в першу чергу свідчить наймасовіша група знахідок – невеликих, дуже

випалених тигельків, на яких залишилися сліди бронзи у вигляді зелених плям окислення [4, с. 246]. Зокрема, 1981 р. при садибі Шевчуків у Крилосі біля урочища Золотий Тік було виявлено декілька житлових споруд з речовим матеріалом XII ст. і так звану ювелірну майстерню з коморою. В заповненні ями якої, найголовніше, було знайдено 154 тигельки із залишками бронзи, емалі, срібла й золота [7]. Всі тигельки виготовлено ліпним способом з чистої глини з домішками дуже дрібного піску. Малесенькі посудинки мають грушовидну форму з випуклим дном, з кулястим тулубом і високою шийкою, яка з одного боку стиснута й утворює виразний “литок” [4, с. 246]. Такої кількості тигельків не знайдено в жодному регіоні стародавньої Русі [7]. Дані тигельки для розливання гарячого металу знаходяться в експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею у кількості 14 штук, решта – у фондах музею [14].

*Глиняні тигельки для розливання металу. XII-XIII ст.
Джерело: Прикарпаття спадщина віків. Пам'ятки природи,
історії, культури, етнографії. Історико-культурологічне
видання. Львів: Манускрипт-Львів, 2006. С. 120*

Про поширеність ювелірного виробництва у стародавньому Галичі свідчать часті знахідки жіночих прикрас. До нагрудних відносяться давньоруські гривни, що повсюдно зустрічаються у знахідках давніх скарбів. Вони, як правило, були

срібними і мали вигляд обруча. Нашийні чи нагрудні гривни були прикрасою, як жіночою, так і чоловічою. Як зазначає Г. Корзухіна, для визначення різних видів прикрас з терміном гривна робились доповнення, наприклад, гривна цятована (чоловіча прикраса), гривна місячна (жіноча прикраса) [11, с. 203, 205]. Срібні нашійні гривни, які знаходяться у фондах Івано-Франківського краєзнавчого музею мають свою цікаву історію [14].

*Гривна XII-XIII ст. Фонди ІФКМ
Срібні сережки XII-XIII ст. Архів ІФКМ*

У 1948 році в с. Крилос Галицького району був знайдений скарб срібних речей та дирхемів. Його було виявлено на присадибній ділянці В. М. Маланія під час копання криниці. До складу скарбу входили: посудина глиняна, дирхеми, кайми (пластинки), гривни шийні срібні – 4 цілих та 1 фрагмент. Гривни виготовлені з товстого гладкого прута, круглого в перетині, кінці прута відігнуті назад, замок у подвійну петлю. Фрагмент прута ледь вигнутий, один кінець обрубаний, інший – надрубаний та відламаний. Три гривни і фрагмент прута зберігаються у ІФКМ, одна гривна – в ІА (Інститут Археології).

Склад скарбу дає підстави припускати, що людина, яка закопала його була ремісником, ювеліром. Цілком можливо, що старі шийні гривни VI-VII ст. слугували йому матеріалом для виготовлення ювелірних прикрас. На це вказує, зокрема, той невеликий фрагмент срібного прута, що належав, очевидно,

п'ятій шийній гривні, більша частина якої була вже використана ювеліром. Фрагменти накладних кайм, можливо, слід розглядати як заготовки для декорування прикрас, що їх виготовляв ювелір. Дирхеми також могли бути добрим запасом срібла [13].

У фондовій збірці ІФКМ також зберігаються надзвичайно цінні експонати – жіночі сережки київського зразка у вигляді дужки з трьома бусинами, прикрашеними зерню (показані на зображенні) [14].

У праці І. М. Ковалю, І. Ф. Миронюка “Сучасна археологія княжого Галича і Галицької землі” подано ґрунтовний опис золотого медальйона:

Золотий емалевий медальйон з Княжої гори в Крилосі. XII ст.

Джерело: Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича.

Київ: Мистецтво, 1997. С. 147; Кулон. Джерело: фонди ІФКМ

“Медальйон знайдений в ході розкопок 1972 р. східного схилу Золотого Току. З лицьового боку золотий медальйон було оздоблено перегородчастою емаллю. Поєднання зелено-блакитної, білої і червоно-коричнуватої емалей гармонійно узгоджується із золотим тлом прикраси. Галицькі іконографи, які працювали в техніці дрібної пластики, дуже часто використовували характерний мистецький прийом, вбираючи всю площину обраної ними геометричної фігури в дужку, вибудовану з дрібненьких кульок. Мистецтвознавець Михайло Фіголь стверджує: “На лицьовому боці зображено символ Дерева життя, композиція якого добре заповнює всю її площину. Зображення

складається з чотирьох клиноподібних пагінців, розгорнутих в різні боки від стилізованої крони Дерева життя і його серцевини. Внизу, в трикутнику, що символізує корінь, зображено насіння – символ проростаючого життя” [6, с. 110-111].

Давньоруські прикраси дуже часто виконували функцію оберегів, а їх орнаментика мала глибокий символічний зміст. Особливо поширений мотив дерева життя – крину. Б. Рібаков доводив, що стилізовані рослинні орнаменти, зумовлені культом сил природи, який зберігся з дохристиянських аграрних релігій [11, с. 141].

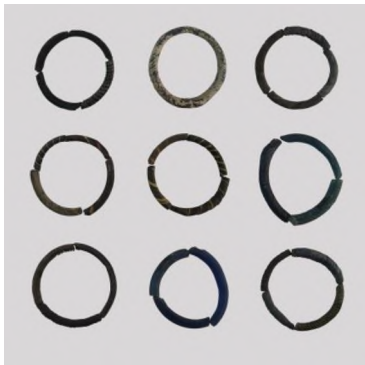
Золотий медальйон належить до княжих церемоніальних прикрас. Ймовірно, знахідка походить з галицького княздвору на Золотому Тоці. Науковці Вітольд Ауліх, Тетяна Макарова, Михайло Фіголь зробили припущення про існування в Галичі майстерні в якій працювали ювеліри, що виготовляли високохудожні прикраси, декоровані перегородчастими емаллями [6, с. 110-111].

До жіночих прикрас князівського періоду також можна віднести вироби зі скла. На зображенні показано скляний кулон обрамлений білим металом, ймовірно сріблом, у вигляді скручених петель зі шнура довкола виробу [14].

Скляне виробництво у своїй основі прийшло на Русь з Візантії у X-XI ст. та набуло свого поширення, зокрема, і у стародавньому Галичі. При галицькому княздворі існували майстерні, які виготовляли скло [11, с. 131]. Знайдено гладкі й кручені браслети, переважно темно-синього, світло-синього, білуватого і жовтуватого кольорів, багатокольорові намиста, персні, маленькі кільця [3, с. 13-14]. Знайдені вироби налічують понад 600 фрагментів гладких і кручених браслетів, переважно темно-синього, чорного, голубого, білого й жовтого кольорів. Такі знахідки у сотнях фрагментів зустрічаються майже біля всіх румовищ галицьких споруд, і найбільше їх поблизу колишньої церкви Благовіщення, поруч з якою повинна була знаходитися

склярська майстерня (її сліди помітні на урвистому березі р. Лукви) [11, с. 132].

У праці І. Коваля “Вітольд Ауліх та археологічні студії княжого Галича” йдеться про розкоп на городі Шевчуків: “Що глибше розкоп у товщу землі, то частіше нам траплялися знахідки скромної, але й водночас дивовижної краси. Менше віднаходилося скляних браслетів з гладкою поверхнею, які мали голубий, зеленкуватий, фіолетовий та рожевий кольори. Значно більше скляних уламків було виготовлено з прутів із пружкованою крученою поверхнею. Палітра їхніх барв складається з темно-синього, темно-зеленого, зеленого і блакитного кольорів. У цьому царстві краси лиш зрідка траплялися їхні володарі, забарвлені в темно-зелену гаму. Яку прикрашає спіральна смужка світло-жовтого кольору” [4, с. 240].

*Скляні браслети XI-XIII ст. Експозиція ІФКМ
Металевий браслет. Архів ІФКМ*

Археологічні знахідки з різних околиць, де скляні браслети виявлено на руках небіжчиків, підтверджують їх призначення саме як браслетів. Такі браслети разом з кістяками людей знайдено і на Княжій горі, з них три – на Золотому Тоці і кілька – у житлі поруч. Зустрічалися дуже маленькі браслети. Можливо, вони були призначені для дітей або використовувалися як прикраси до волосся [11, с. 132].

Серед наручних жіночих прикрас, поруч зі скляними браслетами, також у фондах музею зберігаються і металеві браслети виконані техніками лиття та тиснення [14]. При монастирищі на місці колишньої ювелірної майстерні знайдено браслети із срібної бляхи виготовлені способом тиснення, де також було виявлено і три матриці для вироблення пластинок та оздоблення поясів та браслетів [11, с. 138].

Поруч з масовими знахідками фрагментів скляних браслетів виявлено також велику кількість різнокольорових кораликів для намиста, трубчасті, гранчасті та у вигляді кількох сполучених низкою дрібних кульок.

Існує також припущення, що намистинками для жіночих нашійних прикрас могли слугувати дрібні шиферні прясла. Це вироби з каменю, які були поширені на Галицько-Волинських землях, походили з Овруча, де знаходилися великі поклади рожевого шиферу. З Волині вони великими партіями розходилися по всій Русі.

*Жіночі нашійні прикраси XI-XIII ст.
Експозиція ІФКМ*

До художнього ремесла можна віднести і вироби з кістки, які часто зустрічаються при археологічних розкопках на терені стародавнього Галича.

Велику кількість виробів з кістки місцевого походження становлять гребені двох видів: перші – складені з трьох частин, злучених між собою бронзовими заклепками; другі – з одного шматка кістки. Обидва види гребенів були двосторонні, орнаментовані посередині хрестиковим або вічковим візерунком. Я. Пастернак вважав: гребені з хрестиковим орнаментом є запозиченим південнослов'янським мотивом [11, с. 133].

Гребені з кістки XII-XIII ст.

Експозиція ІФКМ

Богданом Томенчуком у 1981 р. при розкопках на монастирському кладовищі в Мнішському саду, біля церкви Св. Пантелеймона, в урочищі Гробиська, при дослідженні поховання молодої жінки було зафіксовано сліди чільця, до якого належало намисто, що мало 13 нашивних срібних з позолотою пластинок із зображенням святого. Як стверджує дослідник, можливо, Св. Пантелеймона, які були виконані методами тиснення по матриці та золоченням [12]. Б. Томенчук у своїй праці “Некрополі Княжого Галича” стверджує: “В урочищі Гробиська, на високому березі Дністра знаходиться один з найбільших галицьких некрополів. Нашими дослідженнями

(1990 р.) виявлено 35 захоронень. Знайдено залишки тканин з золотою вишивкою, срібні позолочені пластини із зображенням Св. Пантелеймона...” [10]. На зображенні подано предмети знайдені у цій місцевості, які є одними із найцінніших експонатів нашого музею, а саме: срібні позолочені нашивні бляшки XIII ст.; фрагменти шовкової тканини з елементами вишивки золотими нитками XII-XIII ст. [14].

*Срібні позолочені нашивні бляшки XIII ст. Фонди ІФКМ
Рештки тканини з поховань в урочищі Мнішський Сад.
XII-XIII ст.*

*Джерело: Прикарпаття спадщина віків. Пам'ятки природи,
історії, культури, етнографії. Історико-культурологічне
видання. Львів: Манускрипт-Львів, 2006. С. 104*

Археологія стародавнього Галича дає дуже багатий матеріал для дослідження технологічної майстерності ковалів золота, срібла і міді. Знайдені коштовні скарби, цілі ювелірні майстерні та окремі вироби вказують на високі досягнення в обробці кольорових металів [12].

Сліди ковальської і бронзолivarної майстерень виявлено в урочищі Юрієвському. А сліди склоробних майстерень – на околиці сусіднього села Вікторова. Поблизу села Підгороддя (тепер с. Крилос) археологічна експедиція, яку очолював безпосередньо В. Ауліх, відкрила сліди ювелірного виробництва [4, с. 223].

Ярославом Пастернаком, відкрито справжній промисловий комбінат: ювелірна, бронзоліварна, бляхарська, ковальська, склярська й гончарська робітні [11, с. 139]. Видатному археологові випала честь віднайти два крупних ремісничих осередки княжого Галича: один – при Юрієвському монастирі, другий – поблизу княжої резиденції на “Золотому Току”. Галицькі ювеліри, що проживали в урочищі “Юрієвська”, у виготовленні металевих художніх виробів користувалися переважно кольоровими металами (мідь, бронза, срібло, золото), застосовуючи різноманітні складні художньо-технічні засоби. Вони виробляли з орнаментованих пластинок срібла пояси і браслети, відливали бронзові двораменні хрестики і круглі ковтки зі стилізованим зображенням птахів [9]. Ювелірне мистецтво займало провідне місце в культурі Київської Русі. Численні вироби, які дійшли до наших днів є незаперечним свідченням високого уміння давньоруських майстрів [12].

Протягом останніх років археологічні дослідження на території давнього Галича дали нові, цікаві матеріали до вивчення його долітописної, літописної та пізньосередньовічної історії. Дослідження проводились на території всіх складових частин міста, що значно доповнило проблему вивчення історичної топографії. Віднайдено значну кількість артефактів, які ілюструють духовну та матеріальну культуру населення давнього Галича [9].

Детально проаналізувавши довготривалі археологічні дослідження ювелірних майстерень на теренах Галицької землі, приходимо до логічного висновку, що дана територія до сих пір ще приховує у своїх надрах величезну кількість пам'яток культури періоду Галицько-Волинського князівства. Івано-Франківський краєзнавчий музей, працівники котрого входили до складу різних багаторічних археологічних експедицій, володіє великою кількістю віднайдених артефактів з Галицької землі. серед яких значне місце посідають і вироби ювелірних майстрів XI-XIII ст.

Джерела та література

1. Архів Івано-Франківського краєзнавчого музею.
2. Головчанська У. Висвітлення історії стародавнього Галича в експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею. Матеріали наукової конференції “Галицька земля: історія та сучасність” (до 1100-річчя Галича). Івано-Франківський краєзнавчий музей. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. С. 31-34.
3. Грабовецький В., Арсенич П. Галич. Львів: Каменяр, 1964. 70 с.
4. Коваль І. Вітольд Ауліх та археологічні студії княжого Галича. Галич. Збірник наукових праць. За ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2016. Серія 2. Випуск 1. 280 с.
5. Коваль І. Дослідник підземного архіву України. Львів, Місіонер, 1999. 176 с. +44 с.вкл.
6. Коваль І. М., Миронюк І. Ф. Сучасна археологія княжого Галича і Галицької землі. Монографія – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2015. – 320 с.
7. Коретчук О. Сакральна колекція періоду Галицько-Волинського князівства в експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею. Матеріали науково-практичної конференції “Християнство – духовна основа українського народу” (до 1030-річчя хрещення України-Руси). Івано-Франківський краєзнавчий музей. Івано-Франківськ, 2019. С 51-59.
8. Прикарпаття спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії. Історико-культурологічне видання. Львів: Манускрипт-Львів, 2006. 567 с.
9. Томенчук Б., Мельничук О. Результати археологічних досліджень Давнього Галича у 2003-2007 роках. Матеріали міжнародної конференції “Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України”. Галич 10-11 жовтня 2008 року. Галич, 2008. С. 50-53.
10. Томенчук Б. Некрополі Княжого Галича. Галицький собор. Суспільно-політичний історико-літературний альманах. Галич: Число 2. Вересень-жовтень 1993 року. С. 12-13.
11. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича. Київ: Мистецтво, 1997. 224 с.
12. Фіголь О., Фіголь А. Металопластика Давнього Галича. Наукові записки ІФКМ. Івано-Франківськ, 2015. 13-14 випуск. С. 157-162.

13. Харитонова О. Крилоський скарб. Наукові записки ІФКМ. Івано-Франківськ, 2006. 9-10 випуск. С. 124-127.
14. Фонди Івано-Франківського краєзнавчого музею.

АЛЕБАСТР І АЛЕБАСТРОВИЙ ПРОМИСЕЛ В ГАЛИЧІ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ В XII – НА ПОЧАТКУ XVII СТ.

Надія Мельник, старший науковий співробітник відділу археології та відтворення історичних ландшафтів Національного заповідника “Давній Галич”

Ольга Януш, старший науковий співробітник відділу археології та відтворення історичних ландшафтів Національного заповідника “Давній Галич”

В науковій літературі давніх часів і сьогодення маємо небагато відомостей про алебастр. Це природний камінь – білий чи чорний, сірий, медово-жовтуватий, червонуватий камінь, мовою сучасних науковців – це скрито кристалічна чи зерниста форма гіпсу. Але на відміну від гіпсу алебастр має вищі показники мікротвердості (3.0 і вище за шкалою Мооса, напроти 2.0 у гіпсу), які властиві кальциту [12, с. 121]. Цей камінь давно використовували як мармур, але він є більш м'яким та зручним в обробці. Відомо, що алебастрові вироби були популярними ще в часи життя Ісуса Христа. Власне про алебастрову посудину маємо згадку в Євангелії від Матея 26.7,8: “... підійшла до Ісуса одна жінка з алябастровою плящиною, повною вельми дорогого мира, і вилляла його йому на голову, як він сидів при столі. Побачивши це учні, нарікали й казали: навіщо таке марно-трацтво? Це ж можна б було дорого продати й – дати бідним! ...” [11].

Широке застосування алебастру на наших теренах почалось із княжої доби. Першовідкривач головного храму княжого Галича-Успенського собору (XII ст.) в селі Крилос у 1936-1938 рр. Ярослав Пастернак, був настільки вражений алебастром, як важливим матеріалом у зведенні собору, що у своїй подальшій праці “Старий Галич”, ставить цей камінь на перше місце з-поміж інших, можливо, і більш якісних [10, с. 113].

Грничий інженер-геолог Северин Пастернак, що також досліджував камінь на місці у Крилосі описує його так: “білий і

ясно сірий алябастер, одностайний або жилкуватий, що більш або менш перепускає світло. З нього були витесані квадрати – лицеве каміння на будову мурів і кілька плит на долівці побіч саркофагу. Квадри – добре заховані, не потріскані, що свідчить про добір міцного матеріалу без ілястих жилок. Впродовж довгих століть ґрунтова вода вспіла вже місцями наглодати на поверхнях каменів м'якші місця й витворити нерівні площі” [9, с. 200].

Сучасні дослідники О. Стасюк та У. Борняк додають до цього опису: “часто з голубуватим відтінком, з масивною смугастою (добре збереженою) чи зозулястою (гірше збереженою) структурою” [12, с. 120]. До речі, зі слів Я. Пастернака, це був “добре дібраний, найкращий, який можна було в околиці дістати” камінь [10, с. 113].

*Алебастрові блоки в апсидах Успенського собору в Крилосі
Авторське фото О. Януш*

Тесані з нього блоки, що використані для фундаменту Успенського собору, мають кругом “лиця” рустику (доріжку). Вченому вдалося віднайти залишки підлоги собору, вимощеної з великих алебастрових плит та залишки алебастрових колон з його центральної частини. Я. Пастернак припускав, що наземні

стіни храму (окрім апсид) теж були складені переважно з алебастрових блоків. А роль іконостасу виконувала низька алебастрова перегородка [10, с. 149].

Після повторного дослідження залишків фундаменту Успенського собору у 1992-1996 рр. та 1998-2000 рр. архітектурним загоном Галицької археологічної експедиції під керівництвом Ю. Лукомського, науковці прийшли до висновку, що фундамент Галицької катедрі викладений у двох різних техніках: перша з блоків турогейської крейди та алебастру; друга – алебастру і вапняка, що вказують на два будівельні періоди пам'ятки. Вчені припустили, що і наземна частина собору першого будівельного періоду була мурована виключно з блоків алебастру, а на другому етапі з вапняка та уцілілих алебастрових фрагментів, покритих фресковим розписом [7, с. 35]. До речі, Юрій Лукомський вже тоді теж був зачарований алебастром. Пізніше він розказував нам, що “білий камінь (алебастр) світився, коли на нього потрапляла вода, це щось неймовірне”.

Цікавим є той факт, що під час археологічного дослідження дерев'яної та мурованої церков Благовіщення (XII-XIII ст.) у давньому Галичі в середині вівтарного зрубу було виявлено забудовану яму – сумішшю, в якій наявний і алебастровий щебінь [8]. Таке використання алебастру свідчить про його високу пластичність.

Ярослав Пастернак у згаданій вище праці вказує на значні поклади алебастру в околицях Крилоса, наприклад у Вікторові, Соколі, біля Журавки і Бовшева [10, с. 113]. Сучасні науковці В. Гулій, У. Борняк, О. Костюк та ін. доводять автентичність алебастру з природних відслонень у районі скель поблизу с. Сокіл над рікою Луквиця зі збереженими алебастровими фрагментами фундаменту Успенського собору. Вони припускають наявність алебастрових каменоломень у Вікторові та Комарові [3, с. 17].

Вчені дослідили, що всі алебастрові прояви, де були закладені каменоломні і добували цей камінь, приурочені до сульфатоносної частини тиранської світи Подністров'я (приблизно 14 млн. років тому), потужність якої від 30-40 до 150-200 м. Найякісніший матеріал видобувався в покладах з басейну р. Дністра, р. Луквиці та ін. [3, с. 22].

В подібних масштабах використання алебастру та техніка його обробки в подальшому після зведення Успенського катедрального собору поки що не зафіксовано, але під час будівництва більш пізньої споруди – церкви Успіння Пресвятої Богородиці (XVI ст.) в Крилосі і надалі використовувались блоки з алебастру, привезеного із Сокола [10, с. 50]. Також в каплиці Святого Василія, що зведена в XV ст. на частині фундаменту собору, а саме стіна її внутрішньої апсиди, складена з алебастрових блоків, взятих з кладки Катедри [10, с. 152]. Причому алебастр різного типу: білий масив, з сірими прожилками, медового відтінку [12, с. 120].

Можемо припустити, що починаючи з XII ст. освоєння алебастрових покладів відбувалось з півдня, зі сторони Галича, судячи з того, в яких масштабах це відбувалось, поклади на той час були значними. І ще один цікавий момент, власне білим алебастром захопився король Данило Романович, коли будував церкву у Холмі. На думку польського геолога та матеріалознавця із Люблінського університету Люціана Газди, під час пожежі 1251 р. перші Данилові будівлі в Холмі розсипались, найгірше переніс пожежу білий галицький камінь. Тому замінив його Данило на камінь, білий як алебастр, але твердіший, подібний до мармуру. Ймовірно алхіміки того часу його “варили” з крейди і хвоща (рослина, що містить 10% кремнезему). Але це вже був штучний камінь [2].

В XVI ст. відбувся новий етап видобутку алебастру на території Галичини. Початком динамічного розвитку гірничого виробництва можна вважати 1550-1660-ті роки у кар'єрах у Васючині, Журавно та Кукільниках, що поблизу Галича. Ці

кар'єри теж належали до низки відслонень сульфатонесних порід тиранської світи [4, с. 6].

Окрім алебастру, згідно досліджень польського історика Міхала Вардзинські у Кукільниках, під управлінням архієпископа, видобували різні види темно-сірого або оливково-зеленого строматолітового гіпсу, який часто називають "руським чорним мармуром". Цей матеріал мав зеленуваті прожилки і дуже подобався заможним родинам тогочасної Польщі, які транспортували його саме з Кукільник для своїх замовлень за великі кошти [16].

З цих кар'єрів алебастр і строматолітовий гіпс почали надходити до провідних італійських майстерень у Кракові. Вплив італійців – Падована, Канавезі та Гуччі Фіорентино – які послідовно використовували постсередньовічний, центрально-європейський двоколірний діапазон матеріалів, запозичений з Буди та Естергома аж до першої чверті XVII ст., спочатку призвів до прийняття подібної схеми поєднання обох видів цих корисних копалин.

Саме в цей період алебастр почали активно використовувати в скульптурі. Багатою є скульптура, яка виникла паралельно з ранніми роботами Віллема ван ден Блока – польського скульптора фламандського походження, представника течії маньєризму. Як от плита з фігурою представника наближеного до корони роду Лукаша III Гурки, яка спочатку була найважливішим елементом надгробка збудованого після 1584 р. у могильній каплиці в містечку Курник біля Познані [17].

За словами консерватора Пьотра Немцевича, три статуї були висічені з трьох видів каменю. Це: оливково-коричневий алебастр із Кукільник, чорний вапняк Noir de Dinant, видобутий у долині Маасу та білий алебастр із Чехії [15].

Його автор був одним з головних скульпторів Пізнього Відродження в Польщі – Генріх Горст (пом. 1612), який походив із Гронінгена у Фрісландії (провінція на півночі Нідерландів). Горст розпочав свою кар'єру в Речі Посполитій у 1550-х роках у

Львові, де разом з іншим скульптором Германом Гутте з Ахена орендував вже згадані алебастрові каменоломні.

Гутте і Горст відправляли алебастр до Кракова, Вроцлава, Нижню Сілезію і, головне – декілька сотень кілометрів вниз по Сяну і Віслі до Гданська, звідки місцеві купці експортували його до Західної Європи.

Талант Генріха Горста був оцінений в першу чергу багатими родинами Сенявських, Гербурт та Фредро. У 1589 або 1590 році Горст переїхав до Познані, де відкрив нову майстерню і до своєї смерті в 1612 році отримував замовлення від місцевого духовенства та заможної шляхти [15].

Про природні поклади алебастру біля Галича свого часу згадував С. Сарницький (один із наближених до короля Стефана Баторія історик XVI ст. (бл. 1532-23. IX. 1597), який у 1585 р. написав історико-географічний покажчик “*Descripto veteris et novae Poloniae*” (“Опис давньої та нової Польщі” (Краків). Під час опису міста Галича він розповідає про його природні багатства та перелічує серед них дуже гарний алебастр, “що білизною своєю навіть Фрігії (мармур) перевищує та вивозиться до Німеччини та інших країв віддалених” [1, с. 121].

У 1997 р. археологи-архітектори Ю. Лукомський і В. Оприск, проводячи дослідження на території Старостинського замку в місті Галич у складі Галицької археологічно-архітектурної експедиції, виявили, що цегляно-кам'яні мури Шляхетської вежі замку стоять на масивному цоколі-фундаменті висотою 5 метрів і шириною 2,5 метри. Підземні мури (цоколь і фундамент) викладені з вапняку, алебастру, туронської крейди.

Характер кладки східного лиця цоколю західного муру Шляхетської вежі Старостинського замку. Південна частина. Джерело: Лукомський Ю. Звіт Галицької рятівної археологічно-архітектурної експедиції про результати польових досліджень на території Старостинського замку в м. Галич у 1997 р.

Книга 1.2. С. 34

Археологи дослідили, що характер кладки цокольної частини Шляхетської вежі дуже схожий до мурів згаданої вище каплиці Св. Василя у Крилосі і алебастрові блоки в ній теж повторного використання і, наймовірніше, походять з решток Успенського собору в Крилосі. Час побудови Шляхетської вежі, за результатами розкопок – 1627 р., хоча фундамент північної стіни вежі ще ранішого періоду [5, с. 35].

Також в ході розкопок було знайдено білокам'яну архітектурну деталь, яка виготовлена з м'якого алебастру і може походити з інтер'єру, найбільш ймовірно, вітваря каплиці Св. Катерини (1553 р.) [5, с. 25]. Окрім розвинутого профілю, знахідка має уривки різьбленого геометричного орнаменту [5, с. 126]. Про різьблений вітвар з білого алебастру із костьолу на замку, дізнаємось з Інвентаря Галицького замку від 1627 р. [13]. Наразі не відомо з якого родовища брали камінь для цього вітваря.

З історичних джерел дізнаємось, що в XVI – на початку XVII ст. якийсь будівничий Андрій Подлешний взяв 100 злотих в пана Влодека (очевидно, в тодішнього старости галицького (1582-1615) [14] на костел в Галичі (ймовірніше каплицю Св. Катерини). За ці гроші Подлешний виламав 25 стосів каменю (вартість одного стосу 1 злотий), для цього він розкопував гори, шукаючи алебастр.

В ході минулорічних і цьогорічних розкопок на території Старостинського замку в м. Галич, що проводились археологічним загonom Національного заповідника “Давній Галич”, під поверхнею землі теж було виявлено алебастрові блоки повторного використання серед ймовірних залишків В’їзної вежі.

Як бачимо, в період Великого Князівства Литовського і Корони Польської алебастр продовжує використовуватись на теренах нашого регіону, як будівельний матеріал, який іноді застосовували повторно, і як матеріал для архітектурного оздоблення інтер’єру храмів, зокрема, замкової каплиці Св. Катерини.

Отже, нами було проаналізовано п’ять століть, протягом яких активно добувався і застосовувався в різних сферах діяльності природний камінь алебастр на теренах Галича та його околиць. Можемо зробити висновки, що алебастровий промисел був досить важливим для економіки галицьких земель. Використання алебастру населенням продовжилось і у пізніший час. Проте виснаження запасів сировини високої якості у вищезгаданих місцях змусило людей шукати інші родовища алебастру. З плином часу змінюються технічні можливості обробки цього каменю та його застосування, але це вже тема для інших досліджень.

Джерела та література

1. Вирський Д. Землі Червоної Русі в “Описі давньої та нової Польщі” С. Сарницького (1585). Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2008. Вип. XI-XII. С. 117-128.
2. Газда Л., Квятковський А. Алхіміки при дворі короля Данила. Збруч. 11. 04. 2017. URL: <https://zbruc.eu/node/64723>.
3. Гулій В. М., Борняк У. І., Костюк О. В., Степанов В. Б. Родовища алебастру Галичини. Науково-практичний журнал “Коштовне та декоративне каміння”. №3 (97). 2019. С. 15-24.
4. Гулій В. М., Бояр Г. П., Бояр А. Г., Огорілко Я. І. Алебастр Західної України: речовий склад, походження, історичне і культурне значення. Науково-практичний журнал “Коштовне та декоративне каміння”. №3 (81). 2018. С. 4-17.
5. Лукомський Ю. Звіт Галицької рятівної археологічно-архітектурної експедиції про результати польових досліджень на території Старостинського замку в м. Галич у 1997 р. Книга 1.2. 54 с.
6. Лукомський Ю., Петрик В. Успенський собор княжого Галича: Історія вивчення та наукові дослідження. Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. Львів, 1997. № 8. С. 91.
7. Лукомський Ю. Успенський собор Давнього Галича. Матеріали науково-практичної конференції Успенський собор Галича. Минуле, сучасне, майбутнє. Галич, 2006. С. 35.
8. Лукомський Ю. В. Церква Благовіщення у Давньому Галичі. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 22. Інститут України ім. І. Крип'якевича. Львів, 2018. С. 167-208.
9. Пастернак С. З чого була збудована княжа катедра у Крилосі? Наша Батьківщина. Львів, 1938. Ч. 9. С. 199-200.
10. Пастернак Я. Старий Галич. Івано-Франківськ: Плай, 1998. С. 113.
11. Святе Письмо Нового завіту. Євангеліє від Матея 26: 7, 8.
12. Стасюк О., Борняк У. Методика досліджень та консервації алебастрових архітектурних деталей. Успенський собор Галича. Минуле, сучасне, майбутнє. Галич, 2017. С. 119-124.
13. Федунків З. Галицький замок. Нова зоря. Івано-Франківськ, 2013. С. 27.
14. Федунків З. Оборонна архітектура Галича над Дністром. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2020. С. 89.

15. Kowalski J. Od heretyckiego mauzoleum do katolickiego sanktuarium. Nowe badania kaplicy Matki Bożej przy kolegiacie kórnickiej. *Techne. Seria Nowa*. Nr. 5. 2020. s. 133-160.
16. Wardzynski M., "Alabastry ruskie" – dzieje eksploatacji i zastosowania w małej architekturze i rzeźbie na Rusi, w Koronie i na Śląsku w XVI wieku, Między Wrocławiem i Lwowem. *Sztuka na Śląsku, w Małopolsce i na ziemiach ruskich Korony od XVI do XVIII wieku*. Wrocław, 2010. s. 339-358.
17. Wardzynski M. The Import and Use of Belgian Marble and Limestone in Small Architecture and Stone Sculpture on Polish Territory from the Middle Ages to the Second Half of the Eighteenth Century. *Actes du XV Colloque International de Glyptographie de Cordoue*. 2006. Centre international de Recherches glyptographiques. C. 377-414.

НЕКРОПОЛІ ДАВНЬОГО ГАЛИЧА

Володимир Бакала, старший науковий співробітник історико-меморіального музею Олекси Довбуша

Дослідження некрополів княжого міста Галича, перша писемна згадка про яке датується 898 роком й належить нотарю угорського короля Бели IV [3, с. 117], дає чітку картину про антропологічні дані – вік, стать, ріст, а також, при наявності певних предметів поряд, допомагає встановити соціальне походження, побут, вірування його жителів, тощо. Історики В. Грабовецький та П. Арсенич, відштовхуючись від природних багатств краю, стверджували, що назва міста походить від грецького гальс “сіль” [4, с. 9-10].

Новітні археологічні дослідження та аналіз писемних джерел створили основу для виділення трьох основних періодів історичного розвитку Галича: долітописний (X ст.), літописний (XI-XIII ст.) і пізньосередньовічний (XIV-XVIII ст.) [10, с. 19-22].

Відсутність даних про “долітописні” укріплення Галича, часто змушувала істориків сумніватись в самій “долітописній історії” міста, однак це не можна сказати про тогочасні некрополі. Серед числа курганів долітописного Галича, Б. Томенчук відзначає групу так званих давньоугорських поховань, які Я. Пастернак інтерпретував як кургани угорських намадів кінця IX – початку X століття. Б. Томенчук, опираючись на дослідження Олександра Моці, дійшов висновку що це могильники печеніго-половецького походження.

Крилоське городище (площею 50 га) з потужними багаторядними внутрішньою і зовнішньою оборонними лініями, які відображали його складну полісну (протоміську) структуру, очевидно, було політикорелігійним центром всього Великохорватського князівства. Можливо його очолював києворуський намісник варязького походження. Опосередкованим археологічним свідченням цього є відповідний поховальний обряд, засвідчений при дослідженні Галичиної могили. Літописна (1208-

1209 р.) Галичина могила, яку літописець пов'язував з “початком Галича, звідки він постав”, була центральною спорудою на території Крилоського городища в другій половині X ст. Вона розміщена в найвищому місці (315,8 м над рівнем моря, 85 м над рівнем р. Лукви – правої притоки р. Дністра) найбільшого (9 га) другого майданчика городища (урочище Качків), у його західній частині. Біля Галичиної могили, зі східного боку, лежить окремо виділена (горизонтально спланована) ділянка (100x150 м), яка, очевидно, могла слугувати вічовою площею. З південного, напільного боку майданчика, на пологому схилі було споруджено оборонний вал та рів, які мають лише один будівельний горизонт (X ст.) . У XII ст. вал було розсунуто, а рів засипано.

Літописна Галичина могила була центральною спорудою на території другого майданчика Крилоського городища. Її перші розвідкові (траншеями) дослідження проводили Теодор Земенський (1883 р.) і Йосиф Пеленський (1911 р.). 1934 р. Ярослав Пастернак цілком вірно заклав у центрі кургану великий розкоп (діаметром 15 м і завглибшки до 1,8-2,85 м), але також не виявив тут сподіваного поховання, як і перші дослідники. У зв'язку з цим Я. Пастернак інтерпретував Галичину могилу як “місце інтронізації перших галицьких князів, ще задовго перед Володимиром, а, відтак, коли цей звичай пережився чи був, може, церквою заборонений, могила залишилась історичним місцем”.

Найближчою до Галичиної могили є окрема група з дев'яти могил (з понад 2500) “великих курганів” Гнездовського могильника. Їхній діаметр близько 30 м, і часто з плоскою вершиною. Вони з'являються в середині X ст. і зникають на рубежі X-XI ст. Характеризуються стійким набором ознак поховального обряду, включаючи поховання в човні, орієнтованому в більшості по осі південь – північ. Цим же часом датується і більшість “великих курганів” Давньої Русі, які належать до давньоруської “дружинної культури”. Вона була характерна для

вищої військової професійної князівської дружини, головно варязького походження. Загалом Галичина могила входить до окремого невеликого кола літописних “князівських могил”. У писемних джерелах раннього і класичного середньовіччя у Східній, Центральній та Північній Європі згадується близько десяти аналогічних курганів – епонімних могил, пов’язаних з княжими захороненнями дохристиянської доби. Висока Галичина могила, яка була облицьована деревом, сприймалася ззовні як окрема будівля – “язичницький храм” із символічними вікнами і дверима [11, с. 26].

Галичина могила, як і пізніший Успенський собор, є центрами сакральної топографії Галича (святі місця – “*Iosa sancta*”). Перша – місце “поховання” язичницького воїна – героя, а другий – місце поховань галицьких князів першої династії Ростиславовичів. Вони є і містобудівельними домінантами, композиційними центрами розпланування двох поселенських комплексів. Навколо них і формувалася міська столична поселенська структура.

Досліджуючи середньовічні цвинтарі археолог Б. Томенчук зазначає, що вони відображають тогочасну структуру Галича, даючи можливість простежити основні містотворчі міські центри. З п’ятнадцяти відомих на сьогоднішній день церковних споруд Галича XII-XVIII ст., археологами описано дванадцять кладовищ, вісім з яких дослідив Б. Томенчук. Результати розкопок дали можливість класифікувати цілі комплекси поховань, як наприклад, князівські та боярські, монастирські, чи звичайні, міські.

Вже на ранньому етапі свого існування, як вважають, Галич міг бути своєрідною “станцією” на шляху поміж Угорщиною та корінними територіями давніх угорців на Сході Європи. Свідченням цього вважають знамениті “угорські” поховання в урочищі “Діброва” поблизу Крилоса, досліджені 1936 р. Я. Пастернаком. Значний та цінний інвентар цих могил зберігся у фондах Національного музею. Однак інтерпретація

цих поховань досі піддається сумніву. За угорський характер цих поховань, нібито свідчать 17 золотих та близько 20 срібних бляшок з вибитим стилізованим орнаментом і з маленькими дірками, відкриті в одному з цих поховань, намистини з сердоліку тощо. Автор розкопок Я. Пастернак ці поховання відносить до давньоугорських і датує рубежем IX-X ст., що на багато років стало загальноприйнятим висновком. Щоправда київський археолог О. Моця заперечує ці висновки. На його думку “наявність курганних насипів, які практично невідомі на давньоугорських некрополях X-XI ст. та аналогічний набір інвентаря в могильних старожитностях кочівників епохи середньовіччя на території Східної Європи (для яких саме і характерні кургани) дозволяють відносити описані комплекси до археологічних пам’яток останніх”. Ці зауваження О. Моці, що до певної міри підтверджуються аналізом як поховального обряду, так і поховального інвентаря, який близький до пізніших (XI-XII ст.) печеніго-половецьких захоронень, цілком вписуються у картину міжетнічних контактів у Галицько–Волинській державі, де протягом всього X-XIII ст. мешканці перебували в постійних контактах з тюркськими кочовиками. Це засвідчено літописними повідомленнями та добре простежується в археологічному матеріалі. Тому багаті кочівницькі поховання на слов’янському дружинному курганному некрополі XI-XII ст. в околицях давнього долітописного Галича найімовірніше, не були давньоугорськими. Проте, як зазначає О. Моця, суперечливі висновки вчених стосовно етнічної атрибуції згаданих дружинних поховань остаточно можуть бути перевірені лише спеціальними аналізами [8, с. 40].

Дослідження археологами під керівництвом В. Барана та Б. Томенчука Галичиної могили та її околиць у 1991-1992 рр. відкрили для вчених нові можливості для осягнення початків Галича та напрямків його історичного розвитку. Ця пам’ятка, на думку дослідників, датується кінцем X – початком XI ст. і була насипана на одній із найвищих точок історичної території

давнього Галича. В кургані було знайдено поховання – кенотаф знатного воїна, можливо князя, який загинув за межами Галича. На думку вчених, ймовірно сама назва могили дає підстави вважати, що цей князь, або племінний вождь міг бути засновником давнього Галича [2, с. 98].

В результаті вивчення Галичиної могили В. Бараном зроблено наукове відкриття, а саме: знайдено багате військове спорядження у довбаному дерев'яному човні, вкритому вишитою золотом парчею, що підтвердило гіпотезу М. Грушевського, який вважав, що в Галичиній могилі поховано засновника Галича.

Володимир Баран виступив ініціатором і, за допомогою професора Івано-Франківського педагогічного університету М. П. Фіголя та його учнів, посприяв відновленню історичної пам'ятки давнього Галича – кургану Галичина могила, який не лише став окрасою древнього міста, а й уособленням величі і могутності Галицької держави. За активної участі В. Барана поблизу решток князівського замку XII-XIII ст. давнього Галича у 1996 р. було здійснено музеєфікацію оборонного валу дитинця стародавнього Галича.

В останній чверті XII ст. Галич почав зазнавати помітного впливу католицького Заходу, який пов'язаний із політичною нестабільністю на Галицькій землі. Після смерті Ярослава Осмомисла та короткочасного правління Олега і Володимира Ярославичів, Романа Мстиславича Галич займає угорський король Бела III, а галицький стіл переходить до його сина Андрія II. Складна політична ситуація вплинула і на релігійне життя галицького єпархіального центру. Цей період характеризується боротьбою, спрямованою проти засилля латинського віросповідання та релігійних утисків галичан, так, як “угри стали насильство чинити в усьому... і в божницях та хатах стали коней ставити”. Угорський королевич Коломан, який у 1213 р. сів на галицький стіл “привель съ собою двухъ епископовъ папезскихъ, которые стали Галичанъ вѣрѣ папезской учить.”

Опираючись на літописні звістки 1219 р. Карамзін вважав, що у 1215 р. в Успенському соборі коронували Коломана, коли галицький собор був тимчасово переданий латинському єпископату. Незадоволеність галичан діями латинського духовенства стала причиною вигнання Коломана “за взятіє имъ двухъ церквей и поруганіе епископа Галицкаго”. Тим часом у Галичі спостерігається процес сповільнення масштабів церковного та монастирського будівництва.

Неподалік храму Св. Пантелеймона, в урочищі Мниський сад, О. М. Іоаннесян (1987-1988) та Б. П. Томенчук (1990) зафіксували сліди одного із найбільших кладовищ княжого Галича площею приблизно 2 га. На дослідженій території було розчищено поховання в саркофагах, прості ґрунтові та підплитові могили. В одному із жіночих поховань зафіксовано сліди чільця з 13 срібними позолоченими нашивними бляшками. Кладовище обслуговувало у XII-XIII ст. “різні групи соціальних структур придністровської частини міста”. У XIII ст. продовжують функціонувати монастирські осередки, які беруть свій початок із середини – другої половини XII ст. [7, с. 220-221].

На подолі княжого Галича було виявлено рештки кількох храмів доби Київської Русі. В XI ст. тут виник могильник, традиція захоронень на якому проіснувала до XIII ст. включно. Усі поховання могильника на Царинці здійснено за християнською традицією трупопокладення, у витягнутому положенні на спині, головою на захід, де відзначено стале положення рук померлих уздовж тіла. Зафіксовано наявність дерев'яних домовин, трьох саркофагів, уламки вапнякових трун. Б. Томенчук вважає, що поховання є рештками некрополя давнього Галича, пов'язаного з монастирською церквою Іоанна Хрестителя.

У період досліджень могильника на Царинці було відкрито 106 поховань і 57 перепоховань, які в широких границях датовані XI-XIII ст. Це дало можливість Т. Рудич дослідити не тільки характер поховань, вік галичан похованих у даному

могильнику, а також їх фізіологічні особливості, стать, рід занять, тощо. Так, зріст чоловіків – мешканців Галича, похованих на Царинці, має найближчі аналогії на могильниках Києва (Козак, Рудич 2004; Козак 2010) і Переяслава. Зріст чоловічого населення Галича є більшим за зріст людей давньоруської доби з сільських могильників і західних земель України, і Середнього Подніпров'я. Антропологічні жіночі вибірки так чітко цього не демонструють [9, с. 441].

Матеріали археологічних досліджень свідчать, що саме за правління Володимирка Володаревича та Ярослава Осмомисла в Галицькому князівстві почалася широка християнізація населення Прикарпаття і Подністров'я. Зокрема, саме в середині XII ст. тут з'являються перші християнські церковні комплекси (церква й кладовище), як міські й сільські, так і монастирські. До того часу був загальноживаним давній тілопальний язичницький поховальний обряд. Окремі невеликі групи підкурганних поховань пов'язані з києворуськими дружинними захороненнями. Б. Томенчук в 1970-2000 рр. дослідив більше 500 раних християнських поховань і 4 дерев'яних храми (середини XII – середини XIII ст.), які є важливим історичним джерелом для вивчення процесів християнізації в Галицькій землі. Вони, у цілому, відповідають подібним процесам, які проходили в усіх регіонах Київської Русі, оскільки повністю залежали від державотворчих процесів, характерних для середньовічної Європи [12, с. 69].

Для центральних районів Київської Русі існує досить детально розроблена О. Моцею схема еволюції поховального обряду яка на думку Б. Томенчука може стати основою для вироблення подібної схеми для західноруських земель. Зокрема, так виглядає еволюція поховального обряду для києво-руських земель: підкурганні з трупопаленнями на стороні, а потім і на місці поховання (IX-X ст.); підкурганні з трупопокладенням на рівні і вище давнього горизонту (X-XI ст.); підкурганні з трупопокладенням в могильній ямі (XI-XII ст.);

трупопокладення в ґрунтових могилах (XII-XII ст.) У Галицькій землі ґрунтовий тілопальний обряд продовжував існувати до кінця XI – початку XII ст. Він не змінився навіть при тимчасових зовнішніх впливах Великоморавської, Чеської, Польської, Болгарської держав і в ранньодержавного об'єднання “Велика (Біла) нехрещена Хорватія”. Використання язичницької ідеології як місцевої релігії сприяло збереженню незалежності і боротьби за неї в оточенні сильних ранньохристиянських сусідніх держав, які намагались розширити свої території, приєднавши до них і хорватські землі. Проте, в кінці XI – середині XII ст. у зв'язку з внутрішніми державотворчими процесами формування Галицьких князівств (Перемишлянського, Звенигородського, Теробовлянського, Галицького) в часи початку феодальної роздробленості в Київській Русі починається тут процес християнізації. Але він набрав особливо широкого розповсюдження лише з середини XII ст., коли утворюється централізоване, об'єднане Галицьке князівство із столицею в Галичі. Тут створюється єпископія, будуються перші християнські храми тощо [13, с. 83]. Серед пам'яток галицької архітектурної школи XII-XIII ст. домінує група хрестобанних церков [7, с. 271].

В Галицькій землі місцеве населення ніколи не користувалось підкурґанними похованнями, і ґрунтові християнські тілопокладення навіть під невисокими земляними пагорбами сприймалися церковною владою як чужий, язичницький курґанний символ, проти якого тоді виступала вся Церква. І тому, очевидно, галицьке населення і священики, які здійснювали християнізацію і впровадження нового поховального обряду на “освяченій” прицерковній площі, були орієнтовані на заборону його вживання. В зв'язку з цим у всіх похованнях в Галицькій землі стали використовувати для надмогильних ознак “підплитові” (плоскі) конструкції. Як показали розкопки, вони були не тільки кам'яними, а й дерев'яними та керамічними [13, с. 111].

Археологічною експедицією В. Ауліха 1980-1981 рр. у південній частині Крилоського городища, на його стрілці (Садиба Шевчуків) було виявлено найбагатший за всю історію археологічного дослідження давнього Галича речовий комплекс. Там же виявлено і одне з найбагатших у Крилосі жител-непівземлянок XII-XIII ст. Житло згоріло. В одному з його кутів розчищено жіночий скелет. Знайдено чересло для плуга, 2 коси-горбуші, 2 фрагменти кольчуги, 3 сокири, свердло, ножі, уламки шпор, стремен, кінські пута, цвяхи, заготовки, намистини, 7 точильних брусків, 91 фрагмент скляних браслетів, кістяний наконечник стріли [1, с. 52].

Дослідник слов'янства В. Петров висунув концепцію тричленної структури Галича. Він припускав, що центральний майданчик з руїнами Успенського собору та 53 некрополями і церквами – т. зв. “єпископська частина” – був окремим укріпленим поселенням, відокремленим від інших ровами та валами. Згодом цю думку підтримала та розвинула дослідниця топографічної структури Галича О. Джеджора, яка виділила в структурі пригороддя Галича укріплені боярські та монастирські садиби (ур. Штепанівка, ур. Юріївське, ур. Іванівське, ур. Прокаліїв Сад) та співвіднесла їх із зовнішньою лінією оборони міста зі сходу [5, с. 301].

Викладені результати досліджень некрополів давнього Галича і Галицької землі в поєднанні і із поселенськими і церковними комплексами підтвердили можливість використання поховальних пам'яток для вивчення окремих історичних процесів. Зокрема, автором розкрито взаємовпливи державо-творчих процесів і поховальних обрядів, які відбувалися в IX-XIII ст. на галицьких землях і в Київській Русі в цілому.

Отже, можна вважати історію стольного града Галицько-Волинського князівства дослідженою. Вагоме місце тут займає саме вивчення некрополів – міста мертвих, яке “оживає” завдяки розкопкам та фундаментальним дослідженням археологів, істориків. Є підстави сподіватися, що археологічне вивчення

княжого Галича після перемоги України у російсько-українській війні продовжитись й дасть можливість розширити, поглибити, а можливо навіть по-новому подивитись на ті суспільно-політичні, економічні та культурні процеси, які у ньому відбувалися.

Джерела та література

1. Баран В. Археологічні дослідження Галича. Галич і Галицька земля в українському державотворенні. Івано-Франківськ: Плай, 1999. С. 52.
2. Баран В., Томенчук Б. Археологічні дослідження в селі Крилос Галицького району Івано-Франківської області в урочищі Качків – Галичина могила (серпень – жовтень 1992 р.). Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. К.: НДІУВІ, 2013. Т. XXXI. С. 98.
3. Галич. Збірник наукових праць. Вип. 4. / За ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2019. 224 с.
4. Грабовецький В. В., Арсенич П. І. Галич. Львів: Каменяр, 1964. С. 9-10.
5. Джджора О. Проблеми історичної топографії давнього Галича. Записки НТШ. 1991. Т. 222. С. 301.
6. Лукомський Ю. В. Білокам'яний храм на передмісті княжого Галича. Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка (далі – ЗНТШ). Львів, 1998. Т. 235, С. 600.
7. Мельничук О. Галицький єпархіальний центр кінця XII-XIII ст. (за даними археології). Княжа доба: історія і культура. 2008. Вип. 2. С. 220-221.
8. Омельчук Б. Західний вектор культурно-економічних зв'язків княжого Галича. Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”. Вип. 108. К., 2016. С. 40.
9. Рудич Т. Зріст населення Давньоруського Галича. Археологія і давня історія України. 2022. Вип. 3. С. 441.
10. Томенчук Б. Три періоди розвитку Галича. Еволюція розвитку слов'янських градів VIII-XIV ст. у передгір'ї Карпат і Татр. Тези міжнародної археологічної конференції. Львів, 1994. С. 19-22.

11. Томенчук Б. Археологія долітописного Галича як культового і релігійного центру “Великої Білої не хрещеної Хорватії”. Галич. Вип. 3. С. 26.
12. Томенчук Б. Християнізація Галицької Землі й ранні державотворчі процеси в Карпатському регіоні. Карпати: людина, етнос, цивілізація. 2014. Вип. 5. С. 69.
13. Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. 328 с.

ДАВНІЙ ГАЛИЧ У ТВОРАХ МИТЦІВ ІЗ ЗБІРКИ МУЗЕЮ МИСТЕЦТВ ПРИКАРПАТТЯ

*Наталія Доскалюк, завідувач науково-методичного відділу
Музею мистецтв Прикарпаття*

*Віктор Доскалюк, головний зберігач фондів Музею мистецтв
Прикарпаття*

Давнє місто Галич, його багата церковно-архітектурна історія, постаті, чії імена пов'язані із становленням, розквітом Галицько-Волинського князівства, зацікавлювали не лише багатьох істориків, письменників, численних діячів культури; ця тематика була оспівана у багатьох мистецьких творах. Музей мистецтв Прикарпаття володіє колекцією виконаних у різних техніках творів, присвячених давньому Галичу.

Найбільше творів належить Михайлу Фіголю (1927-1999), заслуженому художнику України, доктору мистецтвознавства, лауреату премії імені Василя Стефаника. Художника завжди полонило минуле; читаючи лекції з історії мистецтв студентам художньо-графічного факультету Івано-Франківського педагогічного університету, він неодноразово згадував події із свого дитинства, що міцно переплелись із археологічними дослідженнями, зокрема у його рідному селі Крилос. Будучи безмежно залюбленим у свій рідний край, його історію та культуру, повсякчас вивчаючи її, було б дивним, щоб митець у своїй творчості не звертався до цієї теми. “Працюючи над написанням мистецької історії стародавнього Галича, Михайло Фіголь віднаходив чимраз нові джерела, які спонукали його до відтворення у портретах, картинах, монументальних полотнах, славних героїв минувшини, конкретних літописних сюжетів і масштабних художніх узагальнень” [1, с. 74]. Станом на сьогодні в експозиційному просторі ММП представлено масштабне полотно “Галич. 1221 рік. Данило Галицький і новгородський князь Мстислав Удалий”, створене у 1977 році. Воно справляє потужне враження на кожного відвідувача. У багатьох публіка-

ціях знаходимо констатування, що це одна з найкращих картин М. Фіголя. “Спеціалісти оцінили твір як один з найвизначніших шедеврів в історичному жанрі українського малярства нового часу” [2, с. 112]. Підготовка до створення сюжетів його полотен на історичну тему тривала по кілька років. Беручись до відтворення конкретного образу чи події, художник завжди прагнув проникнутись духом епохи, вивчав, аналізував, переживав. Підтвердженням цього слугують наявні у фондозбірці твори “Князь Данило Романович (Галицький)” та “Князь Мстислав Мстиславович (Удалий)”, датовані 1976 роком. Теплий насичений колорит експонованого твору надає піднесеного урочистого звучання відтворюваному сюжету, а декоративна узагальненість у трактуванні складових пейзажу, насиченого архітектурною складовою, та дійових осіб вражають своєю епічністю, впливаючи на глядача. Цікавим є факт присутності у гурті людей на картині фігури самого художника та ще кількох діячів культури як безпосередніх учасників дійства.

*Фіголь М.П. Князь Данило Романович (Галицький). 1976 р.
полотно, олія
Фонди ММП*

Твори ж “Князь Данило Романович (Галицький)” та “Князь Мстислав Мстиславович (Удалий)” – це фрагментарні зображення воїнів у військових обладунках, одного з яких відтворено у профіль, іншого – у фас. На тлі кам'яної кладки із елементами тексту та графічних зображень подано Данила Романовича.

Його дещо худорляве із виразним поглядом глибоко розміщених очей, що сміливо дивляться вперед, обличчя, ніс з горбинкою, чорна борода, що обрамляє вольове підборіддя, виказують потужну харизму князя. Об'єми художник моделює подовгастим пласким мазком. Лаконічна, проте звучна кольорова палітра надає портрету виразної чіткості. Сторінки з історії нашого краю звеличено у низці полотен, зокрема у творі “Битва Данила Галицького з татарами”, 1975 року виконання. На тлі вкритого масивними купчастими хмарами неба із загравою відтворено наступ кінноти. Експресії зображенню додає здіблена фігура білого коня у центрі композиції. Верхи на ньому князь Данило у військовому спорядженні. Його правиця, що міцно тримає меч, вказуючи напрямок руху, слугує закликком до наступальних дій. Динаміки сюжетній композиції додає діагонально орієнтована ґрунтова дорога, що членує навпіл площину позему. Михайло Фіголь створював не лише багатофігурні сюжетні композиції. Його увагу приковували також конкретні споруди, що акумулюють у собі відгомін подій минулого. У збірці музею зберігаються, зокрема, твори: “Богородчанська церква в Крилосі”, 1963 року виконання, “Руїни Галицького замку”, 1962 року виконання, “Свідок сивої давнини”, 1980 року виконання. Композиційне рішення картин передбачає напрямок споглядання відтворюваних пам'яток знизу вгору. Гадаємо, такий прийом було застосовано автором не випадково, радше щоб підкреслити їхню значимість. Двом першим із них притаманна в більшій чи меншій степені тяглість до реалістичного трактування конструктивних особливостей об'єкту. Церкву ж Св. Пантелеймона зображено по-іншому. Саму споруду закомпоновано у верхній частині формату, на

пагорбі, пронизаному плетивом доріг, якими можна дістатись до нього. Звучна кольорова палітра побудована на контрастах. Виконаний поєднанням жовтогарячих та пурпурових барв пагорб, що спершу притягує погляд глядача, відразу скеровує його до верхньої частини твору, де близько центра відтворено споруду храму із білосніжно-блакитним колоритом стін. Темне тло позаду надає відтворюваному об'єкту виразної лаконічності та величі. Те, що храм є не лише "свідком сивої давнини", а й свідком сучасної історії, може втілювати введена у композицію фігура коня, що пасеться, у нижньому лівому куті картини. Розпочата на початку 1950-х років творча біографія М. Фіголя була сповнена пошуків власного стилю, що шліфувався рік за роком. І нехай специфічна впізнавана манера його живопису не завжди знаходила всезагального схвалення, художник дотримувався виробленої стилістично-пластичної мови. Будучи філософом по натурі, М. Фіголь був наділений даром своєрідного сприйняття дійсності. У його творчості її простого реалістичного відтворення стає замало. Натомість з'являється бажання для раціональнішого, змістовнішого виразу, бажання вдатися до узагальнень. Створені митцем образи тяжіють до вираженої композиційної конструктивності, декоративності та монументалізації природи [2, с. 12]. Добір кольорової гами, де все є продуманим і немає випадковостей, технічні прийоми, до яких вдається художник, стильові особливості живопису вирізняють твори М. Фіголя серед чисельно потужної колекції тематично споріднених творів інших митців, що зберігаються у фондах музею.

Кожен митець у силу свого характеру, обдарування, володіння технічними прийомами та засобами, по-різному висвітлює тематично споріднені завдання. Тяжінням до декоративної манери образотворення, що зазвичай не притаманно Миколі (Романовичу) Варенні (1917-2001), члену НСХУ, заслуженому художнику УРСР, відзначається виконаний на картоні у 1981 році твір "Повернення Данила Галицького з

походів”. Звивистою, викладеною каменем, дорогою рухається військо на чолі з князем на білому коні. Позаду кінноти – стрій лучників, що, огинаючи фортечні мури замку, видніється також і на дальньому плані, розчиняючись у пейзажній складовій твору. Перед в’їзною брамою Данила з військом зустрічають мешканці укріпленого граду; зважаючи на ретельно відтворений їх дорогий одяг – це бояри. Строката кольорова палітра, акцент на кожному персонажі композиції, елементах їхнього одягу, спорядженні воїнів, кінській зброї надають картині показної ілюстративності, зазвичай характерної для театральних декорацій.

*Варення М. Р. Повернення Данила Галицького з походів. 1981 р.
картон, темпера
Фонди ММП*

Ще одна живописна картина “Витязь Данило Романович”, створена у 2003 році Миколою Канюсом (1953-2004), членом НСХУ, фіксує легендарну постать галицького князя. Його подано у складному ракурсі у лицарських обладунках, верхи на білому коні, що мчить порослим травою берегом Дністра. Кінь рухається у шаленому темпі, про що свідчить положення ніг тварини, ніби притискаючи скакуна до позему. Пурпуровий плащ Данила розвівається на вітрі. Фігуру вершника введено у

пейзаж, складовою якого є споруди замку, храмів, що на дальньому березі ріки. Драматизму сюжетові додає зображення вкритого щільними сірувато-стальними хмарами неба, крізь які все ж виразно пробивається сонце, та фігура чорного птаха у леті, що наче переслідує вершника.

*Канюс М. В. Витязь Данило Романович. 2003 р.
ДСП, олія
Фонди ММП*

Одним із митців, кому також припала до душі тема історії давнього Галича, був Володимир Гуменний (1952-2013). Події тих давніх часів поряд з іншими створеними ним циклами, що вирізняються як тематикою, так і технічними прийомами, знайшли своє втілення у низці графічних творів цього відомого івано-франківського графіка, члена НСХУ, лауреата обласної премії ім. Ярослава Лукавецького, учасника понад 100 міжнародних виставок, митця, художній спадок якого вражає. Музей володіє творами, що належать до серії друків “Ілюстрації до стародавніх літописів”, виконаних у техніці офорту і підмальованих аквареллю.

У техніці цинкографії виконано чорно-білі друковані твори Степана Каспрука (1934-2021): “Успенська Церква” та “Церква

Пантелеймона”, створені у 1982 році. Засобом сухої графічної мови з домінуванням чіткого подовгастого лінійного штриха відтворено дві святині. На кожному із двох аркушів храми є домінантою композицій; елементи довколишнього простору майже відсутні. Із конструктивною чіткістю відтворено архітектурні особливості кожної із сакральних пам’яток.

У стилістично іншій манері вирішено Зеновієм Соколовським зображення храму Різдва у Галичі. Виконаний у 1980 році тушшю на аркуші паперу рисунок відтворює храм, що знаходиться в самісінькому центрі міста. Його зафіксовано зі сторони бічного фасаду. Реалізму зображенню надають у тому числі високі старі дерева, які зусібіч оточують храм. Такою була частина середмістя сорок років тому. Зараз відтворений краєвид має інший вигляд. Немає старих дерев, а на впорядкованому подвір’ї, з південної сторони, в тому місці, яке так ретельно замалював З. Соколовський, знаходиться детально опрацьований у 2006 році Ігорем та Петром Переклітами макет “Святині Давнього Галича XII-XIII століть” під відкритим небом. Він дає змогу візуалізувати масштаби території та сакральні пам’ятки столиці княжого граду та його околиць.

Уродженці Галича брати Ігор та Петро Перекліти, будучи щиро зацікавленими історією столиці Галицько-Волинського князівства – наймогутнішої твердині на західних руських землях, вивчаючи її, і не лише з текстів науково-популярних видань, у своїй творчості неодноразово звертались до тематики давнього Галича. ММП володіє керамічними роботами П. Перекліти. У виготовленій самотужки на батьківському подвір’ї печі митець свого часу випалював свої прекрасні композиції із глини, зокрема вази, хоча лише базова форма цих творів за своєю конфігурацією наштовхує саме на таку назву. Це радше багатофігурні барельєфні композиції, що мають оповідний характер. Серед низки творів музейної колекції є композиція “Галич. 1204”. Виготовлена у 2004 році у техніці чорнодимленої кераміки, вона засобом пластичних можливостей та умінь її

творця, його фантазії висвітлює тему походу на половців галицького князя Романа Мстиславовича. Це видовжена циліндрична форма з лискованою поверхнею. Її завершення модельовано у вигляді фортечного муру з бастіонами. У нижній частині виробу, охоплюючи його вздовж окружності, відтворено барельєфно трактованих вершників на конях. Близько середини висоти – рельєфні фігури воїнів у шоломах зі списами. Над їхніми головами виріб опоясує стрічка, що розвівається, збираючись у бганки. Археологічні дослідження княжої столиці, що проводилось у кілька етапів різними фахівцями, дало підстави для серйозних досліджень декоративного мистецтва тієї доби. До прикладу, було віднайдено на плитах Успенського собору зображення грифона. Зображення цієї міфічної істоти зустрічається у багатьох культурах, у тому числі і у давньо-єгипетській, і давньогрецькій. У християнській традиції він також є присутнім; у середньовічному церковному мистецтві грифон стає одним з найпоширеніших персонажів. Взявши за взірець віднайдене зображення, П. Перекліта створив серію керамічних грифонів.

*Перекліта П. Д. Грифон. 2007 р.
глина, випалювання, димлення
Фонди ММГ*

Керамічний з гладкою, чорного забарвлення поверхнею виріб відтворює міфічну істоту у стані спокою, сидячою та опертою на дві передні лапи; крила є опущеними та прилягають до тіла. Розкішний хвіст грифона сформовано із закручених локонів, що радше нагадує якийсь стилізований рослинний елемент. Поверхню тіла вкриває ритований малюнок, що підкреслює форму частин тіла, водночас не перенасичуючи їх надмірним декоруванням. Не лише об'ємною є пластика автора. Подібно того, як зображення грифонів, виходячи з почерпнутих з літописних джерел відомостей, зустрічались на жіночих ювелірних прикрасах, П. Перекліта створив пласкі медальйони-грифони.

Не оминув своєю увагою теми давнього Галича талановитий івано-франківський графік Олексій Сердюк. До ювілейної дати 1100 років з часу заснування міста ним було створено у 1998 році графічні мініатюри. Виконані у чорно-білому колориті композиції екслібрисів сформовано взаємним поєднанням поданих під різними кутами кількох зображень: фрагментів храмів, деталей конструкцій, серед яких найвиразнішими є аркоподібні склепіння, руїн, символів та знаків, фігур, зокрема, ангела, що сумарно створюють ефект занурення в минувшину, водночас звеличуючи та пошановуючи власну історію.

Саме таким в уявленні Миколи Тимківа був Данило Романович. Його погруддя було виконане скульптором із оргскла у 1982 році. Це середнього віку чоловік-воїн із продовуватим, сповненим задуми та войовничого запалу обличчям, що, зокрема, засвідчують глибокі складки на переніссі, виразні, підняті на кінцях, брови, з-під яких виринає проникливий, впевнений у власних силах, погляд. Його підборіддя ховається за масивною бородою, що переходить у густі вуса. Голову князя покриває шолом, що підсилює образ лицаря.

Шану давньому Галичу, його величі та значимості, що впродовж кількох століть перебрав на себе функції столиці

Руської держави, віддали багато митців, виконавши у різних матеріалах та техніках тематичні твори; і лише кількісно незначною їх добіркою володіє Музей мистецтв Прикарпаття.

Джерела та література

1. Бойчук Б., Коваль І., Миронюк І. Археологічні зацікавлення Михайла Фіголя. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. 108 с.
2. Коваль І., Совтус Ю. Михайло Фіголь (спроба наукового та мистецького портрета). Галич, Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника "Давній Галич", 2004. 123 с.

ВИШИВКА ОДЯГОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ГАЛИЦЬКОГО ОПІЛЛЯ (із фондової збірки ІФКМ)

Тетяна Лебідь, завідувач відділу народного мистецтва Івано-Франківського краєзнавчого музею

Територія Опілля – розлога степова рівнина, подекуди погорблена, з акуратно обробленими полями і затишними селами, що вирізняються своєю мальовничістю. Опіляни проживають у низинній частині Прикарпаття. Опілля займає північну частину Галицького та повністю Рогатинський район і простягається до Львова. Своєю культурою і побутом опіляни близькі до мешканців Покуття і Поділля [11, с. 470].

Про давній сільський одяг можна судити за даними археологічних розкопок. Найдавніші письмові згадки про ткацтво в Україні походять із княжої доби (X століття), про це писав Ярослав Пастернак: “... у нас у Галичі знахідки по наших перших ткачах. Шматок тонкого полотна найшов недавно в одній могилі у Крилосі біля Галича. Також під час розкопок знайдені ткацькі прибори, глиняні та кістяні пряслиця” [10, с. 136].

Під час сенсаційного відкриття Ярославом Пастернаком тлінних останків фундатора Успенського собору, галицького володаря Ярослава Осмомисла в 1937 році в Крилосі, було виявлено кістяк молодой жінки, на чолі якої збереглося золотом гаптоване (“златоглавом”) кільце візантійського походження. Збережена частина золотою ниткою гаптованої діадери має велике значення, бо вона вказує на те, що дівчина була знатного роду, адже вишивка – є дуже рідкісний виріб для княжої доби [9, с. 37]. Узор вишивки, що зображує стилізоване стебло, зустрічається в різних варіантах на мозаїках і фресках Софійського собору в Києві [4, с. 91]. У фондовій збірці ІФКМ зберігаються унікальні зразки шовкових тканин з елементами вишивки золотими нитками, серед яких фрагмент чільця, фрагмент поясу, фрагменти золотих ниток XII-XIII століття [14].

В даній статті мова йде про народну вишивку, як один з найкращих і найбагатших видів народного мистецтва, що використовувався на Опіллі, зокрема в Галицькому районі (нині Івано-Франківському районі). Слід зазначити, що опільське вбрання виявляє ознаки перехідного типу між покутським на півночі, бойківським на півдні, лемківським на заході та подільським на сході.

Дослідження базується на вивченні фондової збірки ІФКМ, де зберігаються понад 300 одиниць одягу з регіону Опілля. Це в основному жіночі та чоловічі сорочки, верхній, нагрудний та поясний одяг.

У ХІХ столітті носіями національних строїв були селяни, які виготовляли вбрання у домашніх умовах на основі попередніх давніх форм із тканин власного виробництва [13, с. 86]. Домашнє ткацтво задовольняло культурно-побутові потреби селянської родини. Виготовленням тканин для одягу займалися в кожній сім'ї, переважно жінки, у вільний від сільськогосподарських робіт час. Кожне селянське господарство мало власного саморобного верстата та інше необхідне ткацьке знаряддя [8, с. 87].

Як повсюди в Україні, так і на Опіллі, матеріальною базою традиційного вбрання було домашнє господарство та саморобні матеріали природного надходження, насамперед домоткане полотно з льону та конопель.

Виробництво матеріалів для одяжі має в Карпатському регіоні глибокі традиційні корені, про що свідчать пам'ятки трипільської культури, археологічні знахідки скіфо-сарматського періоду. Це керамічні, глиняні пряслиця, веретена та різноманітні за розмірами й формою глиняні важки для ткацьких верстатів, кістяні, бронзові грузила та залізні голки, шила, мідні в'язальні гачки. Окремі експонати знаходяться в експозиції ІФКМ у відділах археології та стародавньої історії, а також у фондовій збірці музею [14]. Всі ці речі вказують на вміння володіти основними видами ткацьких технік та свідчать про багатий асортимент текстильної сировини.

Матеріалом для вишивання були лляні, вовняні, а пізніше фарбовані бавовняні та шовкові нитки. При цьому кожний компонент одягу вшивали певним типом ниток. Наприклад, верхній одяг оздоблювався вовняними нитками. В кінці XIX – на початку XX століття з поширенням бісеру на Прикарпатті, ним стали прикрашати одяг, особливо полики оксамитових і плюшевих безрукавок, горсиків, камізельок, запасок, що набули в Галицькому Опіллі особливої популярності.

Слід зазначити, що одяг на Опіллі, як і в інших етнографічних регіонах, виконував соціальну функцію. Вона регламентувала носіння всього вбрання, впливала на вибір матеріалу, з якого виготовляли одяг. Привілеєм заможних, знаті віддавна було носіння шовкових, парчевих тканин, мережева. Отже, костюм завжди мав становий характер, відповідав певному соціальному статусу його власника. Важливою була естетична функція. Стрій залежав від ідеалу краси тієї чи іншої епохи. Вбрання чітко відображало певні естетичні ідеали, художні стилі [10, с. 136].

Натомість одяг селян не залежав від примх моди і суттєво відрізнявся від одягу шляхти і заможних городян. Найдавніші вироби – це довгі, додільні сорочки з прямими широкими рукавами, круглим вирізом горловини, яка густо призбирувалася на обшивку, вузьким розрізом пазушки. Зустрічаються також і короткі жіночі сорочки “до підтички”, які часто одягали від “підтички”. Це пояснюється, очевидно, чисто економічним міркуванням, бо “підтички” шили переважно з невибіленого полотна з грубо нарядених ниток. Такі сорочки мали аналогії з деякими чоловічими виробами [1, с. 224].

Окремо хочеться звернути увагу на одяг галицької сільської інтелігенції, яка наприкінці XIX – у 30 роках XX століття не була байдужою до проникнення міської культури, а особливо нової моди, в повсякденне життя селян. Попри те, що інтелігенція найшвидше завоювала і наслідувала західноєвропейську моду, в її костюмі зберігалися певні елементи традиційного селянського

вбрання. Зокрема, чоловіки носили вишивані сорочки під костюм міського типу. Елементи національного строю вносили у свій одяг також жінки. Зокрема, відома поетеса, письменниця, педагог і одна з активних організаторок жіночого руху в Галичині Ольга Дучимінська в автобіографічній повісті “Весняні дні” згадувала, що влітку вона разом зі своїми товаришками по праці часто ходила в народному одязі. Її костюм включав вишиту сорочку, шалянову спідницю, фартух (запаску), з грубого полотна, прикрашений вишивками і мережками [2, с. 5].

Жіночі сорочки досліджуваного регіону з фондової збірки ІФКМ – це в основному сорочки уставкового типу (з вшивним рукавом) довгі або короткі “до підточки”. За кроєм “уставкові” були з коміром, здебільшого стоячим або викладеним стійкою. Внизу рукав таких сорочок був зібраний в манжети. Чоловіки носили сорочки з викладеним коміром або стійкою, також рукавами, зібраними в манжет.

Відповідно до такого крою одягу вишивкою прикрашали комір, пазуху, манжети, а в жіночих сорочках уставки або цілий рукав та манжети. Вишивка рясніла на нагрудному та верхньому одязі, на жіночих спідницях та фартухах. Цікавим є те, що часто узори із сорочок запозичувались на інші частини одягу, наприклад на спідниці, фартушки, які можна побачити в експозиції народного мистецтва ІФКМ [14].

Слід зазначити, що орнаментальне оздоблення традиційних сорочок було тісно пов'язане з їх призначенням. Так, повсякденний жіночий одяг складався з сорочки, спідниці, запаски або фартушка, безрукавки (камізельки), кожуха. Найпоширенішою на Опіллі була довга тунікоподібна сорочка з пришивними рукавами та уставками. Повсякденну сорочку не часто прикрашали вишивкою, а якщо оздоблювали, то в основному на “дудах” (манжетах) і на комірі [6, с. 250].

Натомість святковий та обрядовий одяг був не тільки з кращого матеріалу, але й кращого покрою та більше прикра-

шався. Так, святкову сорочку шили з вибіленого полотна, з довгими рукавами, манжетами – “дудами”.

Святкові і обрядові весільні сорочки зберігали давній крій – їх робили додільними. Зокрема не розділялась поперечним швом весільна сорочка, це ж було характерно і для сорочок “на смерть”. Досить часто в обох цих випадках використовувався той самий одяг. Як бачимо, збереження невідрізної сорочки є стійкою обрядовою ознакою цього елемента вбрання, що дійшло майже до наших днів.

Найбільш орнаментованими були саме весільні сорочки, наприклад, у селі Комарів Галицького району (тепер Івано-Франківський район) узор вишивали на уставках, комірі, манжетах. Сорочки були довгі, додільні, пазушки розрізали спереду. Комір був в основному викладений, рукави різної форми, переважно з уставками.

Народний одяг багатих і прикрашався багатше, його оздоблювали бісером і вишивали на оксамиті. Так, заможні жінки могли собі дозволити оксамитові камізельки, а бідні носили з грубого сукна. Сорочки вишивали рослинним і геометричним орнаментом.

Щодо техніки вишивання, то найпоширенішими на Опіллі були хрестик, стебнівка, низинка, гладь, обметування. Особливого поширення в кінці XIX століття зазнає вишивка гладдю, хрестиком в поєднанні зі стебнівкою. В них сильними декоративними акцентами звучить білий фон тканини. Дрібненькі стібки, введені для обрамлення провідних мотивів, переважно розеток-звезд, що ніжно стеляться одинарними попарними рядами в прямих, зубчастих, зигзагоподібних смугах [3, с. 116].

Геометричний орнамент є більш давнім у використанні, як в інших регіонах, так і на Опіллі. Тут популярності набув мотив ламаної стрічки – “кривулі”, “зубчаста”. Нею обшивали пазухи, сорочки, полики безрукавок, запаски, спідниці. Крім того вводились у вишивку зубці, що мали заокруглення лінійних вигинів, а це створювало ефект хвилястих ліній – “стеблин”. Дуже

популярним було зображення таких хвилястих ліній в поєднанні з рослинними мотивами на нагрудному та поясному одязі з с. Маріямпіль, с. Дубівці, с. Кукільники Галицького району (нині Івано-Франківський район). Сорочки іноді декорувались прямо-лінійними стрічками по швах рукавів [14].

Геометричні орнаменти в основному вишивались хрестиком чи низинкою. Різноманітні ромби, трикутники, квадрати зустрічаються як самостійні мотиви, виділяючись у стрічкові композиції, так і заповнювались всередині іншими елементами, наприклад, ромби всередині з квадратами чи “зірочками” [7, с. 54]. Взагалі мотив зірки шести-, або восьмикутної дуже часто зустрічається у вишивці сорочок Галицького Опілля.

В кінці XIX – на початку XX століття у вишивку Опілля все частіше і більш сміливо вводяться рослинні мотиви. Почали з'являтися найбільш близькі до природи квіткові узорі. Використання рослинних орнаментів було пов'язане з такими техніками вишивання як стебнівка, гладь. Букетами квітів, листочками з гілочками прикрашали верхній одяг, нагрудний одяг, сорочки, фартушки, спідниці, безрукавки. Вазонові мотиви вишивали на камізельках і сардаках. З квітів любили вишивати троянди, чотири і шестипелюсткові квітки, що подавалися в розгорнутому вигляді із серцевинкою всередині. Вишивали також грона винограду, маки, тюльпани.

Також часто можна спостерігати поєднання в одному виробі геометричних і рослинних мотивів. Наприклад, це могли бути зображення геометричних фігур, заповнених всередині квітковими, рослинними мотивами.

В 50-60 роках XX століття поширеними на Опіллі були жіночі сорочки з квадратним вирізом горловини, який обв'язувався гачком червоними або зеленими нитками. В таких сорочках вишивався перед і рукав, а орнамент вишивок був в основному квітковий або рослинно-геометричний, як, наприклад, в сорочках з с. Дубівці, с. Кінашів Галицького району (нині Івано-Франківський район) [14].

На початку ХХ століття на Опіллі були популярні “катанки” – короткий суконний одяг без рукавів або з рукавами коричневого кольору, що носили жінки і чоловіки. Оздоблювали їх вовняними червоними або зеленими нитками. Крім вишивки “хрестом” або гладдю, прикрашали “катанку” кутасами [11, с. 100].

Вишивка Опілля поліхромна, але переважаючими були чорний, синій, зелений, червоний. Доповнювались ці кольори білим, жовтим. В селах Галицького Опілля, частіше за інші, у вишивку вкраплювали синій колір [14].

Щодо розміщення вишивки на сорочках, то найскладнішою і найкрасивішою вишивка була на уставках та на рукавах жіночих сорочок. Уставки були в основному однорядні, дворядні – рідше. Орнамент вишивок різних частин жіночих і чоловічих сорочок різноманітний. Наприклад, пазуха, уставки і рукав вишивалися одним орнаментом, а комір і манжети поєднував ці два мотиви. Були і такі сорочки, які оздоблювалися одним орнаментом [14]. Техніка декорування, вид орнаменту, ритм на всіх складових частинах вбрання підпорядковувались єдиному принципіві. Таким чином, орнаментальні мотиви створювали композиційну цілісність всього вбрання [12, с. 14].

Отже, як бачимо, народна вишивка, як один із найкращих видів народного мистецтва, здавна побутувала на Опіллі. У 30 роках ХХ століття намітилося зростання зацікавленості народною ношею, що завдячувало не в останню чергу інтелігенції.

Хочеться зазначити, що на початку ХХ століття (20-30 роки) на території Галицького Опілля формується костюм з оксамитового матеріалу, який своєю різноманітною багатогою гаммою кольорів (вишневий, зелений, синій, чорний оксамит) і вишивкою рослинного орнаменту з використанням бісеру, леліток, виділявся серед інших етнографічних регіонів Прикарпаття і України.

Слід сказати, що у наш час інтерес до народної культури, зокрема вбрання, помітно зростає.

Джерела та література

1. Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Український стрій. Львів: Фенікс, 2000. 328 с.
2. Дрогобицька. О. Роль галицької сільської інтелігенції у збереженні і популяризації традиційно-побутової культури (кін. XIX – 30-ті рр. XX ст.). Матеріали науково-практичної конференції “Традиційна культура Західного регіону в контексті культурної політики України: сучасний стан, проблеми, перспективи”. Івано-Франківськ, 20 травня 2019. С. 5-11.
3. Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР. Київ: Наукова думка, 1988. 190 с.
4. Коваль І. Дослідник підземного архіву. Львів: Місіонер, 1999. 176 с. + 44 вкл.
5. Кульчицька О. Л. Народний одяг західних областей УРСР. К.: Вид-во АН УРСР, 1959. 74 таб.
6. Макогін Г. В. Одягові комплекси першої половини XX ст. (за матеріалами збірки Івано-Франківського краєзнавчого музею). Мистецтвознавство. Львів, 2011. С. 245-254.
7. Матейко К. І. Український народний одяг. Київ: Наукова думка, 1977. 222 с.
8. Никорак О. І. Сучасні художні тканини Українських Карпат. АН УРСР. Львівське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. К.: Наукова думка, 1988. 224 с.: іл.
9. Новицька М. О. Гаптування в Київській Русі. Археологія К., 1965. Т. 18. С. 37.
10. Опілля. Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника “Давній Галич”. Галич, 2010. 204 с.
11. Прикарпаття спадщина віків. Пам’ятки природи, історії, культури, етнографії. Історико-культурологічне видання. Львів: Манускрипт-Львів, 2006. 567 с.
12. Стельмашук Галина. Традиційний стрій етнографічних груп українців Карпат. Вид. 2-ге. Львів: Априорі, 2021. 216 с.; іл.
13. Стельмашук Галина Григорівна. Українське народне вбрання. Львів: Література та мистецтво, 2019. 256 с.; іл.
14. Фонди Івано-Франківського краєзнавчого музею.

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ГАЛИЦЬКОГО ДЕКАНАТУ В СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ

ЦЕРКВИ (XVIII – ПОЧАТОК ХХІ СТ.): СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ

Руслан Делятинський, кандидат історичних наук, завідувач кафедри соціально-гуманітарних наук факультету богословських і гуманітарних наук, науковий співробітник Науково-дослідного інституту історії Церкви, Івано-Франківська академія Івана Золотоустого

Володимир Мельничук, студент 2 курсу ОПП “Богослов’я”, Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, ОР магістра факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Реконструкція історичного розвитку Галицького деканату в структурі УГКЦ повинна базуватися на критичному аналізі й синтезі сукупності історіографічних й історичних джерел. Якщо до перших відносять безпосередньо наукові дослідження, тобто історіографію, то другі – мають власну систему класифікації. Історичні джерела в джерелознавчій науці класифікують за різними ознаками, за типами і видами [28, с. 96-97, 38]. Однак серед них найбільш поширеною є класифікація передусім писемних джерел, зважаючи на їх характер, зміст і форму, за якою виокремлюють “документальні та оповідні писемні джерела, а серед них такі основні різновидності: актові, справочинні (діловодні), статистичні документи, мемуаристика (спогади), листи, щоденники, наукову, науково-інформаційну, науково-популярну і навчальну літературу, художні твори, періодичну пресу”, при цьому, як підкреслює Я. Калакура, “література виступає в ролі джерела особливого призначення: історичного й історіографічного” [28, с. 110]. Враховуючи ці види класифікації, спроектовані на хронологічні межі, періодизацію та конкретно-історичні умови історичного розвитку об’єкта нашого дослідження – Галицького деканату в структурі УГКЦ, прове-

дено короткий аналіз виявлених джерел з досліджуваної проблеми.

Історія Галицького деканату в структурі УГКЦ, слід зауважити, виходить поза окреслені нами хронологічні межі, так би мовити, ще “вглиб століть”, адже, як встановив дослідник В. Говгера, якщо конкретний перелік деканатів Львівської єпархії до початку XVIII ст. залишається невідомим через брак історичних джерел, то перший такий офіційно укладений перелік, датований 1701 р., вже містить відомості про Галицький деканат, до якого належали 29 парафій. Основним джерелом для реконструкції відомостей про “початок історії” Галицького деканату УГКЦ, за даними цього дослідника, є матеріали архіву Конгрегації пропаганди віри в Римі, використані та опубліковані польським дослідником Л. Беньковським, каталог церков Львівської єпархії, складений 1701 р. єпископом Йосифом Шумлянським та опублікований пізніше, 1967 р., у збірнику “*Monumenta Ucrainae historica*”, а також рукописний документ з Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького (НМЛ, Ркл-144), опрацьований дослідником І. Скочилясом [10, с. 111-112]. Наступні згадки про Галицький деканат упродовж XVIII ст., як зазначає В. Говгера, можна реконструювати за матеріалами реєстрів катедратика Львівської єпархії за 1721 р., за 1747-1755 рр. й за 1760 р., протоколів генеральних єпископських візитацій парафій 62-х деканатів Львівської єпархії за 1726-1734 рр., котрі зосереджені переважно у згаданому Національному музеї у Львові імені Андрея Шептицького й опрацьовані та частково опублікованих дослідником І. Скочилясом [10, с. 112-133; 41]. Таким чином, можемо констатувати, що “початки історії” Галицького деканату достатньо добре відображені у збережених історичних джерелах XVIII ст., які можна класифікувати, як правило, як діловодні та/або статистичні документи церковного походження.

Черговий етап історичного розвитку Галицького деканату УГКЦ, що розпочинається з інкорпорації Галичини до складу

Австрійської імперії 1772 р. та пов'язаний із реорганізацією структури Київської Унійної Церкви, що завершилась проголошенням Галицької митрополії 1807-1808 рр., і становленням її нової самоназви – “Греко-Католицька Церква” з 1773 р., а відтак продовжується фактично аж до насильної ліквідації УГКЦ на Львівському псевдо-соборі 1946 р., має власну значну джерельну базу, що характеризується певною різноманітністю.

Одним із перших історичних джерел австрійського періоду стала Йосифінська та Францисканська метрики – комплекс документів, що сформувався внаслідок проведення урядом Габсбургів податкової та інших реформ в коронному краї Галичини упродовж 1785-1820 рр. Сформований внаслідок цих реформ поземельний кадастр містив, зокрема, й відомості про землі та будівлі, що перебували у власності Греко-Католицької Церкви [30, с. 5-14]. Однак використання таких історичних джерел як Йосифінська (1785-1788) та Францисканська (1819-1820) метрики, які можна віднести до статистичних матеріалів, для дослідження історії Галицького деканату Греко-Католицької Церкви цього періоду може бути корисним лише для реконструкції матеріальної бази усіх парафій деканату.

Другим комплексним історичним джерелом, який дозволить реконструювати історичний розвиток Галицького деканату УГКЦ, є офіційне видання збірника “Шематизм всього кліру Львівської греко-католицької єпархії”, що був започаткований 1832 р. й продовжуваний, звичайно, з деякими перервами через події Першої світової війни, інкорпорації Східної Галичини до складу Польщі та Другої світової війни, аж до 1944 р. [49; 44] на зразок подібних офіційних збірників – “шематизмів” цілого коронного краю Галичини і Володимирії (до 1918 р.). Умовно це джерело можна класифікувати як періодичний збірник статистичних матеріалів, який, однак, на думку Р. Делятинського, містить також елементи наративного (розповідного) джерела, а в окремих його випусках навіть наявні

опубліковані додаткові офіційні актові документи [12, с. 25-28]. До цього ж комплексу джерел належить також “Шематизм всього кліру Станиславівської греко-католицької єпархії” (1886-1938), в якому за 1886-1891 рр. міститься інформація про Галицький деканат в період його тимчасового перебування в структурі Станиславівської єпархії Галицької митрополії УГКЦ [48; 43; 5]. Використання цього комплексу історичних джерел дозволить дослідникам не тільки з’ясувати місце Галицького деканату в структурі УГКЦ упродовж 1832-1944 рр., але й значною мірою описати його історичний розвиток, охарактеризувати особовий склад деканального уряду (в складі декана, віце-деканів, ординаріатських комісарів у шкільних і сервітутових справах, префектів каси Вдовичо-сиротинського фонду) та парафіяльних урядів (парохів, сотрудників, експозитів, катехитів), реконструювати розвиток кожної парафії на основі наявних даних про місцеві церкви (роки їх заснування, посвячення, руйнування і відбудови), патронів церков, церковні товариства (звичайні братства чоловіків і жінок, братства тверезості, Апостольство молитви тощо) конфесійний склад населення (тут фіксували чисельність не тільки греко-католиків, але й римо-католиків та іудеїв), частково розкрити участь духовенства в національному русі на основі епізодичних згадок про їх участь в місцевому самоврядуванні (як депутатів Галицького сейму, членів повітових органів влади, зокрема шкільних комісій) та існуючі у парафіях місцеві осередки культурно-просвітницьких й економічних товариств (“Просвіта”, т-ва імені М. Качковського, кооперативи, позичкові каси системи Райффайзена тощо), економічну базу парафії (наявність церковних “ерекціональних” земель, обсяги виплат “конгруї” священникам з Релігійного фонду), наявність освітніх закладів (народних, приватних і державних шкіл, як правило, ланки загальної середньої освіти), а також приналежність населеного пункту не тільки до деканату (за церковним адміністративно-територіальним поділом), але й до повіту та/або округу (за державно-політичним

адміністративно-територіальним поділом). Отже, такий вид джерел як “Шематизми...” має значний інформаційний потенціал для дослідження проблеми історії Галицького деканату в структурі УГКЦ.

Третя група історичних джерел складається з офіційної “Метрики кліру Станиславівської єпархії”, датованої 1887-1944 рр., що зберігається у фонді № 504 Державного архіву Івано-Франківської області [13-18]. За її матеріалами можна реконструювати біографічні довідки священників Галицького деканату в період його перебування в структурі Станиславівської єпархії у 1886-1891 рр.

Четверту групу джерел становлять офіційні періодичні видання УГКЦ, такі як “Львівський архієпархіальний вісник” за 1891-1939 рр. [36], “Вісник Станиславівської єпархії” за 1886-1891 рр. [7], в яких міститься інформація про призначення й зміни в складі деканального уряду, заміщення вакантних душпастирських посад і переміщення священників, пожертви на будівництво церков та громадські інституції священників Галицького деканату, нововисвячених священників тощо. До цієї ж групи необхідно додати також інші періодичні видання XIX – першої половини XX ст., які містять епізодичні публікації про діяльність окремих священників Галицького деканату. Серед них варто виокремити такі періодичні видання, як друкований орган народовського табору, а згодом УНДП – УНТП – УНДО часопис “Діло” (1880-1939) [35], москвофільський часопис “Галичанин” (1893-1913) [34], церковні періодичні видання – часописи “Руський Сіон” (1871-1884), “Галицький Сіон” (1880–1882), “Душпастир” (1887-1898), “Нива” (1904-1939) та інших, в яких містяться епізодичні публікації про життя та діяльність окремих священників Галицького деканату [33].

Чергову групу історичних джерел з історії Галицького деканату в структурі УГКЦ у XIX – першій половині XX ст. складають матеріали листування між митрополичим ординаріатом і консисторією Львівської архієпархії та пара-

фіяльними урядами з питань заміщення вакантних душ-пастирських посад, матеріальної допомоги духовенству та священничим вдовам і сиротам, направлень на навчання до духовної семінарії, конкурсних екзаменів тощо, які на сьогодні зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАУЛ), зокрема таких як фонд 201 “Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів”, фонд 358 “Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький...” та фонд 408 “Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів” [24], а також подібного характеру листування парафіяльних урядів Галицького деканату з єпископською консисторією в Станиславові, що знаходяться в ДАІФО у фонді 504 “Єпископська консисторія в Станиславові” [26].

Окрему специфічну групу історичних джерел становлять мемуари. Серед них заслуговує на особливу увагу історико-мемуарний збірник “Альманах Станиславівської Землі”, видання якого започатковане в діаспорі, а відтак здобуло прихильників і продовження на батьківщині [1; 2; 3]. Матеріали цього видання у трьох томах можна класифікувати як приклад не тільки історичного джерела – мемуаристики, але й історіографічного джерела, оскільки в ньому вміщені й наукові дослідження. Ще одним видом історичних джерел, що стосуються проблеми нашого дослідження, є узагальнена краєзнавцями інформація про пам’ятки історії та культури Івано-Франківської області [37], де містяться згадки як про окремих священників, так і парафії Галицького деканату УГКЦ.

Таким чином, увесь вище описаний комплекс історичних джерел, що стосується періоду історичного розвитку Галицького деканату наприкінці XVIII – у першій половині XX ст., дозволить історикам повною мірою реконструювати цю сторінку історії Церкви.

Наступні періоди історії Галицького деканату в структурі УГКЦ – час існування в умовах “катакомбної Церкви” або підпілля (1946-1989) та відродження й активного розвитку (1989-

2022) – мають окрему, менше чи більше репрезентативну вибірку джерел, яка суттєво відрізняється від попереднього періоду та класифікується на різні групи джерел.

Так, слід визнати, що період розвитку Галицького деканату в умовах “катакомбної Церкви” (1946-1989), зважаючи на особливі конкретно-історичні умови того часу (з боку органів радянської влади спостерігається постійне прагнення показати “цілковиту ліквідацію залишків уніатизму”, а з боку “катакомбної” УГКЦ – мінімізувати ризики арештів через виявлені документи підпільних структур), очевидно, поки-що репрезентований найменшою кількістю джерел. Серед них слід виокремити дві основні групи: перша – це офіційні документи органів радянської влади, передусім уповноваженого Ради у справах релігійних культів по Станіславській / Івано-Франківській області (з певними змінами цей орган проіснував з 1946 по 1991 рр.), в яких зафіксовано окремі факти існування підпілля УГКЦ, зокрема на теренах Галицького деканату [26]; друга – це комплекс “усної історії” про підпілля УГКЦ, зосереджений в Архіві Інституту історії Церкви Українського католицького університету, де містяться спогади та інші матеріали про діяльність підпільного духовенства, в тому числі й на території Галицького деканату [31]. Слід зауважити, що ретельний порівняльний аналіз змісту обох груп історичних джерел допоможе з’ясувати чимало раніше невідомих деталей історичного процесу.

Зокрема, особливу увагу, на нашу думку, слід звернути на дослідження біографічних даних про духовенство, відображених, наприклад, в облікових картках уповноваженим Ради у справах релігійних культів по області [19; 20]. Так само корисним для реконструкції обставин формування підпільних структур УГКЦ на теренах деканату буде вивчення персональних відомостей про священників у період насильної ліквідації УГКЦ у 1945-1946 рр. з офіційних джерел органів радянської влади [21; 22; 23; 42], а також з опублікованих збірників матеріалів, присвячених реабілітації жертв політичних

репресій [8; 32; 40]. Окремої уваги потребує аналіз уже опублікованих матеріалів “усної історії”, зокрема у збірнику матеріалів “Літургія підпільної Церкви” під редакцією І. Говери й збірнику інтерв’ю “Життєві історії підпільної Церкви” під редакцією Б. Гудзяка і О. Турія [11; 27].

Водночас, слід підкреслити, що якихось інших видів і груп історичних джерел про Галицький деканат УГКЦ у період підпілля (1946-1989), за винятком історіографічних джерел (науково-популярних публікацій з 1991 р.), наразі не виявлено.

Значно багатшою є база історичних джерел, що розкриває сучасний період розвитку Галицького деканату в структурі УГКЦ з 1991 р., однак на сьогодні вона перебуває, так би мовити, на стадії “постійного формування”. Комплекс історичних джерел цього періоду можна умовно поділити на декілька груп. Перша група – це офіційні документи УГКЦ, які регламентують її структуру та діяльність, зокрема, рішення Синодів єпископів УГКЦ за 1991-2022 рр. [25], документи ієрархії Івано-Франківської єпархії (з 2011 р. – архієпархії і митрополії) УГКЦ, частково опубліковані в офіційному “Віснику...” [4]. До другої групи джерел слід віднести матеріали періодичних видань УГКЦ та інших мас-медіа, серед яких газета Івано-Франківської єпархії / архієпархії УГКЦ “Нова Зоря”, що має тривалу історичну традицію видання (з 1926 р.) [29; 6, с. 135-138], газета Івано-Франківської обласної ради “Галичина” [39], багато інших засобів масової інформації – друкованих та електронних [9], на сторінках яких епізодично з’являються публікації дотичної тематики. Третю групу історичних джерел становлять офіційні статистичні збірники Івано-Франківської єпархії – архієпархії УГКЦ, традицію видання яких відновлено 1995 р. та продовжено в окремих виданнях 2009 р. та 2019 р. [45; 46; 47], в яких більш-менш детально відображено статистичний зріз структури та персонального складу духовенства Галицького деканату / протопресвітеріату. Відтак, слід підкреслити, джерельна база

історичного розвитку Галицького деканату УГКЦ продовжує формуватися в сучасний період.

Проаналізований в статті комплекс історичних джерел з історії Галицького деканату в структурі УГКЦ у 1772-2022 рр. відзначається різноманітністю джерел за видовою та іншими ознаками класифікації писемних джерел. Окреслені групи джерел з досліджуваної проблематики відкривають широкі можливості для детальної та об'єктивної реконструкції історичного розвитку Галицького деканату в структурі УГКЦ.

Джерела та література

1. Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / НТШ. Український архів, т. XXVIII. Редкол.: І. Ставничий та ін. Редактор-упорядник Б. Кравців. Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен: Комісія регіональних дослідів і публікацій НТШ, Вид-ня ЦК Станиславівщини, 1975. XV+959 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/15220-almanah-stanislavivskoyi-zemli-zbirnik-materiyaliv-do-istoriyi-stanislavova-i-stanislavivshhini-t-1/>.
2. Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Том II / НТШ. Український архів, т. XXIX. Редкол.: Д. Бойчук та ін. Редактор-упорядник М. Климишин. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Комісія регіональних дослідів і публікацій НТШ, ЦК Станиславівщини, Лілея-НВ, 1985. 900 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/15219-almanah-stanislavivskoyi-zemli-zbirnik-materiyaliv-do-istoriyi-stanislavova-i-stanislavivshhini-t-2/>.
3. Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Том III / НТШ. Український архів, т. XXXIX. Редактор-упорядник Ю. Гаєцький. Нью-Йорк – Київ – Івано-Франківськ: Комісія регіональних дослідів і публікацій НТШ, ЦК Станиславівщини, 2009. 864 с.
4. Архієпархіальний Вісник. Івано-Франківська архієпархія УГКЦ. URL: <https://ugccif.org.ua/visnyk/>.

5. Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885-1938): [англ. мовою]. Львів, 2002. 450 с.
6. Бліндер Н. М. “Нова Зоря” – друкований орган консервативно-клерикального руху інтелігенції Східної Галичини міжвоєнного періоду. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2014. Вип. XXXIX. С. 135-138. URL: http://old.istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/39/24.pdf.
7. Вістник Станиславівської єпархії: офіційний вісник греко-католицького єпископа у Станиславівській єпархії (1886-1939). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Vistnyk_Stanyslavivskoi_eparkhii/.
8. Воля і доля. Книга пам'яті Галицького району. Документи, матеріали, спогади / за ред. І. Ковалю. Галич, 1997. 398 с.
9. Галицький деканат УГКЦ (Івано-Франківська архієпархія). URL: <https://www.facebook.com/groups/815920508466828/>.
10. Говгера В., о. Організаційна структура Львівської єпархії XVIII ст. (1700-1772). Львів: Тріада плюс, 2014. 1168 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hovhera_Vasyl/Orhanizatsiina_struktura_Lvivskoi_eparkhii_XVIII_st_1700-1772/.
11. Говера І. Літургія підпільної Церкви: Збірник на честь 25-ї річниці легалізації УГКЦ. Спомини. Статті. Інтерв'ю, Фотоматеріали. Рим – Тернопіль: Джура. 2014. 208 с.
12. Делятинський Р. Шематизми Галицької греко-католицької митрополії (1828-1944 рр.) як історичне джерело. Materialy IX mezinarodni vedecko-prakticka konference “Moderni vymozenosti vedy – 2013”. Dil 23. Historie. Praha: Publishing House Education and Science, 2013. S. 25-28.
13. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 504, оп. 1, спр. 195а. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887-1941 рр., т. 4. 200 арк.
14. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 504, оп. 1, спр. 330а. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887-1941 рр., м. Станиславів, т. 1, 198 арк.
15. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 504, оп. 1, спр. 330б. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887-1941 рр., м. Станиславів, т. 2, 199 арк.

16. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 504, оп. 1, спр. 330в. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887-1941 рр., м. Станиславів, т. 3, 201 арк.
17. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 504, оп. 1, спр. 330г. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887-1941 рр., м. Станиславів, т. 6, 338 арк.
18. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 504, оп. 1, спр. 330д. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887-1941 рр., м. Станиславів, т. 5, 201 арк.
19. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. Р-388, оп. 1д, спр. 480. Особові картки священиків, Т.1 "Б-Л". 79 арк.
20. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. Р-388, оп. 1д, спр. 481. Особові картки священиків, Т.2 "М-Я". 87 арк.
21. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. Р-388, оп. 2, спр. 7. Дані про релігійні общини всіх віросповідань по Галицькому району Станіславської області, 19.08.1944-1.08.1945 рр. 8 арк.
22. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. Р-388, оп. 2, спр. 32. Матеріали про возз'єднання греко-католицької церкви з православною церквою по Станіславській області, 17.07.1945-07.03. 1946 рр., 192 арк.
23. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф.Р-389 (Уповноважений Ради в справах православної церкви при Раді Міністрів СРСР по Станіславській області (1944-1962 рр.)), оп.2, спр.1. Карта-схема дислокації благочиній Галичини станом на 15.11.1942 р., 1 арк.
24. Довідковий апарат. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. URL: <https://tsdial.archives.gov.ua/index5.html>.
25. Документи [постанови Синоду єпископів за 1989-2023 роки]. Синод Єпископів УГКЦ. URL: <https://synod.ugcc.ua/library/docs/>.
26. Електронний архів. Описи фондів. Державний архів Івано-Франківської області. URL: <https://if.archives.gov.ua/e-arhiv/>.
27. Життєві історії підпільної Церкви: збірка інтерв'ю / упор. Б. Гудзяк, О. Турій. Львів: УКУ, 2022. 592 с.
28. Історичне джерелознавство: підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. Київ: Либідь, 2002. 488 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007771>.

29. Історія часопису. Нова Зоря. URL: https://novazoria.com.ua/?page_id=82.
30. Йосифінська (1785-1788) і Францисканська (1819-1820) метрики: перші поземельні кадастри Галичини, покажчик населених пунктів / Відп. ред. Я. Захарчишина; Укладачі: Я. Пироженко, В. Сіверська. Архівне управління при Раді міністрів Української РСР; Центральний державний історичний архів УРСР у Львові. Київ: Наукова думка, 1965. 356 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009828>.
31. Каталоги Архіву ІІЦ УКУ. Архів Інституту історії Церкви Українського католицького університету. URL: http://ichistory.org.ua/proekty/katalo_gy-arhivu-iits/.
32. Книга пам'яті України. Івано-Франківська область: У 3 т. Львів: Каменяр, 1998. Том 1: Місто Івано-Франківськ, Богородчанський район, Верховинський район, Галицький район, Долинський район, Калуський район, Коломийський район. 844 с.
33. Кравчук А. Індекс української католицької періодики Галичини 1871-1942 рр. Львів: Свічадо, 2000. XVI+520 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kravchuk_Andrii/Indeks_ukrainskoi_katolytskoi_period_uku_Halychynu_1871-1942/.
34. Курилишин К. Часопис "Галичинаинь" (Львів, 1893-1913 рр.): матеріали до бібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Інститут франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Коло, 2013. 700 с.
35. Курилишин К. Часопис "Діло" (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до бібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Т. 1: 1880–1889 рр. Дрогобич: Коло, 2015. 640 с.; Т. 2: 1890–1894 рр. Дрогобич: Коло, 2016. 608 с.; Т. 3: 1895-1899 рр. Дрогобич: Коло, 2017. 712 с.; Т. 4: 1900–1904 рр. Дрогобич: Коло, 2018. 824 с.; Т. 5: 1905–1909 рр. Дрогобич: Коло, 2019. 768 с.; Т. 6: 1910-1914 рр. Дрогобич: Коло, 2020. 696 с.; Т. 7: 1914-1923 рр. Дрогобич: Коло, 2022. 696 с.
36. Львівські архієпархіальні відомості: офіційний вісник греко-католицького єпископа у Львівській архієпархії (1889-1944). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lvivski_arkhiieparkhialni_vidomosty/.

37. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківської області. URL: <https://lib.if.ua/dbase/pitk.php>.
38. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого / Надруковано за дорученням Ординарія Івано-Франківського Кир Софрона Дмитерка ЧСВВ. Редагування І. Пелехатий. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської греко-католицької єпархії, 1995. С. 99-156.
39. Про газету "Галичина". Інтернет-ресурс газети "Галичина". URL: <https://galychyna.if.ua/about/>.
40. Реабілітовані історією: у 27 томах. Івано-Франківська область: у 2 книгах / Упорядник, автор передмови Л. Вардзарук. Книга 1. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2004. 983 с.; Книга 2. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2006. 992 с. URL: <https://www.reabit.org.ua/books/if/>.
41. Скочиляс Іг. Галицька (Львівська) єпархія ХІІ-ХVІІІ століть: організаційна структура та правовий статус. Львів: Вид-во УКУ, 2010. ХХІV+832 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias_Ihor/Halytska_Lvivska_ieparkhiia_XII_-_XVIII_st/.
42. Центральний державний історичний архів України у м. Львів (ЦДІУАЛ). Ф. 408, оп. 1, спр. 650. Список парафіяльних урядів Станіславського і Галицького повітів з поданням прізвищ священників, 23.01.1942 р., 1 арк.
43. Шематизмъ всего клира греко-католической Епархии Станиславовской на рік Божій 1886. Рѣчникъ І. Львів: Із типографії Ставропігійского Інститута під управлінням В. О. Тарнавского, 1886. ХХХVІІІ+124 с.; 1887. ХХІХ+285 с.; 1888. ХХІV+342 с.; 1889. ХХІV+159 с.; 1890. ХХІV+313 с.; 1891. ХХІІІ+320 с.
44. Шематизмъ всечестного клира Митропол. Архидієцезіи греко-католической Львівської на рік 1882. Львів: Изъ типографіи Ставропігійского Інститута подъ управленіємъ Стефана Гучаковского, 1882. ХІV+334 с.; 1883. 361 с.; 1886. ХVІІІ+252 с.; 1887. 250 с.; 1888. ХVІ+224 с.; 1891. ХVІ+248 с.; 1892. ХVІ+246 с.; 1893. ХVІ+222 с.; 1894. ХVІ+223 с.; 1895. ХVІ+224 с.; 1896. ХVІ+227 с.; 1897. ХVІ+232 с.; 1898. ХVІ+256 с.; 1899. ХVІ+258 с.; 1900. ХХ+278 с.; 1901. ХХ+278 с.; 1902. ХІІ+455 с.; 1903. ХІV+453 с.; 1904. ХІV+454 с.; 1906. 416 с.; 1909. 456 с.;

1910. 496 с.; 1911. 452 с.; 1914. 467 с.; 1924. 347 с.; 1927. 328 с.; 1928. 138 с.; 1930. 164 с.; 1932. XX+242 с.; 1935/36. 400 с.; 1938. V+114 с.; 1944. 48 с.
45. Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого / Надруковано за дорученням Ординарія Івано-Франківського Кир Софрона Дмитерка ЧСВВ. Редагування І. Пелехатий. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської греко-католицької єпархії, 1995. 160 с.
46. Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 2009 рік / Упорядкував митр. прот. Іван Шевчук, Віц-Канцлер Івано-Франківської Єпархії. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. 128 с.
47. Шематизм Івано-Франківської Архієпархії УГКЦ на 2019 рік / Відп. за випуск о. ліц. В. Федун. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2019. 320 с.
48. Schematismus universi cleri graeco-catholicae Dioecesis Stanislavopolitensis pro Anno Domini 1887. Stanislavopoli: Typis J.Dankiewicz, Sumptibus Cleri Dioecesanii, 1887. XXXIV+274 s.
49. Schematismus universi venerabilis cleri Archidioeceseos Metropolitanæ graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1880. Leopoli: Typographia Instuti Stauropigiani, 1880. 286 s.; Leopoli, 1881. 288 s.; Leopoli, 1882. 286 s.

ВИДАННЯ “ГЕОГРАФІЯ” ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО З ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ ГАЛИЧИНИ

Любов Осудар, завідувач відділу природи Івано-Франківського краєзнавчого музею

У фондах Івано-Франківського краєзнавчого музею зберігається рідкісне видання “Географія” В. Любенського, яке вийшло друком у Кракові в першій половині XVIII століття. Воно містить широкий і цікавий матеріал, що розкриває найрізноманітніші грані географії та історії країн світу. Результатом Великих географічних відкриттів стало не тільки розширення меж відомого європейцям світу та їхніх уявлень про нього, але і суттєві зміни у самому світі. Це був період, який увійшов в історію під назвою епоха Просвітництва [4, с. 5].

*Титульна сторінка “Географія” В. Любенського
Джерело: Łubieński W. Geographia Łubieńskiego. 1741*

Відбувалися глобальні зміни в умовах життя під впливом розвитку капіталізму, природничо-наукового перевороту, а саме поширенням раціоналізму. Це час оновлення і змін, що стосувалися релігії і політики, освіти і виховання, культури і мистецтва, науки і техніки.

Відносна політична стабільність, зростання економіки, покращення умов життя – ці позитивні зрушення давали змогу сподіватися: життя людини можна змінити на краще. Для цього людей треба виховувати, освічувати, а в суспільстві поширювати корисні знання і наукові відкриття. Почали друкуватися нові підручники і наукові видання. Статті до них писали справжні знавці своєї справи – відомі вчені та письменники. Це сприяло залученню до знань незмірно більшої ніж раніше кількості людей [2].

В період, коли була видана “Географія”, велику культурну місію виконували друкарні. На території Речі Посполитої (в склад якої входила Галичина) центром друкарства став Краків [3]. У книзі не вказано рік видання, але вказано що вона вийшла друком за короля Августа III (1696-1763) курфюрста Саксонії, короля Польщі, Великого князя Литовського і Великого князя Руського, Київського, Волинського (1736-1763).

Цей комплексний географічний трактат містить опис всіх частин світу. Особливої уваги заслуговують географічні карти, що є яскравими візуальними джерелами знань про географічні відкриття. Вивчаючи карти можна простежити політичні та територіальні зміни, що відбувалися в середині XVIII століття, коли сформувалося більшість сучасних держав, і, в основному, визначились їхні кордони [1]. Для нас найбільш цікавою є інформація про історичну географію Галичини, динаміку адміністративних меж, зміни географічної картини її заселення, етнографічної мозаїки, розвитку поселень, комунікаційної мережі та галузей господарської спеціалізації, тощо [3].

Трактат починається з передмови до короля Августа III. Наступна сторінка – це літографічний портрет автора книги

Владислава Любенського з його родовим гербом. Підписаний портрет латинською та польською мовами, текст містить відомості про автора і подається дата – 1741 рік. Ймовірно, це дата виходу книги. Окремим розділом йде передмова до читача, в якій автор наголошує на тому, що його праця не є його власним дослідженням, а є підсумком досліджень багатьох досвідчених іноземних авторів. В. Любенський має надію, що його праця принесе користь тим, хто буде її читати з метою пізнати світ із самого початку його створення. Цікавим є розділ книги “Створення світу”, де детально описана біблійна версія. Це досить обширний розділ книги, що містить інформацію про світ до Великого потопу, після нього. Автор також подає деталізовану інформацію про родовід Ноя.

Подальші розділи трактату містять інформацію про частини світу, такі як: Азія, Африка, Європа та Америка. Характеристика окремих частин світу починається з Європи. Автор подає різні версії походження назви Європа, детально описує географічне розташування континенту, природні багатства, склад населення і поширені мови спілкування. Особливу увагу привертає характеристика державного устрою країн Європи у першій половині XIII століття.

Карта Європи

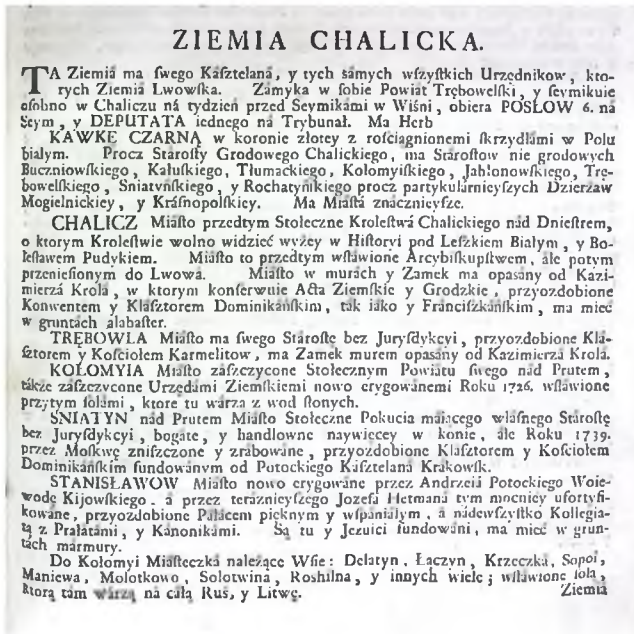
Джерело: Łubieński W. Geographia Łubieńskiego.

1741. S. 8-9

Отже, монархії існували у Франції, Іспанії, Португалії, Данії, Швеції, Чехії. Аристократичний устрій був у Венеції та Генуї. Демократичні країни на той час це – Нідерланди та Швейцарія, а на противагу їм деспотичні – Туреччина та Московія. Доповнює характеристику континенту карта Європи, де можна побачити місто Львів на території, що входила до складу Польщі. Характеризуючи кожну країну, що знаходилася у Європі, автор подає в історичній послідовності всіх державних правителів, уточнюється навіть яким способом вони прийшли до влади.

Виокремлено історичні області, які входять до складу сучасних держав. Крім світської влади Любенський детально описує владу духовну.

Подаючи характеристику території Польщі, а саме земель, які входили у склад держави, виділено воєводство Руське.

Землі Галичини

Джерело: Łubieński W. Geographia Łubieńskiego.

1741. S. 427

Цікавим є трактування автора яким чином землі Русі потрапили до складу Польщі. Любенський стверджує, що після багаторічного протистояння між польськими королями і руськими князями і “з метою забезпечити” кордони держави Казимир Великий остаточно завоював Русь, “приложивши її до Польщі”.

У 1342 році приєднана територія була розділена на воєводства, землі і повіти. Ознайомлюючись з розділом присвяченим характеристиці земель Руського воєводства, можна зауважити, що автор із захопленням описує цей край “як обітовану землю від Пана Бога”, бо розташована вона на родючих, багатих ґрунтах, які дають щедрі врожаї різних зернових культур “без особливих зусиль тих, хто на цій землі працюють”. “Русь розташована в горах і чистих полях, що омиваються великими ріками” – стверджує автор трактату. Озера і стави, джерела багаті на сіль – це також багатства Русі. Вражають автора також кількість залізних кузень і скляних гут, стада коней і великої рогатої худоби, а також дикої звірини у лісах.

Повертаючись до передмови, де автор наголошує, що він користується результатами досліджень передових на той час науковців, можемо стверджувати, що те як він подає характеристику Руського воєводства було загально прийнято на той час.

Із тексту дізнаємося, що герб Руського воєводства – це золотий лев у золотій короні на блакитному полі, що опирається передніми лапами на скелю. Варто відзначити, що аналогічний опис ми зустрічаємо і в українських історичних джерелах. На той час у склад воєводства входило шість земель: Львівська, Перемишльська, Сяноцька, Галицька, Холмська і Жидачівська. Кожна із земель мала своїх урядників і старост, які підпорядковувались краківському воєводі, і мала право вибирати своїх послів і депутатів до сейму.

Столицею був Львів, що свою назву одержав від князя Лева. Розташовувалось місто над річкою Полтва. Автор характеризує місто як великий, просторий, густонаселений центр

торгівлі. Окрасою міста на думку Любенського були два замки – один у місті, другий у передмісті на горі, опоясаний мурами ще за часів короля Казимира Великого.

Автор перераховує муровані храми, зокрема вказує, що у місті було два катедральні собори з тесаного каменю, багато оздоблені – це католицька і греко-католицька катедри, а ще третя – вірменська катедра. А у передмісті та околицях розташовані православні церкви. Любенський описує багаті палаци, що належали церковній і міській знаті. Місто зазнавало нападів турків, татар, а також козаків і бувало відкуповувалося за великі гроші. Також зазначається, що на той час фортифікація міста зазнала значних руйнувань і вже не відновлювалася.

Міста Львівського повіту – це Глиняни, Золочів, Зборів, Білий Камінь, що мали замки, резиденції королів. На сьогодні більша частина з них це села Львівської області.

Цікавими фактами з історичної географії є описи міст Галичини. Зокрема, Любенський пише, що місто Городок прославилася тим, що тут помер і був похований польський король Владислав II Ягеллончик. У місті Жовква був вишуканий палац “з великими зручностями”, збудований як резиденція короля Яна III. Місто Бузьк розташоване між болотами з яких бере початок річка Буг. У землях Яворівщини є запаси “дуже здорових вод” – пише автор. З тих часів і до сьогодні в тій місцевості функціонує оздоровчий курорт “Шкло”, зберігши давню назву.

Як окрема адміністративна одиниця, що входила до складу Руського воєводства, була земля Галицька. Цікаво, що у XVIII столітті до її складу входив також Тереховлянський повіт. Автор подає детальний опис герба Галичини – чорна галка у золотій короні з розпростертими крилами на білому полі. Найбільшими містами Галичини на той час були Галич, Тереховля, Коломия, Снятин і Станиславів. Подаючи відомості про Галич, автор зазначає, що у минулому це місто було столицею Галицького королівства і центром митрополії, яка пізніше була перенесена до Львова. Любенський пише, що місто

було оточене валами, а замок мав фортифікаційні споруди ще з часів короля Казимира.

Характеризуючи природні багатства автор трактату зазначає, що в околицях Галича є значні поклади алебастру. Описуючи Коломию, Любенський звертає увагу на те, що це місто, розташоване над річкою Прут, є повітовим центром. Перераховуючи природні багатства Коломиї автор пише, що місто славилось солями. Він вказує, що основним способом добування солі є виварювання її з природних солених вод. Ще одним містом, яке розташовувалось над Прутом, Любенський вказує Снятин. Це місто він називає столицею Покуття і характеризує його як значний центр торгівлі, добре укріплений і багатий. Особливо Снятин славився торгівлею кіньми. На жаль, місто зазнало значних руйнувань і було пограбоване російською армією.

Особливо цікавим для нас є опис міста Станиславова. У тексті трактату вказано, що місто збудоване Андрієм Потоцьким, який мав титул воєводи Київського. Автор не зазначав у своєму описі те, що Станиславів був фортецею. Про це ми дізнаємося з наступних рядків, де йдеться про те, що пізніше Йосип Потоцький укріпив захисні споруди фортеці. Згадуючи природні багатства, автор вказує, що в околицях міста є поклади мармуру.

До складу Коломийського повіту входили волості – Делятин, Ланчин, Кричка, Манява, Молотків, Солотвин, Росільна та багато інших. Найбільше ці землі славилися виварюванням солі. Про розміри виробництва і торгівлі цим продуктом свідчать слова автора, що “солі, яку там добували, вистачало на цілу Русь і Литву”. Любенський зазначає, що міста Галичини мали багату архітектуру, вишукані замки.

Автор трактату звертає увагу на Покуття, як провінцію економічно розвинену і “багату на меди і віск, великі стада коней і рогатої худоби” [5, с. 5, 8, 9, 290, 424-428].

Отже, комплексний географічний трактат “Географія” Владислава Любенського є цінним інформаційним джерелом з історичної географії Русі, що містить опис земель Польського королівства, до складу якого входила і Галичина. Детальна характеристика природних багатств краю, регіональних особливостей господарської спеціалізації через призму опису населених пунктів, етнографічних і етногеографічних особливостей, сприяв залученню європейських спеціалістів і інвестицій, розширенню і розвитку виробництв, появи нових галузей господарювання і поступовому входженню Галичини в європейський економічний простір.

Джерела та література

1. Жупанський Я. І. Топографо-картографічні дослідження в Україні в нові часи (кінець XVII – початок XX ст.). Вісник геодезії та картографії. 1994. № 1. С. 45-49.
2. Круль В., Чернюх Г. Географо-краєзнавчі аспекти історичного дослідження Галичини. Історія української географії. Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. Вип. 1. С. 57-61.
3. Рутинський М. Польські першоджерела історичної географії Галичини XVII – першої половини XX ст. Вісник Львів. УН-ТУ. Серія геогр. 2012. Вип. 40. Ч. 2. С. 124-138.
4. Щодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Львів, 2016. 297 с.
5. Łubieński W. Geographia Łubieńskiego. 1741. 656 s.

ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ КОЛИШНЬОГО ГАЛИЦЬКОГО РАЙОНУ

*Лілія Тацакович, науковий співробітник Івано-Франківського
краєзнавчого музею*

*Біжить Дністер, пірнає під мостами,
шліфує мокрий камінь тисячі років.
Меандрами блистить між берегами,
міцніючи від добігаючих струмків.*

Анатолій Пасічник

Давнє місто Галич з його околицями постало на території, що простягається вздовж р. Дністер і приймає з правого берега такі її притоки як Луква, Лімнимця і Сівка, а з лівого – Гнила Липа та Бибелька. Самі ж ріки завжди були основними просторовими стрижнями, що формували неповторний ландшафт. Його змінювала людина і сама природа впродовж багатьох століть.

В різні історичні часи р. Дністер була головним шляхом, далеко вигіднішим ніж вкритий лісами суходіл, вона єднала розсіяні роди й племена, допомагала їм у початковій організації. Ріка надавала найкращу оборону перед ворогом – людиною чи звіром, утруднюючи доступ, захищаючись шуварами чи лозами. Від кам'яної доби аж до новіших часів йшов вздовж Дністра важливий галицький комунікаційний шлях, що з'єднував західноукраїнської землі з Наддніпрянщиною та з Чорним морем. Пізніше таке положення давало можливість для торговельних та культурних взаємин.

Відомі дослідники Галича Л. Чачковський і Я. Хмільевський згадуючи той факт, що на 1938 р. Дністер підсувався ближче до гори Св. Станіслава та наблизилась дещо до Замкової гори, віддаляючись рівночасно від передмістя Запаркання. Очевидно, це сталося під час будівництва старого дерев'яного мосту (бл. 1860) [4].

Галичу відомі часи, коли ніяких мостів через Дністер не було, а переправи здійснювалися паромами та човнами. Такі

перевезення через бурхливу ріку не були безпечними для людей. Тому, за сприянням цісарсько-королівського намісника Галичини графа А. Голуховського у 1858 р., у Галичі був побудований перший дерев'яний міст через Дністер. Він знаходиться дещо вище по течії від збудованого пізніше металевого мосту та нижче від впадіння р. Лукви у р. Дністер [1].

*Побудова першого моста через р. Дністер у Галичі
Фото з відкритих джерел*

Отож за минулі десятиліття кінця ХХ ст. і початку ХХІ ст. р. Дністер дедалі віддаляється від гори Св. Станіслава [4].

Назва “Дністер” відома з давніх-давен. Її щоразу сприймали по-новому і тому вона видозмінювалася. Перша згадка про річку датована V ст. до н. е. у творах Геродота під назвою “Тірас” (ця назва має декілька походжень: іранське – означає “швидкий”; курдське – “дикий”, “неприборканий”). Ще є згадка з античних часів про назву “Династріс” в IV ст. від Амміана Марцелліна. А загалом пояснення походження назви річки може бути простим: “дон” – вода, “стрий” – швидкий. Скіфи говорили: “don Istros”, як “ріка Дніпро” чи “ріка Дністер”. Існує така легенда про Дністер: “Там, де зараз пливе ріка, протікав невеличкий струмок. Уздовж нього жили люди. На березі цього струмочка, на піску, вели вони свій календар, позначаючи дні.

Одного разу струмочок, розлившись, затопив береги. Вранці люди вийшли на берег, а позначок нема. Стали люди питати:

-Хто дні стер?

-Струмок.

З того часу й стали звати той струмок Дністер”.

Є ще одна легенда про Дністер. “Десь далеко в Карпатах жив такий дід, який керував водами. Тримав він їх під землею. І жив собі прудкий потічок. Любив він скрізь бігати, усюди зазирати, все вивчати. Так було йому все цікаво, що став він просити того діда, щоб пустив його по світу погуляти. Погодився дід, але наказав: – Але запам’ятай, що не зможеш ти повернутися, бо вода догори не тече. Будеш ти бігти, поки не добіжиш до моря. Воно тебе до себе прийме і вже не випустить. А щоб море знало, звідки ти і хто ти, візьми ці два камінці та бережи. Покажеш йому камінчики, то й воно все про тебе знатиме. Побіг потічок дорогу собі прокладати. Жінки у ньому білизну прали, чоловіки рибу ловили, а він, знай, біжить та й біжить. Так усю дорогу потічок і служив людям.

Добіг нарешті до моря та став проситися. А море його питає, хто та звідки він такий є. Потічок і розповів про камінчики. “То показуй!” – каже море. Заходився потічок їх шукати, а знайти не може “я так довго біг й так багато людям служив, що, мабуть, десь камінчики на дні стер”, – промовив потічок. “На дні стер, то на дні стер. Раз так, віднині будеш зватися Дністер”, – відказало йому море” [3].

Дністер в межах колишнього Галицького району протікає на відстані 63,1 км і є однією із найбільших водних артерій [7, с. 32]. Ріка протікає по широкій долині, її правий берег високий і крутий, лівий – пологий. Заплава ріки широка, зайнята луками. На заплаві є заболочені стариці. Ширина русла біля Галича – 60-80 м. Русло звивисте, місцями прямолінійне (на відтинках Ганівці-Шевченкове та Галич-Дубівці). Глибина ріки коливається в межах 2-4 м; швидкість течії в середньому 0,8-1,0 м/с. Дністер має важливе природоохоронне значення у

збереженні видового і кількісного багатства водоплавних птахів під час міграції та зимівлі [2].

Згідно з результатами багаторічних спостережень за режимом Дністра, найхарактерніша риса водного режиму річки – дуже часті паводки протягом усього року як дощового, так і снігового походження. При цьому паводки високого рівня можуть бути в усі пори року [7, с. 32].

Паводок 2008 р.

Фото з відкритих джерел

На фото зображено повінь 2008 р. 23-27 липня, вона вважається найбільшою в історії західних регіонів України за останні 60 років. Загальні збитки тоді оцінювалися на суму 3-4 млрд грн.

Українськими екологами було висловлено теорію, що одним з головних факторів, який спричинив настільки руйнівні наслідки повені була масова вирубка лісів в Карпатах, які могли б відібрати значну частину дощової води [6].

Праві притоки Дністра у межах району – Лімниця, Луква та Сівка також характеризуються нерівномірним стоком протягом усього року, про що свідчить велика кількість паводків впродовж року. Вони спричинені як таненням снігу в горах, так і випаданням інтенсивних дощів; вирізняються більш спокійною течією. Долина р. Луква глибока й вузька з крутими берегами, які порізані ярами й покриті чагарниками та лісом. Долина Сівки,

навпаки, широка з низькими берегами, пологими й широкими терасами [7, с. 32]; [2].

Ріка Луква належить до правобережної частини басейну Дністра і є правою притокою першого порядку. Довжина її в межах району – 18 км, основна її притока – Луквиця, має довжину 9 км і впадає в Лукву на сьомому кілометрі від її гирла. Заліснення складає тут 54%, басейн незаболочений, розорюваність – 12%. Ріка має три притоки довжиною понад 10 км, загальна довжина яких 68 км. Коефіцієнт густоти річкової сітки (без врахування рік з довжиною понад 10 км) складає 0,39 км/км². Падіння річки – 486 м, середньозважений нахил – 3,9 м/км [7, с. 32].

Ще однією правою притокою Дністра першого порядку в Галицькому районі є ріка Лімниця. Вона протікає в північно-східному напрямку по вузькій долині. Вважається однією з найчистіших річок Європи [2]. Довжина її в межах району 22 км, основна притока – річка Чечва. Ріка має близько 15 приток довжиною понад 10 км, загальна довжина яких понад 300 км. Коефіцієнт густоти річкової сітки (без врахування рік з довжиною понад 10 км) складає 1,21 км/км² [7, с. 32].

Нинішня назва сформувалася в останні 200 років замість попередньої “Ловниця”, вживаної ще в Йосифинській метриці. Краєзнавець Лаба В. П. вважає її позначенням місця для ловлі (риби) та відмежовується від лат. “лімець” (межа, кордон) через відсутність тут кордону Римської імперії.

Назва річки, малоімовірно, походить від рум. “Iemn”, що означає дерево. “Нова карта королівства Галичини і Володимирії з дистриктом” (Carte Nouvelle des Royaumes de Galizie et Lodomerie, avec le District de Bukowine) подає назву річки як “Limnica”.

За твердженням Володимира Собашка, автора низки путівників Карпатами, істинна назва звучить як “Ломниця” і походить від слова “ламати” [5].

Найбільшою лівою притокою Дністра в межах колишнього Галицького району є Гнила Липа, що тече в південному, а потім у південно-східному напрямках і впадає в Дністер нижче Галича [2]. Вона є лівою притокою першого порядку р. Дністер. Довжина ріки в межах району – 28 км, залісненість – 22%, заболоченість – 3,2%, розорюваність – 49,2%. За витік прийнята точка земної поверхні з відміткою 335 м абс., біля північної окраїни с. Липівці Львівської області.

Ріка має 6 приток довжиною більше 10 км: р. Поглибиця, р. Марушка, р. Болотня, р. Студений Потік, р. Уїздський Потік та р. Нараївка – загальна довжина яких 116 км. Коефієнт густоти сітки (без врахування рік з довжиною менше 10 км) складає 0,16 км/км². Падіння річки – 122 м, середньозважений нахил – 1,0 м/км [7, с. 32].

На Гнилій Липі поблизу Бурштину 1965 року створено водосховище з площею водного дзеркала близько 1300 га і об'ємом 50 млн м³. Пересічна глибина водосховища 4 м, максимальна – 10 м. Північний, південний та західний береги пологі, східний – крутий. Тут поширені абразійні процеси.

Пересічна мінералізація води до 300 мг/л, кількість розчиненого кисню – від 2 до 7,2 мг/л. Температура води у липні +22 – +24° С, у січні-лютому замерзає частково біля греблі, а в березні крига скресає. Коливання рівня води – до 1 м. Водосховище слугує для охолодження турбін Бурштинської ТЕС [2].

Підводячи підсумок по даній темі, можна сказати, що річки відіграють важливу роль в житті людини. Вони мають багато корисних функцій і впливають на різні аспекти нашого існування, такі як: питна вода, адже сьогодні два мільйона людей відчувають дефіцит питної води, сільське господарство, транспортна система, енергетика, біорізноманіття та ін. Річки є невід'ємною частиною нашого життя і відіграють велике значення для нашого добробуту й сталого розвитку.

Джерела та література

1. Галицький міст. URL: <https://galych.com.ua/istoriia-halycha/arkhitektura/item/571-halytskyi-mist>
2. Галицький національний природничий парк, природні умови та ресурси парку, поверхневі води. URL: <https://www.halychpark.if.ua/?m0prm=9&m1prm=18>
3. Дмитрук М., Мельник Н., Сватик О. Мальовничими стежками Галицького краю. Національний заповідник “Давній Галич”, 2014.
4. Історичне формування русла рік Дністер, Лімниця та Лукви в районі міста Галича та його околиць / Н. Мельник. Галицьке слово, 2016. 21 жовт, (№43). С. 10.
5. Лімниця. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Лімниця>
6. Паводок на заході України 2008 року. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Паводок_на_заході_України_2008_року
7. Пендерецький О. В. Екологія Галицького району: монографія за редакцією доктора г.-м. наук, проф. О. М. Адаменка. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 198 с. (152 с. тексту +46 с. кольор. вклад).

БУДІВЕЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ ТА ТЕХНІКА ОБРОБКИ КАМ'ЯНИХ ЦЕРКОВ ДАВНЬОГО ГАЛИЧА

Ганна Кравець, старший науковий співробітник Івано-Франківського краєзнавчого музею

Галицька культова архітектура XII-XIII ст., на відміну від культур інших регіонів Київської Русі, була побудована в білокам'яній квадратній техніці, що відображало значні романські впливи.

У XII-XIII ст. давній Галич досяг свого найбільшого розквіту і набрав великого значення як важливий торговельний, політичний і культурний осередок, був одним із найбільших центрів Європи.

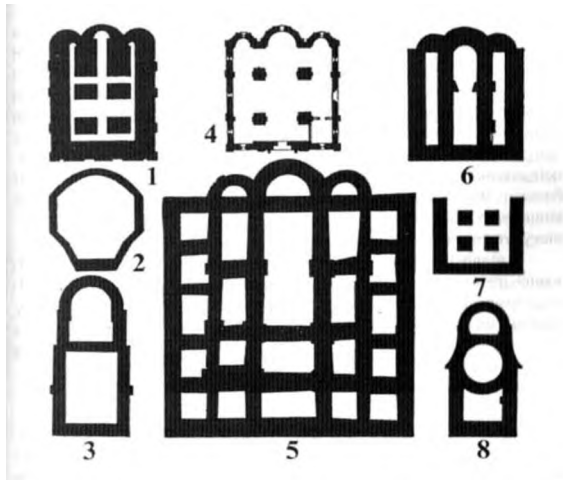
Інтенсивне спорудження кам'яних будівель у Галичі (особливо у XII ст.) зумовило високий розвиток каменерізного мистецтва. Зокрема, як відзначають багато дослідників, першими будівельниками галицьких церков були будівельні артілі з Малопольщі та Угорщини. Вони стали основою формування окремих місцевих галицьких будівельних артілей, які продовжували традиції попередніх.

Враховуючи канонічний і офіційний статус цього типу будівель (головні центральні споруди у містах), слід зауважити, що вони зводились на замовлення князів та головних церковних ієрархів [1, с. 273]. Дискусійними залишаються час їх спорудження і походження майстрів-будівничих.

На сьогодні відомі руїни 30 кам'яних храмів, з яких 15 археологічно досліджені на території площею близько 50 кв. км, серед яких є збережена будівля XII ст. – церква Св. Пантелеймона у с. Шевченкове.

Всі храми муровані з грубооброблених блоків вапняку у напівбутовій техніці кладки на аналогічному розчині до фундаментів стін. Технологія та матеріал стрічкових фундаментів найбільш наближені до конструкцій церкви Спаса.

Першою культовою будівлею давнього Галича була церква Спаса (1152 р.), побудована в урочищі Карпиця. Ще одна велика церква була присвячена Кирилу та Мефодію в урочищі Діброва, церква Архангела Михаїла (1231 р.), фундаменти кам'яного храму “Полігон” в урочищі Карпів Гай, центрична споруда в урочищі Воскресенське, а також фундаменти трьох церков в урочищі Цвинтариська, залишки кам'яної церкви Благовіщення в урочищі Церквиська (там було дві церкви), а також в урочищі Прокаліїв Сад збереглися залишки давнього храму Пророка Іллі та інші.

Білокам'яні церкви старого Галича. 1. Церква Кирила й Методія. 2. “Полігон”. 3. Благовіщенська церква. 4. Церква Св. Пантелеймона. 5. Катедральний Успенський собор. 6. Спаська церква. 7. Церква Св. Анни (?). 8. Церква пророка Іллі. (У масштабі 1:3), тільки 9. Успенський собор – (1:2)
Джерело: Пастернак Я. Старий Галич: археологічно-історичні дослідження у 1850-1943 рр. / Вступ. ст. І. М. Ковалю; Ред. кол.: В. В. Грещук, В. І. Кононенко, Р. В. Піхманець, В. М. Бойчук. Інститут українознавства Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Вид-во “Глай”, 1998. С. 105

Ярославом Пастернаком (1936-1939 рр.) був відкритий і детально обстежений головний храм Галицького князівства – Успенський собор, що вражав своїми розмірами і досконалістю будівництва. Успенський катедральний собор збудований Ярославом Осмомислом в середині XII ст. конкурував у давні часи тільки з Київською Святою Софією. З мурів галицького катедрального собору залишилися тільки його фундаменти і невелика частина наземних мурів – під нинішньою мурованою каплицею. “Техніка мурування собору була старовинна, ще римсько-візантійська. Вона прикметна тим, що обидва лиця муру укладалися з великих тесаних блоків, а середину між ними “жолоб” вповнювали дрібним камінням, перемішаним з мулярською заправою-цем’янкою” [2, с. 114]. Там же описано про собор який “... виднівся здалека, блищав як справжня “біла церква”, своїми алябастровими мурами та імпував своєю в цілій Галицько-Волинській державі неперевершеною величню і справді монументальним загальним виглядом” [2, с. 105-107].

Зараз для огляду відкритий фундамент Успенського собору, на якому примостилась каплиця Св. Василія, побудована на початку XI ст. з тесаних білокам’яних блоків, що залишилися від древнього храму. Поруч храм з рисами ренесансу – Успіння Пресвятої Богородиці (церква) другої половини XVI ст. Саме з каміння зруйнованого Успенського собору і була збудована у XVI ст. поблизу розвалин церква Успіння Пресвятої Богородиці, яка є зменшеною копією Успенського собору і збереглася донині. “Використаний на будівлю церкви тесаний камінь, є тим самим матеріалом, з якого були споруджені всі муровані церкви княжого Галича. Сам камінь з’єднаний тонким шаром розчину з вапна, піску, гравію” [3, с. 49-50].

На білокам’яних блоках цієї церкви – квадрях з храму попередника, з яких змуровано стіни діючого храму, є численні графіті – написи видряпані на камені, більшість з яких датуються XII-XIII ст. Нами, учасниками експедиції краєзнавчого музею,

було детально оглянуто північно-західну частину церкви, де були ці написи на камені. Вони і сьогодні чітко простежуються.

*Реконструкція церкви Св. Пантелеймона біля Галича
(за Пеленським)*

Джерело: Пастернак Я. Старий Галич: археологічно-історичні дослідження у 1850-1943 рр. / Вступ. ст. І. М. Ковалю; Ред. кол.: В. В. Грещук, В. І. Кононенко, Р. В. Піхманець, В. М. Бойчук. Інститут українознавства Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Вид-во "Плай", 1998. С. 110

Також однією з чудових кам'яних будівель давнього Галича була церква Св. Пантелеймона, збудована в XII ст. Цей храм є єдиною пам'яткою кам'яної архітектури, яка збереглася до наших днів. Матеріал, з якого зроблений фундамент церкви – це невеликі рінки та кусні тесаного каменю на скупій мулярській

заправі з вапна, піску, дрібної ріни. Стіни церкви з тесаного каменю – вапняка, який на думку Й. Пеленського походить з Бережанщини.

Щодо техніки муру, як описував Я. Пастернак: “нам вдалося дослідити відслонену тепер підвісну підмурівку під головний престіл..., по боках мурована з тесаних кам'яних блоків, між якими є в “жолобі” дрібне каміння” [2, с. 110 -111].

“Надзвичайно цікавою є техніка зведення фундаментів об'єкту. У дно фундаментного рову його апсидної частини густо набивались осикові палі. Технологія спорудження фундаментів полягала у пошаровій засипці річковим каменем і уламками вапняку спочатку на глиняному, а потім й на вапняно-пісчаному розчинах. В останньому спостерігаються домішки гальки та вкраплення деревного вугілля” [1, с. 300].

Будівельний матеріал, з якого побудовані білокам'яні храми галицьких церков має середньо кам'яновугільний вік і відноситься до нижньої зони мячковського горизонту. В основному всі вони побудовані з вапняку. Використовувалися найкращі види в'язкого, міцного і морозостійкого вапняку. Матеріал з домішками вапнякового щебеню, гальки, а також з вкрапленнями деревного вугілля. Кладка здійснювалась верствами каменю, кожна з яких заливалась розчином. Зовнішні фундаменти муровані з грубооброблених блоків вапняку у напівбутовій техніці кладки.

Тобто вапняки цього періоду – це чисті, змішаного типу органогенно-обломочно-хемогенного походження породи, які містять велику кількість дрібних (від 0,5 до 1-2 мм) залишків одноклітинних організмів – двустворок і фораменіфер, що швидко розмножувалися і розселялися. Уламки організмів представлені окам'янілими частинками, скріплені однорідним кальцитом. Вони щільно зростаються один з одним, що робить породу в'язкою. Пори складають 5-10% породи, переважно неправильної форми, іноді заповнені кальцитом, внаслідок чого такий вапняк стає витривалим. Завдяки порам у таких породах

можуть циркулювати повітря і розчин, тобто камінь “дихає”, що дозволяє будівлям швидко обсихати. Отже, завдяки однорідності, такий вапняк більш стійкий, в'язкий, глеуватий.

Видобували його, очевидно, в урочищах правого берега р. Лукви і р. Дністра. Його є досить в околицях Крилоса. Видобутий на місці вапняк був чудовим будівельним матеріалом.

Коли у 1938-1939 рр. Я. Пастернаком були детально обстежені залишки будівлі Успенського собору, виявилось, що довжина блоків в наземних і підземних мурах майже однакова і становить від 40 до 60 см, рідше – 30-40 см. Переважають блоки довжиною 60 см. Висота блоків досягала 35 см, рідше – 25-30 см.

Археологами Галицької постійно-діючої архітектурно-археологічної експедиції, які працювали у княжому Галичі було обстежено кілька десятків писаних блоків з насічками на стінах теперішньої церкви Успіння Пресвятої Богородиці. Їх розміри становили: 30х30 см, 30х50 см, 35х55 см, 30х55 см, 25х25см, 30х30см, 30х40см, 30х45см і приблизно таких же розмірів. Обстежувались фундаменти і наземні частини мурів і Успенського собору. Добре збережений будівельний матеріал є свідченням того, що культові споруди XII-XIII ст. були побудовані з кількох родів найкращого природного будівельного каменю. Це білий і ясносірий алебастр, однобарвний з хорошими природними властивостями з околиць Крилоса; біла туронська крейда, тверда та дзвінка, яка зустрічається над Дністром і дрібнозернистий вапняк білого або трохи жовтуватого кольору з домішками дрібного піску, який походить з околиць с. Миколаївка над Дністром. Там за княжих часів існував потужний каменярський промисел. Камінь сплавляли вниз Дністром.

Для будівництва білокам'яних будівель потрібні були тисячі тесаних і різаних блоків. Камінь обробляли поблизу будови на спеціальних майданчиках. Сліди тесання каменю чітко спостерігаються майже на всіх кам'яних блоках.

Зустрічаються три способи тесання каменя, характерні для княжої доби. Найпоширенішим був перший спосіб тесання каменя за допомогою інструмента з лезом з прямим обрізом (краєм). Напрямок ударів різця на поверхні блоку буває різним. Сліди такого тесання каменю регулярні, акуратні. Ширина смужок найчастіше 3-4 см, довжина – від 2 до 7 см. Кут нахилу скосів, їх частота залежить від кута нахилу руки майстра, частоти ударів і характеризують почерк майстра. Досить часто, особливо на довгих каменях, дзеркально змінюється напрям ударів (може змінюватися кілька разів), найбільш поширений в Галицько-Волинському князівстві при будівництві церков.

Рідше зустрічається спосіб тесання каменю інструментом з кривим обрізом леза. Це сліди інструмента у вигляді косих “сходинок”, які мають увігнуту поверхню. Ширина смужок від 1,5 до 4,5 см (найчастіше зустрічаються – 3-4 см). Кут нахилу насічок різний.

Третій спосіб тесання каменю відрізняється від попередніх відсутністю регулярності. Сліди від ударів інструмента не утворюють смуги, а тільки показують загальний напрям ударів. Обробка велася по діагоналі блоків теслом з вигнутим лезом або скампелем, по якому ударяли молотком. Сліди ударів розташовані по діагоналі з двох сторін блоку регулярними неперервними смугами, які сходяться в центрі. По краях блоків йде фаска шириною 1,5-2,5 см з косих, густих боріздов. Насічки на блоках бувають густіші, дрібніші, рідші, більші, що також характеризує почерк майстра.

Отже, як бачимо з описів, техніка мурування соборів була старовинною, ще римсько-візантійською. Обидва лиця муру укладалися з великих тесаних блоків, а середину між ними (жолоб) виповнювали дрібним камінням, перемішаним з мулярською “заправкою” – цем’янкою. Це виповнення називалось ядром муру. В фундаментах обводових мурів вона була з піску, перемішаною з дрібними білими грудками вапняку. В надземних частинах мурів “заправа” була добра, з дрібними

вугликами попелястого кольору, дуже тверда (пісок, вапно, попіл). У мурах, що були під підлогою, “заправа” була поганою, з чистого піску, без домішок вапна.

Для скріплення обводових, магістральних стін соборів вживали дерев’яні грубі балки, вмуровані у стіни, тобто в жолоб поміж тесаними блоками. Перша їх верства лежала прямо на поверхні фундаменту як основа стіни, інша – вмуровувалась вище. На жаль, з часом вони струхлявіли і залишились лише порожні канали в мурах зі слідами зітплого дерева.

Вивчення будівельного матеріалу кам’яних церков і техніка його обробки є важливим для з’ясування особливостей культури минулого, рівня техніки, торгових і культурних зв’язків. І тому, сьогодні, коли ведуться реставраційні роботи, які пов’язані з перебудовою пам’ятки, важливо знати будівельний матеріал, з якого необхідно виготовляти нові деталі.

Джерела та література

1. Лукомський Ю. Галицькі білокам’яні хрестобанні церкви від князя Володара до короля Данила. Княжа доба: історія і культура. Львів, 2007. Вип. 1. С. 271-304.
2. Пастернак Я. Старий Галич: археологічно-історичні досліді у 1850-1943 рр. / Вступ. ст. І. М. Ковалю; Ред. кол.: В. В. Грещук, В. І. Кононенко, Р. В. Піхманець, В. М. Бойчук. Інститут українознавства Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Вид-во “Плай”, 1998. 348 с.
3. Пеленський Й. Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел. Галич. Збірник наукових праць. За ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Серія 2. Випуск 4. 320 с.

**ПЛАСТУНИ, ЩО ЗАГИНУЛИ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ
ВІЙНІ, УРОДЖЕНЦІ КОЛИШНЬОГО ГАЛИЦЬКОГО РАЙОНУ
(НА ОСНОВІ СПОГАДІВ БЛИЗЬКИХ ТА ДРУЗІВ)**

Віта Дідик, старший науковий співробітник Івано-Франківського краєзнавчого музею

За час існування організації Пласт, перші гуртки якої діяли починаючи з 1911 р., українські скаути відзначалися своєю активною участю у захисті українських земель та розбудові української держави: воювали під час Першої світової війни, були активними учасниками визвольного руху 1917-1921 рр. за незалежність УНР і ЗУНР, згодом діяли в русі опору ОУН та у військово-політичному формуванні УПА у роки Другої світової війни. Пластуни і сьогодні в рядах ЗСУ продовжують захищати кордони на сході та півдні України у війні з російським загарбником з 2014 р.

*Петро Ткачівський
Фото з відкритих джерел*

На сторінках мартиролога організації назавжди будуть вписані герої, які загинули в обороні української землі в новітній російсько-українській війні в XXI ст.

Серед Героїв уродженець с. Козина, колишнього Галицького р-ну **Петро Ткачівський**, який народився 26 лютого 1971 р. Працював автомеханіком, захоплювався бджолярством, був активним пластуном [3].

Пластовим псевдо Петра було “БРП”, пластун сеньйор праці. Він відновник пластового осередку в м. Галич та довголітній його керівник, новацький та юнацький виховник, організатор пластових мандрівок, вишколів, таборів. Розвивав пластову оселю в с. Курипів. Петро окружний Івано-Франківської округи впродовж двох каденцій починаючи з 2017 і до 2019 рр. [1].

Військовим позивним його був “Мольфар”. Після повномасштабного вторгнення російських окупантів 5 березня 2022 р. Ткачівський зголосився до Збройних сил України. Службу проходив у військовій частині № 1241 50 полку імені полковника Семена Височана Національної Гвардії України. Після навчань та тренувань він виконував військові завдання в м. Вараш Рівненської області. З 4 квітня 2023 р. відправлений на Луганщину. Загинув в бою поблизу с. Шипилівка, Лисичанської міської громади Сєверодонецького району Луганської області. В Петра залишилась дружина та двоє дітей [1].

*Нагорода “Залізний Пластовий Хрест”
Фото з відкритих джерел*

Після смерті Героя родина отримала нагороду “Залізний Пластовий Хрест” – одну з найвищих відзначень у Пласті, яку надають за хоробрість в боротьбі за Батьківщину [5].

Про захисника України П. Ткачівського є багато спогадів друзів, пластунів, родичів: В. Мартюка, Т. Антиповича, І. Бартини, О. Головашкіної, М. Підгаєцької, Н. Пилипів, Л. Федоренко, Н. Шкорути, М. Підгаєцької.

Зокрема, його добрий товариш **Василь Мартюк** згадує про Петра наступне: “Минулого тижня на фронті загинув, ще один мій друг – Петро Ткачівський. Ми тісно з ним співпрацювали до повномасштабної війни і часто зідзвонювались уже під час. Петро мав чимало планів, щодо активного розвитку організації Пласт на Франківщині. Мої діти брали участь у таборах, які він організовував на Лімниці. Він пасічникував, популяризував бджільництво. Ми разом брали участь у бджолярському стаді-турі в Австрії та Німеччині (ще один учасник цієї поїздки Андрій Павлюк – загинув на фронті у листопаді 2022 р.). Петро організував, мабуть, перший в Україні табір із пасічницьким спрямуванням для пластунів. У 2021 р. зацікавився лікарськими травами та ягодами. Разом із іншим нашим Героєм Василем Капустинським (загинув у лютому 2023 р. під Кременною) планував створити місцевий цех по заготівлі та сушці лікарських трав... Вів здоровий спосіб життя, був активістом руху тверезості, любив гори, мандрівки... Неймовірний ентузіаст та сподвижник... Таким я Тебе знав і запам’ятав... Тихо спи, друже, без тривоги... Зустрінемося на вічній ватрі і будемо голосно співати пластових пісень, які ти так любив...”.

Побратим **Тарас Антипович** на сторінці у соцмережі Facebook поділився своїми думками: “Важкі дні. Загинув у бою наш Мольфар – Петро Ткачівський. Керівник “Пласту” в Галичі, кулеметник Нацгвардії ЗСУ. Я мав честь служити з ним в одному взводі з березня до вересня минулого року. Це був справді воїн світла, який і тіло, і дух тримав у чистоті. Принципово не вживав

алкоголь, тютюн і матюки. Тримався прямо, гордо і високо. Коли накочувались сумніви і тривоги, я говорив із ним. Він єдиний міг поділитися своїм внутрішнім спокоєм. Сказав мені якось: “Я довірив своє життя Богу і тепер не тривожуся”. Напевно, Бог вирішив мати його ближче до себе!”.

Добра товаришка **Ірина Братина** написала: “Ти був прикладом для багатьох пластунів. Дякую, тобі друже Петре, за кожен захід проведений з нами, за всі неймовірні емоції та спогади. Ти назавжди залишишся в нашій пам’яті та серцях! Вічна пам’ять Герою України!!! Тихо спи, без тривоги...”.

Односельчанка **Оля Головашкіна** поділилася в соцмережі Facebook: “Захищаючи Україну, загинув Петро Ткачівський – це страшна новина, в яку ніяк і нікому не хочеться вірити... Петро був прикладом для нас всіх – для пластунів та всієї молоді, вихованням якої самовіддано займався, для наших родин, для влади, для односельчан... Очолював братство тверезості, провадив неоціненну працю в Пласті, гуртував дітей навколо себе та власним прикладом показував, яким має бути українець – тверезим, працьовитим, вірним Богу та українським цінностям і традиціям, ходити до церкви і бути жертвним заради ближнього. Знаю, що вся твоя праця не марна, ти посіяв зерно правди в родючий ґрунт нашої молоді і віддав своє життя за нашу Україну та за кожного з нас. Молимося за упокій твоєї світлої душі...”.

Пластова подруга **Наталія Пилипів**, яка спільно з Петром організовувала багато таборів для пластунів, залишила такий спогад: “Ти завжди усміхався!!! Завжди! Навіть, коли сварився... Ти ходив босий по терені табору і ніхто не міг Тебе переконати, щоб взутися!!! Ти виручав з доїздом додому, на Лисоню... Ти заставив моїх дівчат всі 14 точок вивчити по порядку.... Ти привозив лазертаг... Тобі не подобалась пісня “Бий барабан”, бо там є слова про вино.... Бо в Тебе була дуже стійка позиція щодо алкоголю.... Дякую Тобі, друже Петре, за Чин!!! Дякую, що Ти є в моїх спогадах! Тихо спи, без тривоги...”.

Пластова товаришка **Леся Федоренко** на сторінці Facebook написала: “У день 111-ї річниці Пласту надійшла страшна звістка – загинув пластун Петро Ткачівський. Я знала Петра понад 10 років. Ти не зломив своїх присяг, друже. Тихо спи без тривоги...”.

*Окружний Івано-Франківської округи Петро Ткачівський разом з Головою Пласту Івано-Франківська Назарієм Лугаревим.
Фото з відкритих джерел*

Пластунка **Наталя Шкорута** поділилася: “Страшна звістка на 111-річницю Пласту. Гинуть Велети... Найкращі! Здавалося, безсмертні, бо так жити, любити треба мати силу духу велику-велику. Передавай привіт Богу і Лу! Тихо спи, без тривоги, друже Петро Ткачівський”.

“Бог забрав до себе найкращого в світі тата” - написала на сторінці Facebook донька **Маріанна Підгаєцька** [6].

Василь Дорошенко
Фото з відкритих джерел

Ще один уродженець колишнього Галицького р-ну, вихованець Пласту **Василь Дорошенко** загинув в рядах ЗСУ, захищаючи Україну. Народився 21 квітня 1995 р. та закінчив школу в рідному с. Тязів. Після школи навчався за спеціальністю “Фінанси та кредит” в Івано-Франківському державному коледжі технологій та бізнесу [7] (де був одним із президентських стипендіатів [4]), закінчив навчання в 2013 р. Опанувавши польську мову, вступив до університету в м. Гданськ. У 2014 р. був активним учасником Євромайдану [4]. Згодом навчався на історичному факультеті Українського Католицького Університету [7]. Василь брав участь в археологічній експедиції у Національному історико-археологічному заповіднику “Ольвія” у Миколаївській області [4].

*Василь Дорошенко з новацьким роєм на таборі у м. Яремче.
Фото з відкритих джерел*

Пластун В. Дорошенко належав до багатьох спільнот, був активним у громадському секторі. До Пласту приєднався у 2014 р., став новацьким виховником в Івано-Франківську, а згодом долучився до кадри виховників 109 куреня ім. Я. Горощка у Львові. Восени 2021 р. він заочно здобував юридичну освіту в Національному університеті “Львівська політехніка”, захоплювався подорожами автостопом та читанням книг. Писав прозу й поезію, мріяв про видання власної книги [4]. Належав до товариства реконструкторів “Орден Палладинів” у Львові.

Василь вклав багато праці в громадську організацію “Зелена Коробка”, де займався логістикою, продажами та громадською сортувальнею. Постійно займався волонтерською діяльністю в організації “Тарілка”. Починаючи з 2021 р. працював на підприємстві “Терра Ресайклінг”, що займалася сортуванням відходів.

З початком повномасштабного російського вторгнення В. Дорошенко став вояком 45-ї окремої артилерійської бригади Збройних сил України, а з лютого 2023 р. воював у складі

третьої окремої штурмової бригади. Брав участь у боях під Бахмутом, де в травні 2023 р. отримав поранення. Після реабілітації повернувся в стрій. Загинув у бою під Бахмутом 13 серпня 2023 р. [7].

*Нагорода “Залізний Пластовий Хрест”
Авторське фото В. Дідик*

Родині полеглого Захисника було вручено відзнаку “Залізний Пластовий Хрест”, якою Василя нагороджено посмертно за хоробрість у боротьбі за Батьківщину [8].

Подруга **Наталія Волощук**, випускниця Українського Католицького Університету поділилася спогадами: “Василь був цікавою людиною: багато читав, дуже любив подорожувати і спілкуватися з людьми. Він гарно писав, я була переконана, що колись видасть свою книгу з пригодами. Був виховником у Пласті, в Івано-Франківську. У нього було складне життя, але, попри нюанси, він завжди брав з нього лише найсвітліше. Він завжди говорив: “Головне – знайти гарного співрозмовника у дорозі”.

Вірю і відчуваю, що по дорозі на небо ти знайдеш собі із ким поговорити. Спочивай в мирі, друже Василю. На щиті”.

Пластун **Ілько Петрик**, випускник Українського Католицького Університету згадував: “Василь. Сам себе підписав був “мандрівний казкар”, але Василь був більше філософом. Справжнім стоїком у всьому, що робив. Наше знайомство з Василем – це Зелена Коробка, і два роки спільної праці. Без Василевих рук, ідей і наполегливості того всього зробленого ніяк не уявити. А читаючи спогади про нього від інших друзів розумієш, що Василь був всюди – зі стількома людьми вчився, працював, мандрував, пластував. Василь покинув навчання в Польщі, щоб їхати на Майдан. Був в Донецьку, Криму. Потрапивши в армію – тягнув всіх щось вчити, тренуватися, ділився книжками і приносив настільні ігри. Оце весь Василь – посадити все різношерстя військового товариства грати в “Манчкін”. Він рвався вперед і добився, щоб його перевели в Третю Штурмову. Врешті опинився водієм М113. Всі ті розстріляні поля під Бахмутом – ось де їздив Василь.

Згадую одного разу ... після Василевого протестантського хрещення ми пішли плавати – Василь почав тонути, але ми з друзями були поруч і обійшлося. Вийшла весела історія. Недавно у Василеву М113 влучила РПГ і пройшла просто перед ним. Обійшлося знову історією. І тепер теж чекаю, що Василь напише історію як цього всього не сталося.

Колись Василь говорив... “може виросте з мене письменник” – і він виріс письменником, і його історії на папері і в спогадах стількох друзів точно мають побачити світ.

Він постійно мав свій моральний компас, незалежний від оточення. Правильний моральний компас. І він помагав налаштувати його іншим. Дякую Василеві за це. Вічна пам'ять...” [2].

Вчителька із рідного села Василя **Наталія Королевич** залишила допис на сторінці у Facebook: “Василь Дорошенко повертається додому, до рідного села Тязів – на щиті. Мій односельчанин і учень Василь Дорошенко, який носив у собі цілий світ... Воїн, що був занадто світлим і добрим, щоб

воювати. Але інакше не міг. Побратими пишуть, що він був справжнім Лицарем. Не сумніваюся! Пластун. Доброволець. Філософ. Життєлюб. Інколи розумієш, як насправді мало або й зовсім не знаєш про людину, що живе поряд. Бо стільки, скільки я дізналася про Тебе, Герою, за нинішній день, не передати словами. Скільки людей пишуть про Тебе багато світлого, доброго, особливого...!”

Теж залишу тут кілька спогадів, що залишились від останньої зустрічі: “У квітні 2023, під час перерви, хтось легенько стукає в двері учительської: - Доброго дня! Чи можна мені покликати Лесю Василівну? І ми не можемо повірити, що отак несподівано, без попередження, з'явиться у школі наш солдат! А Леся Василівна (вона ж дорога мама Василя) з криком кидається в обійми найстаршого свого синочка.

Ще до війни, кілька років тому, колись випускник Василь Дорошенко погодився прийти до гімназії як почесний гість-пластун під час літнього оздоровчого табору. Діти захоплено, навіть зачаровано слухали розумного наставника”.

У 2010 році випускник Тязівської школи, Василь Дорошенко, отримує свій перший документ: Свідоцтво про закінчення базової середньої освіти з відзнакою. Особливо раділа успішному завершенню навчання свого найстаршого онука, директор закладу – Дорошенко Марія Дмитрівна.

Наталія Королевич продовжує ... “мені як вчителю неабияк пощастило бути викладачем літератури у цього творчого та розумного хлопця. То були мої перші роки роботи у школі, а Василько так багато читав і знав, що досі пам'ятаю його неординарні судження і цікаві думки... З таким Учнем навчається і вчитель. Честь. І найважливіше: Василь на правду любив свій край, завжди був там, де його потребують, допомагав усім, кому міг. Працював віддано і боровся мужньо до останнього подиху...!

...Василь своїм життєвим прикладом нагадав мені філософію Григорія Сковороди... Він завжди був ВІЛЬНИМ... Лети легко... Ти вже в Небесному Воїнстві” [9].

Петро Ткачівський та Василь Дорошенко стали на захист України проти російського окупанта в час повномасштабного вторгнення, не зрадивши Пластової присяги, яка звучить гордо: “Присягаю своєю честю, що робитиму все, що в моїх силах, щоб бути вірним Богові і Україні, допомагати іншим, жити за Пластовим Законом і слухатись пластового проводу”.

Джерела та література

1. Загинув захищаючи Україну Ткачівський Петро. URL: <https://www.facebook.com/PlastUA/photos/pb.100064547479692.-2207520000/10159304751332393/?type=3>
2. На війні загинув Василь Дорошенко. URL: <https://ucu.edu.ua/news/na-vijni-zagynuv-vasyl-doroshenko/>
3. На Луганщині загинув пластун, нацгвардієць з Прикарпаття Петро Ткачівський на позивний Мольфар. URL: <https://suspilne.media/443829-na-lugansini-zagynuv-plastun-nacgvar-diec-z-prikarpatta-petro-tkacivskij-na-pozivnij-molfar/>
4. На Прикарпатті попрощалися з воїном 3 ошбр, пластуном Василем Дорошенком. ФОТО. URL: <https://novynarnia.com/2023/08/18/na-prykarpatti-poproshhalysya/>
5. На Прикарпатті провели в останню путь воїна та пластуна Петра Ткачівського (фото). URL: <https://pik.net.ua/2023/04/17/na-prykarpatti-provely-v-ostannyu-put-voyina-ta-plastuna-petra-tkachivskogo-foto/>
6. Петро Ткачівський. URL: <https://www.facebook.com/ptkachivskyj>